This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Tämä on kauan vain kirjaston hyllyssä olleen kirjan digitaalinen kappale, jonka Google on huolellisesti skannannut, osana tavoitettaan tehdä maailman kirjatsaataville Internetissä.

Kirjan tekijänoikeussuoja on jo rauennut ja kirjasta on tullut vapaasti jaeltava. Vapaasti jaeltavalla teoksella ei joko koskaan ole ollut tekijänoikeussuojaa tai suoja on rauennut. Se, onko teos vapaasti jaeltava, riippuu kunkin maan lainsäädännöstä. Vapaasti jaeltavat teokset avaavat meille paluun menneisyyteen, menneisiin kulttuureihin sekä tietoon, joka muuten olisi vaikeasti löydettävissä.

Reunahuomautukset sekä muut lukijoitten lisäämät merkinnät on jätetty näkyviin kertomaan teoksen matkasta kustantajalta kirjaston kautta Internetiin.

Käyttöohjeet

Google on ylpeä saadessaan digitoida materiaalia yhteistyössä kirjastojen kanssa, ja tuodessaan vapaasti jaeltavaa materiaalia yleiseen tietoon. Vapaasti jaeltavat teokset kuuluvat yleisölle, ja Google toimii ainoastaan asianhoitajana. Koska työ tulee kalliiksi, Google on kuitenkin ryhtynyt toimenpiteisiin kaupallisen väärinkäytön estämiseksi, esimerkiksi rajoittamalla automaattisten kyselyjen suorittamista.

Käyttäjältä odotetaan:

- Rajoittumista vain yksityiskäyttöön
  Googlen teoshaku on tarkoitettu yksityishenkilöille, ja teosten kaupallinen hyödyntäminen on kiellettyä.
- Pidättäytymistä hakujen automatisoinnista
  Googlen hakujärjestelmien automatisoitu käyttö on kiellettyä. Jos hakujen tarkoituksena on saada materiaalia koneellisen kielenkääntämisen, optisen tekstintunnistuksen tai muun suuria määriä tekstiä vaativan sovelluksen kehittämiseen, ota yhteyttä Googleen. Google on edelläkävijä julkisesti jaeltavan materiaalin hyödyntämisessä ja voi ehkä auttaa.
- Lähdetietojen säilyttämistä
  Jokaiseen tiedostoon sisällytetty Googlen leima toimii muistutuksena projektista, ja auttaa etsimään lisämateriaalia Googlen teoshaun kautta. Älä poista merkintää.
- Varmistavan käytön laillisuuden
  Käytitpä teosta mihin tahansa, on muistettava, että käyttäjän on itse varmistettava käytön esteettömyys voimassa olevien säädösten kannalta. Ei pidä olettaa, että kirja on vapaasti jaeltavissa kaikkialla, jos se on sitä Yhdysvalloissa. Se, onko teos tekijänoikeussuojan alainen, riippuu maittain, eikä ole olemassa kattavaa ohjetta siitä, miten yksittäistä teosta voi missäkin tapauksessa käyttää. Ei pidä olettaa, että teoksen oleminen Googlen teoshaussa tarkoittaisi, että sitä voi käsitellä miten tahansa missä tahansa. Tekijänoikeussuojan rikkomukset voivat käydä kalliiksi.

Tietoja Googlen teoshausta

Googlen pyrkimyksenä on maailman tietojen järjestäminen ja niiden tuominen avoimesti kaikkien saataville. Googlen teoshaku tuo maailman kirjat lukijoitten ulottuville samalla kun se auttaa kirjailijoita ja kustantajia löytämään uutta yleisöä. Hakuja tämän teoksen täydestä tekstistä voi tehdä osoitteessa `http://books.google.com/`

737923

TUOMAS PIISPA

HISTORIALLISIA KERTOMUKSIA II

KIRJOITTANUT

SANTERI INGMAN

NEW YORK
PUBLIC
LIBRARY

PORVOOSSA,
WERNER SÖDERSTRÖM

◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆

Hinta 2 mk 75 p.

Field [illegible]

RD

NEW YORK
PUBLIC
LIBRARY

SANTERI INGMAN

HISTORIALLISIA KERTOMUKSIA

II

Ennen on ilmestynyt

Historiallisia kertomuksia I

MARGAREETA

Kirjoitt. *Santeri Ingman*

Hinta 2: 75 p.

TUOMAS PIISPA

KIRJOITTANUT

SANTERI INGMAN i. e. Santeri Ivalo

PORVOOSSA
WERNER SÖDERSTRÖM
L.M.T.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
737923
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS
R 1916 L

PORVOOSSA 1901
WERNER SÖDERSTRÖMIN KIRJAPAINOSSA

I.

Heleänä ja kirkkaana kajahtaa talvi-illan tyyneyteen saarnaajaveljesten majasta iltakellon rauhallinen ääni. Hengähtämättä kuuntelee sitä laaja, lumipeittoinen metsä, jonka korkeiden petäjäin latvoihin tuo sointuva soitto vähitellen vaimenee ja sammuu. Metsäntakaiseen tasankoon, joen partaalle, ulontuu ainoastaan hyminänä kaukainen kaiku.

Mutta kun soitto paaluaidan sisäpuolella harvenee ja kuolee pois, silloin aukenee toisista rakennuksista erillään olevan, korkeamman suojan ovi ja siitä astuu ulos kymmenkunta pitkiin, harmajiin vaippoihin puettua miestä. He pysähtyvät kukin vielä tuokioksi lumiselle pihalle, kääntyvät päin kirkkoon, josta juuri ovat tulleet, ja kumartuvat vielä kerran sen harjalle nostetun ristin edessä. Sitten he verkalleen, hiljaisin askelin kulkevat peräkkäin kinoksien väliin luotua käytävää pitkin pitempään, matalampaan hirsirakennukseen ja hupenevat sen vinkuvilla vitsasaranoilla kääntyvästä uksesta sisään.

Vaan toisten jälestä astuu iltamessun päätyttyä kirkosta pieni, hintelo mies, jonka väljä vaippa kävellessä kinosta laahustaa. Häntä odottaa käytävän suulla muita pitempi, näöltään muita vanhempikin mies. Tämä virkkoo viimeksi tulijalle:

— Tule vielä hetkeksi koppiini, Pietari.

Iltarukouksensa suoritettuaan laskeutuvat pienen erakkomajan eläjät levolle tupaan aidoitettuihin, yksinäisiin koppeihinsa. Vaan rakennuksen toisessa päässä olevassa huoneessa palaa vielä kauan käryävä hylkeenrasva savisessa astiassa valaisten hämärästi tuon pienen, muista syrjässä olevan erakkohuoneen, jonka toisella seinällä on makuulavitsa ja toisella pöytä, jossa suuri kirja on levällään. Vaan huoneen perällä on pimennossa seinään kiinnitetty Neitsyt Maarian karkeatekoinen puukuva, jonka kasvot ovat valkoisiksi ja silmät sinisiksi maalatut.

— Huomennako siis lähdet takaisin maailmaan? virkkoo piisin pankolle istahtaen pienempi, hento mies, Pietariksi mainittu. Hänen kasvonsa ovat kapeat ja laihat, silmät palavat kuin syvissä kuopissa ja ääni, kirkas kuin hopea, heläjää hartautta ja lämpöä. Tutkivasti, kaihomielen sekaisella hellyydellä katselee hän tuota kookkaampaa miestä, joka on vuodelaudalle istahtanut.

— Elämä kutsuu minua taas taisteluihinsa, vastaa tämä. — Seurakunta tarvitsee kaitsijansa ja kalpansa.

Hän on roteva mies, kookas, harteva; jokainen piirre, jokainen liike kertoo tarmoa ja voimaa. Silmät ovat harmajat ja terävät kuin teräksiset ja

nenälläkin on kotkan käyrä, iskevä muoto. Iho on mustapintainen, posket ja leuvan peittää karkea parransänki, joka on musta niinkuin tukkakin; ainoastaan siellä täällä näkyvä harmaja kajastus tekee tuon pystyn pään vielä arvokkaammaksi. Ääretöntä intohimoa ja taittumatonta tahdonlujuutta näyttävät nuo luisevat kasvot sisältävän ja samoin koko vartalokin, joka on suora ja jäntevä ja jonka koko asennosta kuvastuu päättäväisyyttä ja ydintä. Hän on jo vanha mies, vaan selvästi sen näkee, että hänessä on vielä heikontumatonta miehuutta ja toimintavoimaa.

Se on Suomen piispa Tuomas.

— Sinä olet nyt ruumiillisesti paastonnut ja sielusi ravinnut, virkkoo taas nuorempi mies tyyneesti, mutta hiukan epäilystäkin väreilee samalla hänen äänessään. Tämä mies, Pietari, Pietari Kaukovalta, on Tuomas piispan ystävä ja avustaja suomalaisten pakanain käännyttämisessä. Hän on Tuomaan rakennuttaman erakkomajan, vielä vihkimättömän harmaaveljesten luostarin idun, päämies ja hänen luonaan, täällä saarnaajaveljesten hiljaisessa seurassa, on piispa nyt muutamia viikkoja syrjässä maailmasta levännyt monista maallisista toimistaan, viettäen rukouksissa ja hartaudenharjoituksissa munkin elämätä.

— Paljo ei anna velvollisuuteni minulle aikaa uhrata oman sieluni hoitamiseen, — vastaa Tuomas melkein huoahtaen, — se ei salli minun, niinkuin teidän, antautua siihen kokonaan, kaikkine ajatuksineni. Mutta minulle on kumminkin tarpeellista

taistelujeni lomissa edes hetken näin hiljaisuudessa ja nöyryydessä valmistautua suuriin tehtäviini ja rukoilla sisällistä rauhaa ja puhdistusta.

Hän risti kätensä nöyrästi, melkein surulla. Vaan Pietari kyseli yhä:

— Nyt olet siis taas sieluusi täyden rauhan saanut ja puhdistaunut alkavia toimiasi varten?

Hänen äänessään oli aina vain jotakin tutkivaa, jotakin epäilevää, hän ikäänkuin väkisin tahtoi kaivaa esiin ystävänsä sisimpiä sielunväreitä. Lavitsalla istuva kookas mies nojasi hetkeksi kasvonsa kämmeniinsä, ikäänkuin punniten ja taistellen. Ja entistä hiljaisempi, säveämpi oli hänen äänensä kun hän virkkoi:

— Täyden rauhan, — niin, täyden varmuuden. — Hetken vaijettuaan jatkoi hän vilkkaammin: — En tiedä ymmärrätkö minua oikein. Minuthan on asetettu aina taistelevan, yhä edemmäs laajentuvan ja aseissa lakkaamatta olevan kirkon päämieheksi tässä maassa. Minun täytyy aina vain sotia, hyökätä, voittaa ja kukistaa, minä en saa ajatella rauhaa ympäristössäni enkä pysyvää sisällistäkään rauhaa, se häiriytyy toimissani myötään. Ajatusteni ja toimieni täytyy herkeämättä tarkoittaa sitä, miten parhaiten edistän ja palvelen korkeata kirkkoa, miten hyödytän Rooman pyhää istuinta ja laajennan hänen katoolisen valtakuntansa mahtia maailmassa — en saa paeta ristiriitoja, joita siinä sivussa voi sielussani syntyä. Vaan jos pyrkimyksissäni saavutan varmuuden ja voiton, niin onhan se samalla sielunikin rauha ja voitto. Ymmärrätkö: yksityinen

onneni ja rauhani saa väistyä korkean kutsumukseni tieltä.

Pietari hymähti ystävällisesti.

— Minä ymmärrän mitä tarkoitat. Kun onnistut suunnitelmissasi ja aseellisissa yrityksissäsi, kun vain laajennat kirkon valtaa ja mahtavuutta, silloin on sielusikin sopusoinnussa, — sen täytyy niin olla?

— Niin, juuri niin, mitä muuta minulta vaadit, Pietari? Silloinhan tiedän itseni äitijumalalle otolliseksi. Katso, mitä taisteluillani ja ponnistuksillani jo olen pyhän kirkon aseena ja sen hyväksi saanut aikaan. Pimeimmässä pakanuudessa vaeltanut kansa on nyt kahdessakymmenessä vuodessa taipunut tunnustamaan ristiä ja kirkon valtaa, — sellaista alttiutta kirkko minulta vaatii, siten se käskee minun korkeinta palvelemaan — eikö niin?

Taas oli Pietari käynyt vakavakatseiseksi.

— Niin, jos aina voit olla täysin vakuutettu siitä, että noudatat korkeimman etkä koskaan omaa tahtoasi.

Tuomas innostui.

— Minun täytyy olla, muutenhan en voisi toimia mitään. Ja kuinka siunaisi Jumala työni, ellei se olisi hänen tahtonsa mukaista. Nyt, katso tuloksia, katso nuorta, kukoistavaa, myötään laajenevaa kirkkoamme ...

Innostuksissaan oli piispa noussut vuoteeltaan ja käveli huoneessa edestakaisin. Mutta hänen silmänsä kohtasivat taas Pietarin katseen ja hän pysähtyi ja hänen äänensä vaipui taas hiljaisemmaksi, kun hän jatkoi:

— Itselleni en sitä kunniaksi lue, olenhan vain halpa ase. Mutta itsehän olet vaikuttanut mukana näinä vuosina ja tiedät, millainen kirkon kasvitarha oli tässä jäisessä maassa, kun Rooman isä minut kaukaisesta kotimaastani ohjasi Pohjolaan ja vihdoin lähetti minut tänne Suomeen istutuksiaan hoitamaan. Kristinusko oli istutettu tänne, mutta minkä verran se oli juurtunut ja versonut? Olet itse minulle monasti kertonut, kuinka täällä kävi Henrik piispan kuoleman jälkeen. Pakanat olivat kastetut uuteen uskoon, vaan se usko ei heissä kestänyt, miekka herposi hoitajan kädestä, kastetut pesivät pois vesikasteensa, kaatoivat ristit ja kohottivat uuteen kunniaan vanhat uhrikarsikkonsa. Ennen pitkää oli koko taimitarha kuihtunut pois ja sen viimeisiä istutuksia kiskoivat pakanat väkivoimalla irti maasta. Täällä oli silloinkin olevinaan piispoja ja pappeja, vaan mitä he toimittivat? Yhden piispan veivät pakanalliset karjalaiset merirosvot vankina mukaansa ja toisen aikana nuo käännetyt suomalaiset purjehtivat meren yli Ruotsiin, mistä heille uusi oppi oli tuotu, polttivat siellä kylät ja kaupungit, tappoivat Upsalan piispan, tahtoivat kitkeä ristin pois sieltäkin. Sellainen oli Suomen kristitty seurakunta, sellaisessa kunnossa kirkon valta tässä maassa, eikä kukaan enää tahtonut lähteä tänne ristiä saarnaamaan. Silloin valitsi pyhä isä minut, munkin halvoista halvimman, tämän seurakunnan paimeneksi ja käski minun juurruttaa ristin syvemmälle maahan, käski kääntää koko tämän kansan. Sitä olen nyt koettanut tehdä, se on korkea kutsumukseni ja sitä

on menestyksellä siunattu. Sillä missä ovat nyt pakanain uhrilehdot? Kirkkoja niiden tiloilla kohoo ja ristejä, joita käännetty kansa nöyränä kumartaa, eikä kukaan enää täällä rannikolla eikä Hämeen kansan joukossa uskalla olla ristinoppia tunnustamatta.

Tuomas oli näin viitannut pitkän toimintansa tuloksiin osoittaakseen, että hän töissään ja riennoissaan oli korkeinta tahtoa totellut. Vaan Pietari ei voinut seurata hänen innostustaan. Hän virkkoi hiljaa huoahtaen:

— Se on totta, Tuomas, kukaan ei uskalla. Sinun kätesi on kova, miekkasi terävä.

— Sen täytyy niin olla. Syvältä täytyy miekan purra, että se ajaa pelkoa käännytettyihin.

— Pelkoa, matki Pietari, — pelkoa, vaan ei luottamusta. Tämä kansa ei rakasta sinua enemmän kuin edeltäjiäsikään, eikä levittämääsi uskoa, — sillä miekalla levitetty oppi ei ole rauhan oppia, sitä kansa ehkä pelkää, mutta varmasti se sitä vihaa.

Nyt Tuomas vuorostaan hymähti, varmana, melkein ilkkuvana. Sillä Pietari kosketteli taas tuota samaa kysymystä, josta he niin usein olivat väitelleet ja jossa Tuomas aina oli päässyt voitolle. Hän oli näet päivän selväksi todistanut, että pakotta ei pakanoita koskaan saada ristiin suostumaan ja että hänen edeltäjäinsä puute ja virhe oli ollut juuri se, että heillä ei ollut tarpeellista, pysyvää aseellista voimaa tukemassa käännytystyötään. Hän ei nyt siitä ryhtynyt väittelemäänkään, virkkoi vain varmuudella:

— Tämä kansa ei nyt enää uskalla vihatakaan, se tottelee vain ja taipuu ja tottuu tottelevaisuuteensa,

kun sitä näin rautakourilla pidellään. Jyhkeä linnani Räntämäellä ja sen haarniskoihin puetut ratsumiehet tukahduttavat kyllä kaiken vastahakoisuuden, jos sitä jossakin näkyy, ja vihankin, jos sitä rupee kytemään. Miekalla täytyy tie raivata, sitä saat sitten sinä ja harmajat veljemme kulkea ja valloitella vähitellen sydämmiä, — sitävartenhan olemme tämän pienen veljeskunnan perustaneet tänne erämaahan ja kasvattaneet täällä maan omia poikia saarnamiehiksi.

Pietari istui ääneti tuijottaen lattiaan. Vaan Tuomas tahtoi saada hänet kerrankin oikein vakuutetuksi ja jatkoi senvuoksi vielä:

— Ei, Pietari, elä koeta kylvää epäilystä työhöni, se vain heikentäisi tarmoni, ja sitä kirkko tarvitsee. Sillä vastahan olemme alulla. En halveksi sinun osuuttasi tässä käännytystyössä, vaan sen tuloksia emme nyt ehdi ruveta odottamaan; aikamme on lyhyt ja työtä on paljo. Minä kuljen senvuoksi edellä ja raivaan raakaa erämaata, kaadan kasken, jota sinun sitten on viljeltävä, — tule sinä lempeä mies jälestä, kylvyvakka käsivarrella, täydennä, syvennä työni.

Ja lauhkeampana kääntyikin nyt pieni, terävä-katseinen mies piispaan päin:

— Niin, tunnenhan jyrkän suunnitelmasi; ja jos et sinä tunnekaan, kuinka vaikeaa on voittaa sydämmiä ristin puolelle silloin, kun risti on pystytetty verellä kostutettuun maahan, niin samaahan työmme sittenkin tarkoittaa, — kirkon olkoon kunnia, jos epäilykseni ovat turhat. — Nyt lähdet siis taas pukeutumaan sotisopaan?

Tuomas, joka oli astellut edestakaisin pienen koppinsa permannolla, istahti taas laverilleen ja virkkoi:

— Kevät joutuu, toiminnan aika on jälleen käsissä. Ja nyt on minulla paljon suoritettavana; vanhuus lähestyy, täytyy joutua, muuten se tapaa minut kesken töitteni, kutsumukseni täyttymiseen on vielä paljo matkaa. Kirkon valta on nyt tosin täällä Suomen rannikolla luja ja koko Hämekin sitä jo tottelee, joskin vastahakoisesti. Vaan Karjala, — se tekee työmme täällä aina epävarmaksi, sen levottomat pojat ovat sotaisia ja hurjia. Se on nyt lannistettava sekin, risti on juurrutettava sinne, — tämä tehtävä se minua nyt kiirehtii.

Pietari istui ja kuunteli värähtämättömin kasvoin ja virkkoi miltei välinpitämättömästi:

— Laajat ovat hankkeesi, Tuomas.

— Ei ne saa rajoittua vielä siihenkään, Karjala ei vielä mittaani täytä. Sillä pakanuutta on vielä Karjalankin takana, Rooman kirkolla on siellä pahimmat ja vaarallisimmat vastustajansa, — kauemmin en saa nyt luonanne viipyä. Mutta minä tarvitsen ehkä pian sinutkin ja koko veljeskunnan avukseni muualla kuin täällä, — siksi sinut pyysinkin puheilleni. Kiirehdi työtäsi tämän kansan keskuudessa mikäli voit, kylvä mitä ehdit, suuremmat toimet meitä odottavat toisaalla. Me emme saa levätä ennen, kuin koko tämä pohjoinen maailma lumisen asutuksensa viimeisiä ääriä myöten on saatu ristiä ja Rooman kirkkoa tunnustamaan.

Tämä tuumien uhitteleva laajuus ei näyttänyt Pietaria miellyttävän. Hän kysyi terävästi:

— Silloinko on vasta kunnianhimosi tyydytetty? Tuomas hytkähti tuota terävää kysymystä.

— Enhän hae omaa kunniaani, vastasi hän — ainoastaan kirkon kunniaa ja mahtavuutta, sehän minut käskee toimimaan. Rooman isän ja hänen istuimensa hyväksi on kaikki tehtävä, itselleni en pyydä mitään!

Nyt nousi Pietari uunin pankolta, jossa hän liikahtamatta oli istunut, ja vielä entistä syvempi tuli näytti hänen silmissään palavan. Hän astui suoraan Tuomaan eteen, laski molemmat käsivartensa hänen hartioilleen ja katsoi häntä hartaasti, melkein hellästi silmiin.

— Onko se niin, lausui hän verkalleen. — Oletko siitä itse aivan varma?

— Epäiletkö sitäkin, Pietari? kysyi Tuomas loukkautuneena.

Pietari ei vastannut kysymykseen suoraan.

— Sinusta paisuu sitä mahtavampi kirkkoruhtinas, kuta mahtavammaksi kirkon vallan täällä laajennat, virkkoi hän vakavasti. — Sinä hallitset nyt jo valloittamiasi maita ja kansoja itsevaltiaana ruhtinaana, kuuntelematta ketään, tottelematta ketään muuta kuin Rooman paavia, sinä olet yksinvaltijas tässä maassa.

— Rooman isän puolesta, ehätti Tuomas vastaamaan. — Se on totta. Ketä muuta minun täällä olisi toteltava?

Pietarin ei tarvinnut laajemmin ruveta selittämään, miten Suomen kirkon asema oli muuttunut ja käynyt aivan itsenäiseksi senjälkeen kuin Tuomas

oli piispaksi nimitetty. Hän vain lyhyesti siihen viittasi:

— Eerikki kuningas, hän, joka tänne ensiksi ristin-opin toi, hän oli Ruotsin kuningas.

— Niin oli, Ruotsin kuningas. — Vilkastuen puuttui taas Tuomas puheeseen. — Vaan jaksoivatko Eerikin jälkeläiset Ruotsin kuninkaat täällä pysyttää ristin-oppia ja Rooman kirkon arvoa? Eivät. Se kukistui, se Eerikin työ, vaan minun ei ole lupa omaa työtäni samoille jälille jättää. Nuo Ruotsin kilpailevat ruhtinaat taistelevat siellä keskenään, vaanien toistensa valtaa ja vuodattaen toistensa verta, — kirkko on heikko ja avuton heidän omassakin valtakunnassaan. Heillä ei ole voimaa eikä halua hoitaa tätä merentakaista kirkon taimitarhaa. Meidän täytyy senvuoksi luoda tänne pysyväisempi, vankempi valta, ja kenetpä me sen yliherraksi tunnustaisimme, ellemme Rooman mahtavaa isää. Hänelle minä täällä vallan luon ja hänelle sen myöskin säilytän.

— Ja itse sitä hänen nimessään hallitset?

— Olenhan hänen uskottu aseensa. Jos pyhä isä tahtoisi minua käyttää aseenaan ainoan autuaaksitekevän uskon levittämisessä vaikkapa samalla tavalla kuin piispa Albertia, joka Riiassa perusti ristin puolesta taistelevan veljeskunnan, olen antautuva hänen välikappaleekseen viimeiseen hengenvetooni asti, — en saa kieltäytyä mistään! Mutta mitään niin suurta en toki usko voivani toimittaa. Vaan jos sen voisinkin, niin itse tahdon vaipua vähäpätöisyyteeni, olla pelkkä harmaaveli, niinkuin olin

ennen piispaksi tulemistani, — kunhan vain kirkon valta vahvistuu ja sen kunnia ja mahti ulonnetaan kaikkiin maailman ääriin. Ei, Pietari, en pyydä itselleni palkaksi muuta kuin hamppuköyden, millä vyötän kerjäläisvaippani, — kun pyhä neitsyt käskee, sidon sen heti vyölleni ja luovun kaikesta, kaikesta!

Pieni munkki seisoi yhä rotevan piispan edessä pidellen käsiään hänen hartioillaan, jotka, vaikka piispa istui, ulottuivat miltei hänen matalan rintansa kohdalle. Hän oli terävästi ja tutkivasti, kuin ankara rippi-isä ainakin, katsonut Tuomaan puhuessa häntä silmiin, oli koettanut tutkia hänen salaisimmat ajatuksensa, tunkeutua hänen sydämmensä sisimpään pohjaan. Ja värähtämätöntä vilpittömyyttä ja vakavuutta oli hän luullut lukevansa niistä kasvoista, joita hän näin tähysti. Silloin hänen syvällä kiiluvat silmänsä riemusta kirkastuivat ja ikäänkuin siunaten hän juhlallisesti lausui:

— Siis mene täältä rauhan majasta takaisin maailmaan, riennä suuriin toimiisi ja vie täältä sielussasi sisällinen rauha mukanasi. Tee työtäsi omalla alallasi, koska uskosi ja vakuutuksesi on niin luja, me kiertävinä saarnaajina sitä hiljaisuudessa parsimme, yhteinenhän päämäärämme on. Mutta palatkaamme vaikeilta retkiltämme aina tänne saamaan vahvistusta ja rohkeutta, palaa sinäkin, jos maailmalla rauhasi särkyisi, tänne rukoilemaan Neitsyt Maarialta nöyrää mieltä ja sielullesi eheyttä.

Hento, teräväkatseinen mies kokosi harmajan vaippansa liepeet ja läksi, vielä jäähyväisiksi piispalle päätään nyökäyttäen. Yö olikin jo myöhäiseksi

kulunut. Äänetöntä oli kaikki, tyynen talviyön rauha peitti sankan, jylhän metsän ja sen keskessä piiloilevan pienen erakkojen majan.

Rauha, täydellinen rauha, täytti vanhan piispankin mielen hänen istuessaan siinä nyt yksin kovalla laverillaan, yhä vielä äskeisen keskustelun synnyttämän, varman ja sopusointuisen mielialan vallassa. Hän oli nyt valmistanut itsensä, nyt oli toiminta taas alkava. Vuosittain oli hänen tapana tulla paaston aikana muutamiksi viikoiksi vanhaa, rakasta munkkielämää viettämään siihen pieneen luostarintapaiseen laitokseen, jonka hän oli perustanut metsään lähelle Aurajoen suuta. Oli niin virkistävää saada sotamelskeistä ja hallintohuolista syrjässä viettää hetkinen itseään varten, syventyä asioihin, miettiä, lukea rauhassa pyhiä kirjoja ja harjoittaa hartautta, sitten sitä vahvistuneempana ja tarmokkaampana taas töihinsä puuttuakseen. Ja hän tunsikin nyt taas, kun se lepoaika oli mennyt, uutta varmuutta, jäntevyyttä ja turvallisuutta mielessään, — hän sitä tarvitsikin, sillä koko hänen tarmoaan nyt kysyttiin.

Hetken vielä istuttuaan pöydän edessä, suurta kirjaansa lukien, nousi Tuomas, polvistui jumalanäidin kuvan edessä ja rukoili siinä kauan. Hän tahtoi paljastaa pyhälle neitsyelle sydämmensä ja sen sisäiset aikomukset ja tarkoitukset, esittää, kuinka ne tarkoittivat yksinomaan Jumalan valtakuntaa ja sen kunniaa ja suuruutta, ja hän rukoili niille entistä kannatusta ja siunausta. Valtoinaan, kaikkine tuumineen ja tunteineen tahtoi hän heittäytyä äiti-

jumalan helmaan. Ja vahvistuneena, levollisena hän nousi ja meni laverilleen maata. Kohta hän nukkuikin.

Unessa hänen mielikuvansa yhä kävivät samaan suuntaan kuin valvoessa: Kirkon vallan laajentuminen pohjolassa, Karjalan sotaisen heimon kukistaminen, ristin pystyttäminen lumisten tunturien äärimmälle harjalle, — ne tuumat hänen mielessään yhä nukkuessakin kiertelivät. Ja hän oli istuvinaan korskean, mustan ratsunsa seljässä johtaen sotajoukkoaan Pohjan pakanoita vastaan. Maltitonna hän itse ajoi edellä pitkin lumen peittämää kangasta, tuskitellen, että toiset häntä niin hitaasti seurasivat; eihän tällä tavoin koskaan ehditä päämaaliin, niin hän valitteli, ja ajoi yksin edelle. Pietari Kaukovalta häntä vielä seurasi, mutta hänkin tapansa mukaan hakaltaen ja epäillen ja varoittaen . . , ja jo jättäytyy hänkin jälelle. Vaan Tuomas ajaa edelleen yksin yhä pimenevää pohjolaa kohden; hänen täytyy ehtiä sen sydämmeen, hänen täytyy nousta sen valtaistuimelle . . .

Jo aukenee sakean, pimeän metsän keskestä ihana, vihanta, lämmin lakeikko ja sen takalistolla on kukkia ja köynnöksiä kasvavalla mäellä komea, valoisa linna, jonka harja pilviä hiipoo. Sinne hän suoraan ajaa ja sen edustalla lukuisat valkopukuiset ritarit häntä kumartaen tervehtivät ja saattavat hänet suureen linnansaliin, jonka seiniltä ja orsilta säteilee hopea ja kulta. He ohjaavat hänet kohastaan ylös valtaistuimelle, jonka juurella seisoo loistava parvi hengellisiä ja maallisia ruhtinaita, piispoja, ritareita

ja käännytettyjä pakanapäälliköitä, kaikilla rinnassaan valkoinen risti ja otsalla nöyryyden merkki.

Ja Tuomaasta on tämä kaikki aivan luonnostaan lankeavaa, hänelle kuuluvaa: noin valoisaa, noin rikasta, noin korkeaa hän on tavotellutkin ja voittajana, ruhtinaana hän nyt valtijaan istuimella istuu. Ja hänen päähänsä tuodaan kultainen kruunu ja käteen hohtava valtikka, ja sillä hän viittaa palvelijoita eteensä, antaakseen heille käskyjään. He palvelevat häntä kaikki, hiljaa ja nöyrästi, eikä ainoastaan ihmiset, vaan myöskin puut, pilvet ja kalliot, jotka takalistolla välkkyvät. Hän on voittanut tämän taivaan, loistavan, ikuisen taivaan, ja siksi häntä kaikki luonnossa tottelee.

Mutta alempana pilarien lomissa, ikäänkuin linnan eteisessä, seisoo samettipukuisten, hopeahelyisten herrain ja rouvain takana köyhä, ryysyihin puettu nainen, sylissään pieni lapsi. Sieltä eteisestä, ikäänkuin naisen ympäriltä, tulvaa kirkas valovirta, joka häikäisee kaikkien silmiä ja vetää puoleensa Tuomaankin katseen. Hän huomaa naisen, kutsuu hänet eteensä.

— Kuka olet sinä ja mitä tahdot? kysyy Tuomas, katsellen paheksuen naisen huonoa asua.

Vaan nainen ei vastaa. Hänen kasvonsa ovat kalpeat ja surullisen näköiset ja hän kääntää, valtaistuimen luo tullessaan, päänsä poispäin. Vaan valo liekitsee hänen päänsä ympärillä ja lapsen pään ympärillä ja sydän säpsähtää Tuomaan povessa. Sillä sehän on pyhä neitsyt, tuo köyhä nainen, joka

ryysyissä hänen edessään seisoo ja kasvonsa hänestä kääntää pois.

— Äiti Jumalan, huoahtaa valtaistuimella istuja hiljaa, — miksi ryysyissä linnaani saavut? Mistä minua nuhtelet, millä olen tahtosi rikkonut?

— Olet unhottanut jotakin voittaessasi, vastaa nainen, yhä poispäin kääntyneenä.

— Mitä, pyhä neitsyt, mitä?

— Sinua kaikki kumartavat, vaan rinnassasi et saa rauhaa. Ja sinä tiedät, miksi et saa.

— Miksi, en tiedä sitä, sano...

— Siksi, että itsekkyyttä piilee sydämmesi pohjalla, vaikka koetat minultakin kätkeä sen. Tätä loistoa, tätä valtikkaa olet tavoitellut, itseäsi olet palvellut, kirkon ja minut olet syrjäyttänyt...

Tuomaan päätä huimasi, hän ei sitä syytöstä todeksi tunnustanut, hän tahtoi kieltää sen, kieltää jyrkästi ja hän huudahti:

— Ei, se ei ole totta, et olekaan Jumalan äiti sinä; sillä häntä, juuri häntä minä palvelen.

Ja hän ojensi kätensä, viitatakseen valtikallaan palvelijoilleen, että veisivät ryysyisen naisen pois. Vaan samassa tämä käänsi tuokioksi kasvonsa Tuomaan puoleen, loi häneen yhden ainoan silmäyksen, ja valtikka putosi käskijän kädestä. Sillä hän oli nähnyt naisen silmät; ne olivat niin suuret ja kauniit, mutta niiden kirkkaus oli kyyneleiden peittämä, niin lempeät ja armaat, mutta niiden lempeyden verhosi syvä suru. Kerran vain oli hän katsahtanut Tuomaaseen, mutta murtuneena painoi tämä päänsä alas ja poissa oli mielen uhka ja jäykkyys, ja kruunu

vieri maahan hänen päästään ja istuin horjui hänen allaan. Seuraavassa tuokiossa oli ryysyinen nainen poistunut ja samalla sammui kirkas valo ja kuulumattomiin katosi kiiltävä linna ja kylmä pimeys peitti yksinäisen, avuttomaksi hyljätyn miehen. Ääretön tuska täytti Tuomaan sydämmen; hän tahtoi huutaa armoa, hän tahtoi juosta nöyränä ryysyisen naisen luo ja heittäytyä hänen jalkoihinsa, vaan hän ei nähnyt enää ketään, ei muuta kuin aution tyhjyyden ja pimeyden...

Tuomas piispa herää laverillaan ja kuumat hikikarpalot pursuavat hänen otsaltaan. Hän koettaa repiä silmiään auemmas, nähdäkseen vielä äskeistä loistoa, hän terästää korvansa, kuullakseen vielä äskeisiä ääniä, mutta hänen ympärillään on kaikki pimeää ja äänetöntä, ja se hiljaisuus on raskas ja syvä; ainoastaan hänen sielussaan raivoo äänekäs hätä. Viskautuen juoksee hän vuoteeltaan ja painautuu taas polvilleen jumalanäidin kuvan eteen.

— Mitä tahdot minulle ilmoittaa, Neitsyt Maaria, huudahtaa hän ääneensä, — mitä minulta vaadit? Olenko sittenkin pettänyt itseni ja sinut, eikö olekaan aikeeni vilpitön ja puhdas, eikö ole kirkon kunnia korkein päämaalini? Liha, liha, vietteletkö minut sittenkin tahraamaan kaiken pyhyyden, vietkö syntisine pyyteinesi minut ijankaikkiseen kadotukseen ja työni kiroukseen ja tuomioon?

Ja hän nousee pimeässä komerossaan, viskaa karkean vaipan päältään, ottaa ruoskan vuoteensa alta ja suomii sillä alastomia hartioitaan ja jäseniään, lyö hädistyneen miehen voimalla, siten ruumistaan

rankaisemalla lieventääkseen sielunsa pohjatonta tuskaa. Hän ruoskii itseään, kunnes kirvelevä iho verestää ja jäsenet vähitellen herpautuvat ja hän voimatonna vaipuu pyhän neitseen kuvan eteen. Siinä hän vielä nyyhkien rukoilee ja vedet virtaavat silmistä miehisen miehen.

Ja rukoillessaan koettaa hän rehellisesti tutkiskella, mistä se itsekkyyden ja oman kunnian siemen olisi kotoisin, josta pyhä äiti häntä varoitti ja jota hän ei nyt uskaltanut kieltää. Ei hän ollut sitä tuntenut, kun hän kotimaassaan, kaukana Skotlannissa, meni luostariin köyhäksi munkiksi tietäen, ettei hän, aviottomana syntyneenä, halveksittuna lehtolapsena, kelpaa edes halvimmaksi opettajaksi seurakuntaan. Mutta Rooman isä oli hänet kumminkin kutsunut aseekseen ja hänet korkeaan luottamukseen valinnut, — siitäkö hyvyydestä palkaksi oli itsekkyyden intohimo hänen sydämmeensä salaa hiipinyt ja vietellyt hänet korkeimman nimessä omaa kunniataan ajattamaan . . ?

Hartaasti hän rukoilee:

— Kitke se pois, opasta minut oikeaan, anna minulle voimaa hallita salaa hiipivät himoni, taikka kaada minut armollasi maahan, jos olen arvoton aseeksesi. Sinun käsiisi antaudun: jos minulle apusi suot, salli minun jatkaa työtäni sinun kunniaksesi, mutta anna minulle merkki armostasi, niinkuin annoit ennen . . .

Taas ruoskii itseään yksinäinen mies ja rukoilee armon merkkiä. Hän on monasti ennen, näin sielunsa hädässä ollessaan, samoin tehnyt, ja silloin

hänestä on näyttänyt, kuin jumalanäidin kuvan maalatut kasvot ja silmät olisivat saaneet ikäänkuin elävän, lempeän loisteen. Sitä laupeaa valoa hän nytkin hartaasti rukoillen odottaa todistukseksi siitä, että hän vielä pyhän neitseen armoa nauttii.

Ja katso! Säde sarastavaa kevättalven päivää tunkeutuu laen räppänästä erakon koppiin ja luo kalpean heijastuksen myöskin sille pimeälle seinälle, jossa jumalanäidin kuva on. Uupuneen rukoilijan silmissä näyttävät neitseen kasvot kirkastuvan ja sulavan lempeämmiksi, — sen silmissä on laupeutta ja armoa. Ja rukoilijan tuskaan uupunut sielu löytää siitä lohdutusta ja lievitystä ja hän kiittää nöyryydessä Neitsyt Maariaa tästä uudesta armosta, jonka hän on osakseen saanut. —

Yö oli kulunut, kun yksinäinen rukoilija kalpeana ja verestävin silmin pyhän kuvan edestä vihdoin nousi. Hän avasi oven selälleen ja hengitti aamun raikasta ilmaa. Keväinen päivä oli valennut, aurinko teki nousuaan, hänen oli aika lähteä taipaleelle, lepomajastaan pois taistelevaan maailmaan. Mutta se uhmaileva varmuus, joka hänet vielä illalla täytti puhuessaan suurista aikeistaan ja suunnitelmistaan, se oli nyt poissa ja melkein viivähdellen ja arastellen hän, pukeuduttuaan ja vyön uumeilleen sidottuaan, hiipi kopistaan ulos. — Ankara oli ollut se varoitus, jonka hän unissaan oli saanut. Mitähän, jos hän jäisikin tänne unhotettuna erakkona hoitamaan sielunsa puhtautta ja luopuisi kaikesta muusta, — sellainen epäilys hänessä heräsi ja hän katseli kaipauksella rauhan miesten nukkuvaa majaa, josta

hän oli lähdössä. Vaan hän torjui pois sen heikkouden: hänelle oli korkea toimi uskottu, hän oli asetettu taistelevan kirkon eturinnan soturiksi, hänen täytyi itseään muistamatta täyttää tehtävänsä, täyttää se loppuun saakka.

Hän käveli talliin, haki sieltä ratsunsa, satuloitsi sen ja talutti portille. Vaan hän ei noussut nyt tuon uljaan mustan juoksijansa selkään; halki kinoksien hän verkalleen käveli, taluttaen hevostaan ohjaksista pitkin kuperaa keväistä polkua, jossa jalka usein livetti. Hän ikäänkuin arkaili satulaan nousta, se hänestä liiaksi muistutti tuota äskeistä unta, tuota loistavaa ratsastusta suuruuteen ja valtaan. Nöyränä, halpana tahtoi hän matkansa kulkea ja itselleen kunniaa ja mukavuutta pyytämättä suorittaa tehtävänsä niinkuin korkeuden palvelija ainakin.

Siksi hän nyt jalan hiljalleen astui metsäpolkua pitkin. Ja niin ankarat, niin vakavat olivat hänen kasvojensa piirteet siinä kävellessään, että ne näyttivät kuin kiveen veistetyiltä ja hänen silmänsä palo oli niin hehkuva, kuin olisi hän koettanut lävistää taivaanrannan, johon hän tähysteli. Taistelun maininkeja riehui vielä hänen rinnassaan eikä hänen mielensä tahtonut täysin rauhoittua, vaikka hän kuinka usein olisi itselleen todistanut, että hänen velvollisuutensa kutsui häntä Jumalan valtakuntaa levittämään ja ettei hän siihen työhön käydessään saanut mitään empiä eikä mitään arastella.

Pitkäksi venyi tänään matka metsän halki, jonka korkeiden puiden lomitse aurinko vähitellen nousi paistamaan tielle, kullattuaan ensin ylimmät

latvat. Vihdoin harveni metsä, päivän kilo pisti kulkijan silmiin, laaja lumipeittoinen aavikko oli helakan valkoisena edessä. Sen keskitse kaareili joen jääpeittoinen uoma tummahtavana vyönä ja joen toiselta rannalta taas siinsi matalarakennuksinen, harmaja kylä, josta savu aamun tyyneessä melkein kohtisuoraan taivasta kohden nousi. Mutta vielä etäämpää, joen suistosta, jossa oli rivittäin tavara-aittoja ja suojuksia virran kummallakin kaltaalla, sieltä näkyi jo tänä aikuisena aamuhetkenä virkeää liikettä ja toimeliaisuutta.

Tuomas pysähtyi tuokioksi sitä katsomaan; se vaikutti vilkastuttavasti hänen mieleensä. Siellä kilkkavat kirvet ja ritisevät sahanterät, kun aluksia korjataan merikuntoon pian alkavaa purjehduskautta varten; toisia, vanhoja, tervataan ja tihennetään, toisia, uusia, telakkapuilla veistetään, — se kajahti miellyttävältä piispan korvaan. Sillä tuollaista toimeliaisuutta hän suosi ja hän ajatteli, että vielä useammat kirveet siellä pian kalskavat, kunhan hänen asiansa sille kannalle ehtivät. Ja hänen sitä ajatellessaan läksi taas veri nopeammin kiertämään suonissa valvoneen miehen, jäsenet tuntuivat vetreytyvän ja raskas pää keveni ja selkeni. Niin suuret tehtävät ovat nyt edessä, ajatteli hän, aika kiirehtii, se vaatii häneltä niin paljo tointa ja tarmoa, — miksi hän vitkastelee? Ja kahta reippaampaa ja joutuisampaa oli nyt hänen kävelynsä, kun hän jälleen rupesi taluttamaan ratsuaan jokiahdetta pitkin.

Hän astui pysähtymättä kylän ohi. Pihoilta kuului halkojen hakkuuta, naiset juoksivat siellä

puuhissaan tuvan ja ometan väliä ja miehet juottivat kaivolla hevosiaan ajoon lähtiessään. Elämää, työtä! Ja hänkö yksin, jolta enin tointa kysyttiin, hänkö epäili ja vitkasteli hatarain unennäköjen takia, — ei, hentojen haaveiden aika oli nyt taas päättynyt ja käsissä oli vakava työrupeama. Vaivoin malttoi piispa enää kylän ohi ehdittyään maassa pysyä, hän silmäili jo kaipauksella satulaansa ja koetti jalustimien solkia, mutta vielä hillitsi hän kiihkonsa, astui jalan.

Metsään painui taas tie ja siellä ehätti hän yksinäisen kulkijan, nuoren naisen, joka ripein askelin hänkin ja iloisesti laulellen vakka kädessä asteli samaan suuntaan kuin piispa.

— Minne matka noin iloisella kulkijalla? — kysyi piispa kohdalle ehdittyään.

— Linnaan on matka, vastasi nainen.

— Vai linnaan. Kenelle sinulla sinne on asiaa?

— Onpa asiaa, kun mieheni on siellä. Hän on eilen palannut partioretkeltä ja nyt häntä tapaamaan kiirehdin.

— Kuka on miehesi?

— Ohto.

— Joka kasteessa sai nimen Otto. Mutta olkoon Ohto!

Linna, partioretki, Ohto — liian eläviä mielikuvia virkosi vanhan piispan mieleen, hän ei voinut enää pidättää haluaan ehtiä pian sinne linnaan, toimintansa paikoille, eikä hän välittänyt sitä pidättää — miksi hän oikeastaan tuhlasikin aikansa astumiseen! Ketterästi kuin nuorukainen viskautui hän satulaan ja kiinnitti ohjakset tottuneella kädellä. Ja

virmasti voimakas ratsu, joka nyt vasta sekin tunsi varsinaisen toimensa alkaneen, läksi kiidättämään tuttua taakkaansa metsän halki ja sitten joen jäätä pitkin. Nyt tunsi ratsastajakin olevansa oikeassa asemassaan; hän hytkyi notkeasti hevosen juoksun mukaan, rinta pullistui, sieramet laajenivat ja jäseniin tuntui tulevan terästä. Hän antoi vankan mustansa valtoinaan ravata ja kiiti niin ohi asuttujen ja metsäisten rantojen, jotka kuin vilahdellen sivulle jäivät. Ilma oli niin raitis ja puhdas, aamu niin terve ja kirkas, — nyt hän sen vasta huomasi, — ja kuta enemmän hän ratsastuksesta lämpeni, sitä selvempänä hohti pää, sitä vapaammin liiti ajatus, kooten yhteen monet erillään lepattaneet langat. Suuri tehtävä, laaja ohjelma oli taas eheänä, varmana ja tarkkapiirteisenä hänen edessään eikä sitä enää himmentänyt epäilyksen muistokaan. — Elämään, toimintaan!

Taas vaihtui uusia kuvia ratsastajan eteen. Siinä oli jyrkällä törmällä korkea rakennus, torni katolla, risti tornin huipussa, — Räntämäen kirkko, jonka hän itse piispanistuimensa viereen oli siihen rakentanut. Sen kupeella olivat rannalla piispan ja tuomioherrain ja kaniikkien asuinrakennukset, — mataloita, pieniä tupia ne olivat, vaan ne herättivät siltä hänessä ylpeyttä ja iloa, sillä kristikunnan ahjona ja keskustana tässä kaukaisessa maassa ne siinä olivat, siihen hän oli sijoittanut Suomen kirkon sydämmen. — Tuomas ajoi ylös törmälle. Siellä oli kaikki vielä äänetöntä. Piispa itse ei ole kotona, harvoin hän tässä piispantalossa kotona onkaan,

linnassa hän asuu, — ja tuomioherrat ja kaniikit, ne laiskurit, ne tietysti tapansa mukaan nukkuvat pitkälle aamuun asti... Ratsastajan kulmakarvat rypistyivät ja hän pidätti jo hieman hevostaan tuumien poiketa sisään herättämään nukkuvaa tuomiokapituliaan. Vaan taas laski hän ohjakset valloilleen ja karautti ohi kirkon ja pappilain, — ei ollut hänellä nyt aikaa sellaiseen pieneen kotikuriin, suuremmat hankkeet häntä kiirehtivät korkeampiin tehtäviin.

Mutta nyt se jo näkyikin hänen matkansa päämaali tuolta etäältä, siintäen jyhkeänä korkealta kunnaalta, ja hän kiirehti, metsästä esiin ratsastaessaan, yhä heponsa hyvää vauhtia. Yksinäisen, jyrkkärinteisen ja tasalakeisen kallion päällä lähellä Aurajoen rantaa oli vankka, harmaakivinen linna, jonka mantereenpuolisesta päästä ylpeänä kohosi paksu, pyöreä torni, näkyen kauas yli metsänkin ja halliten laajalti ympäristöään. Ulommas kallion ympäri oli suurista kivistä rakennettu muuri, jonka päällä vielä oli hirsisalvos; muurin keskessä oleva raskas, hirsistä salvettu portti oli kiinni ja muuria kiertävän kaivoksen yli vievä laskusilta oli pystyyn nostettu. Umpinaiset olivat linnan seinät, jotka kohosivat pystyyn jyrkältä kalliolta, sieltä sisältä ei näkynyt mitään; ainoastaan tornin laella edestakaisin asteleva vartija kuvastui jo kaukaa selvästi kevätaamun kirkasta taivasta vastaan.

Sitä kohden kiirehti yksinäinen ratsastaja ja hänen rintansa paisui ja silmänsä kiilsi sitä lähestyessään. Sillä tämä oli se luja turvapaikka, jonka hän oli rakennuttanut valloittamansa maan ja siihen

kylvämänsä uuden uskon selkärangaksi ja josta hän hallitsi alistetun kansan ja kuritti uppiniskaiset pakanat. Sieltä oli hän retkensä ja käännytystyönsä menestyksellä johtanut ja sieltä pitäin aikoi hän nytkin yhä laajenevat tuumansa toteuttaa.

Huuruava ratsu pysähtyi nostosillan eteen, joka samassa jo vitjoillaan ritisten laskeusikin tulijan sisään päästä, — vartijat olivat jo etäältä tunteneet tulijan linnan ankaraksi isännäksi. Piispa karautti avatusta portista sisään, viskausi alas satulasta ja heitti hevosensa siihen palvelijain hoidettavaksi. Terävän, tarkastavan katseen loi hän ympärilleen ja kaikki pihalla olijat tervehtivät häntä paljastaen päänsä. Vaan sanaakaan puhumatta nousi Tuomas portaita ylös sisäpihaan ja kiirehti suoraan omaan erikoiseen piispanrakennukseensa. Siellä hän nopeasti kiskoi vyön uumeiltaan, riisui pois karkean, harmajan kauhtanansa, heitti lammasnahkaisen lakkinsa naulaan — sen puvun aika oli nyt ohi. Peseydyttyään ja ajeltuaan pois luostarissa vapaasti kasvaneen karkean parransänkensä, rupesi hän, kasvoiltaan nuortuneena, pukeutumaan. Hän heitti päälleen näädännahkoilla rikkaasti reunustetun, mustan, väljän piispantakkinsa, jonka sametti valahti pehmoisiin, kauniisiin laskoksiin, pujotti kaulaansa paksut vitjat, joista suuri kultaristi riippui, ja sovitti päähänsä korkean, ristiotsaisen, hopealla rikkaasti kirjaillun hiippansa. Mutta jalkoihinsa veti hän leveävartiset, kilisevillä kannuksilla varustetut sotilassaappaat, ja vyölleen, piispanvaippansa alle, vyötti hän raskaan miekan.

Sitä tehdessään hänen pitkä, uljas vartalonsa ikäänkuin vieläkin oikesi ja kasvoi, hänen kasvoilleen levisi itsetietoisen hallitsijan mahtava, juhlallinen ilme ja hänen silmiinsä asettui tottelevaisuutta vaativan käskijän varma katse. Samalla hänen mielensäkin tuntui pukeutuvan uuteen asuun, siihen tuli uutta pontta ja varmuutta. Ja vartalo suorana ja pää pystyssä, ryhdiltään arvokkaana ja kasvoiltaan vakavana, astui hän verkkasin askelin huoneistaan ulos ja käveli linnan suureen arkitupaan.

Hän oli taas Suomen piispa Tuomas, soturi ja pappi.

II.

Suuri oli piispanlinnan yhteinen arkitupa: pituutta kymmenen syltä ja leveyttä melkein saman verran. Keskessä oli mahtava kiviuuni, jonka avonaisessa, korkeassa pesässä miehen mittaiset honkapölkyt palaa roimusivat valaisten tuon väljän, muuten umpinaisen suojan. Tuvan seinämiä kiersi ympäriinsä kiintonaiseksi rakennettu rahi, joka oli tehty kahtia halaistuista jättiläispetäjistä, ja samasta rakennusaineesta veistetty pöytä ulottui tuvan perällä melkein seinästä seinään. Vieri viereensä oli seinäin naulapuille ripustettu aseita, teräsjousia ja leveihin puuhuotriin pistettyjä miekkoja, keihäitä ja viiniä, kypäriä ja kilpiä. Satuloita ja ratsusaappaita oli penkkien alla ja pitkin lattioita ja niitä miehistä toiset siellä korjailivat ja voitelivat, toisten hioessa aseitaan ja solkivöitään kiilloittaessa. Sotaista joukkoa kuhisi joka kolkassa. Toiset, retkiltä palanneet miehet, nukkuivat raskaasti kuorsaten pitkin raheja, toiset taas sonnustausivat retkille lähtemään. Äänekästä surinaa ja raskaiden askelten astuntaa kaikui

lakkaamatta tuossa suuressa tuvassa ja miesten puheisiin ja huutoihin sekausi naisten kimeämpi ääni, he kun siellä karsinassa taikinaa alustivat ja olutta panivat ja hoitivat liedellä suuressa padassa kiehuvaa aamukeittoa taikka sulloivat evästä suuriin kontteihin.

Mutta äkkiä vaikeni hälinä ja huuto tuvassa, kun piispan pitkä vartalo ilmestyi ovelle ja hänen hiippansa hopea ja ristinsä kulta välähti pystyvalkean hohteessa. Naiset vetäytyivät uunin luo ääneti askaroimaan ja miehet antoivat työaseensa levätä ja tervehtivät kunnioittaen isäntäänsä. Mutta pöydän takaa nousi haarniskaan puettu, roteva soturi, joka oli pöydälle laskenut raskaan, sulkaniekan kypäränsä ja jonka hikisessä tukassa vielä oli sen jäliltä syvä vako, nousi ja astui kannusten kalistessa piispaa vastaan ja tervehti häntä tuttavallisesti ja iloisesti, niin että sydämmellinen hymy kirkasti hänen ruskeat, arpiset kasvonsa.

Tuomas oli pysähtynyt keskelle lattiaa ja loi pikaisen katseen ympärilleen. Hän teki tupaan astuttuaan heti saman havainnon, minkä hän jo pihalla yhdellä silmäyksellä oli tehnyt. Siellä olivat toiset juottaneet hikisiä ratsujaan ja toiset satuloineet tallista vasta talutettuja kiiltokarvoja; täällä nyt toiset riisuivat märkiä vaatteitaan orsille kuivamaan ja toiset pukeusivat sotatamineihinsa. Jotakin harvinaisempaa ja tärkeämpää oli tapahtunut, sen hän heti älysi. Ja senvuoksi hän kohta, muitta tervehdyksittä, kysyi vastaansa astuvalta haarniskoidulta mieheltä:

— No, Belgerd, mitä on tapahtunut?

— Paljo, Tuomas, vastasi soturi kaikuvalla äänellä. — Hämäläiset ovat taas nousseet aseisiin.

Tuomas kohautti hieman hartioitaan ja istahti tyyneesti rahille.

— Mutta sehän toki ei ole mitään harvinaista, he nousevat ja kukistuvat vähä väliä. Oletteko jo riistäneet heiltä aseet pois?

— Kapinaa kestää vielä ja se on tällä kertaa tavallista vaarallisempaa laatua, vastasi soturi varsin vakavana. — Hämäläiset ovat nyt aivan miehissä liikkeellä, mutta he eivät kapinoi edes yksin, karjalaisia on mukana niissä lukuisissa parvissa, jotka ovat meidän rintamaillemme hyökänneet.

Tämä tieto sai Tuomaan vilkastumaan.

— Vai karjalaisia, oletko siitä varma?

— Ei ole siitä epäilystä. Noita pitkiä, valkomekkoisia suksimiehiä on retkeillyt täällä rannikolla asti ja retkeilee yhä, olemme heidät hyvinkin tunteneet.

Levollisena, joskin vakavana ja miettiväisenä, kuunteli Tuomas näitä poissaolonsa ajalla sattuneita tapauksia. Hänen kasvojensa ilmeestä ei saattanut huomata, että nuo uutiset puhenneesta vaarallisesta kapinasta olisivat häntä huolettaneet taikka suututtaneet, päinvastoin vilahti toisinaan melkein kuin jonkinlaisia tyytyväisyyden väreitä hänen silmissään. Roteva soturi, joka näitä kertoi ja joka ei suinkaan aristellut kahakoita eikä partioretkiä, katseli ihmetellen tuota piispan tyyneyttä, se häntä melkein loukkasi ja senvuoksi hän, tuokion vaiti oltuaan, lisäsi:

— Viimeksi tänään palasin miesjoukon kanssa kapinoitsijoita ahdistamasta. Ne miehet eivät ole tottumattomia pikkukahakoihin, he voivat todistaa, mitä laatua tämä kapina on.

Silloin Tuomas äkkiä tempausi irti mietteistään, hymähti ystävällisemmin ja virkkoi:

— Uskon sinua täydelleen, Belgerd. Vai uskaltaa Häme vieläkin kerran nostaa päätään! Kerro han lähemmin, miten kapina alkoi ja miten sitä on jatkunut.

Belgerd, linnanvanhin, joka oli piispan aseellisen väen päällikkö ja hänen linnansa hoitaja, kuvasi nyt lyhyvin, reippain piirtein, miten linnaan ensiksi rupesi kuulumaan hätääntyneitä viestejä Hämeestä. Sinne lähetettyjä verottajia ja saarnamiehiä, jotka olivat suksilla paenneet aseisiin nousseiden käsistä, saapui henkensä hädässä sisämaasta ja he kertoivat kaikki, että hämäläiset koko laajalla asuma-alueellaan olivat yhteen aikaan ja yhtäkkiä hyökänneet kaikkien heidän kyliinsä asettuneiden vieraiden kimppuun, kurikoineet kuoliaiksi toisia ja toisia upottaneet avantoihin, — säälittä ja armotta, kenet vain olivat käsiinsä saaneet. He olivat pakanuuteensa luopuneet ja hurjistuneina olivat he silponeet pappeja ja käärineet heitä olkiin ja sytyttäneet nämä elävät lyhteet palamaan ja ilkkuneet rovioiden ympärillä. Kasteessaan pysyneiden naapuriensa pirtteihin tunkeutuen kaatoivat hurjat joukot talon harjalle pystytetyt ristit ja silloin useimmat kastetut heitä mielisuosiolla seurasivat vanhoihin pyhiin lehtoihin, joissa he kohta uhrasivat pakanallisille hengille, siten rististä luopuen;

ja he huuhtoivat pyhillä lähteillään kasteensa pois ja yhtyivät aseellisiin joukkoihin. Vaan jos ken kastetuista ei sitä tahtonut tehdä, niin hänet pakotettiin juoksemaan uhripuiden ympärillä, kunnes hän väsymyksestä hengetönnä vaipui maahan. Ja kristittyjen kastettuja lapsia he ryöstivät näiden kotoa ja veivät velhojensa noiduttaviksi. Yleensä he tällä kertaa esiintyivät tavattomalla vimmalla, ikäänkuin äärimmilleen ponnistaen voimansa ja vihansa, vapautuakseen ristin ikeestä. Kaikki Hämeen asekuntoiset miehet kokoontuivat sitten sotaisiin partiojoukkoihin ja he kutsuivat karjalaisia suksimiehiä avukseen. Ja kotikylänsä ensiksi kristityistä puhdistettuaan lähtivät he hiihtämään rannikolle päin, polttaen ja ryöstäen jokaisen talon, jonka harjalla he ristinmerkin tunsivat. Ja monet rannikollakin luopuivat kasteestaan ja uhrasivat pakanain seurassa vanhoissa karsikoissaan; toiset sen tekivät pelosta ja pakosta, toiset halulla ja ilolla.

Aina vain hievahtamattomin kasvoin kuunteli piispa tätä kertomusta. Linnanpäällikön vaijettua virkkoi hän kuin itsekseen:

— Niinpä niin, ne karjalaiset tekevät työmme täällä aina epävarmaksi. Ja karjalaisten takana on taas muita.

Vaan käännähtäen Belgerdin puoleen kysyi hän sitten äkkiä:

— Entä te, minkä teitte kapinoiville hämäläisille?

— Minä lähdin tietysti ratsuväen kanssa heti heitä vastaan, hain heitä mistä luulin löytäväni.

Vaan sepä tässä taistelussa onkin kirottua: ota kiinni kärppä kiven kolosta! He retkeilivät pienissä parvissa, hiihtivät milloin edessämme ja milloin takanamme; toisia heistä tunkeutui pohjoiseen Ulvilaan saakka, toisia kierteli etelämpää rannikolle. Muutamia parvia ajoin takaisin, vaan minun täytyi palata tänne linnaan, kun sain viestejä, että toiset sillaikaa jo sitä uhkailivat.

— Tätäkö linnaa, — oletko päästäsi vialla?

— Tästä ovat pakanat hiihtäneet parin neljänneksen päästä, ja kirkolle lahjoitetuista kartanoista ovat he karjan ryöstäneet.

Jo näytti piispakin suutahtavan tuota kuullessaan ja hiukan kärsimättömästi hän virkahti:

— Entä sitten?

— Senjälkeen olemme joka päivä pienemmillä partiojoukoilla ajaneet kapinoitsijoita takaa, vaan väkemme uupuu, se ei riitä, en tiedä miten saamme tämän kapinan kukistetuksi.

Vaan piispa hymähti puolittain pilkallisesti ja taputti haarniskoittua ystävällisesti olalle:

— Niin vähiin ei toki voimamme uupune, sinä vanha sotakarhu! Kapina on tietysti tyyten tukahdutettava, — eihän me ennen kahakoita kartettu.

Puna nousi soturin poskille ja miekka helähti, kun hän sen kahvaan tarttui.

— En karta kahakoita, kun vain saisin avoimessa ottelussa tapella. Mutta metsää myöten hiipivää vihollista vastaan, jota en saa käsiini, on tukalaa taistella. Ja pahinta kaikesta on se, ettei tiedä, missä kaikkialla vihollisia on.

— Mitä tarkoitat?

— Tämä kristitty rannikon kansa näyttää salaa suosivan vihollista, se auttaa sitä, missä uskaltaa ja voi, — tähän kristittyyn seurakuntaan ei ole paljo luottamista...

Tuomas nousi ja katkasi kädenliikkeellä linnanvanhimman kuvauksen. Tuo viittaus linnan lähimmän väestön epäluotettavaisuudesta tuntui hänestä moitteelta itseään vastaan: hän ei muka ollut juurruttanut ristin oppia siihen kyllin syvälle. Tuota valitusta hän ei tahtonut kuulla, — kansa pysyi kyllä tottelevaisena, kunhan sitä tarpeellisessa kurissa pidettiin. Hän astui pari kierrosta hyvin kiihkeänä lattian poikki, pysähtyi sitten Belgerdin eteen ja virkkoi vihaisella äänellä:

— Te olette väärästä päästä käyneet tätä kapinaa kukistamaan, liian lempeästi, liian pehmeästi, siinä koko vika. Teidän ei pidä lähteä vihollista metsistä hakemaan, vaan heidän omista kylistään ja kodeistaan. Siellä talot tuleen ja uppiniskaiset seipääseen! — ei saa säästää ketään, joka ei kohta taivu ristiä kumartamaan. Silloin kyllä palaavat miehet partioista, — se keino tepsii, — ankaruus, julmuus on ainoa joka heihin pystyy, mutta se pystyykin varmasti.

Tuvassa olevat miehet kuuntelivat ääneti piispan nuhteita, — he eivät mielestään olleet niitä ansainneet. Vaan Tuomas oli nyt innostunut ja suuttunut, ja hän kysäsi terävästi:

— Oletteko saaneet vankeja?

— Eilen toivat ratsumiehet kymmenkunnan pakanaa mukanaan, vastasi linnanvanhin.

— Hyvä. Kun nyt lähdette liikkeelle, otatte vangit mukaan. Ja ensi paikassa, missä pakanoita tapaatte, teette vangeista lopun...

Tuomas teki kädellään leikkaavan liikkeen ja vaikeni hetkeksi ikäänkuin hengähtämään, — hän huomasi, että miehet eivät häntä täydellisesti hyväksyneet. Ja selittääkseen tarkoituksensa jatkoi hän rauhallisemmin:

— Kapina on kukistettava, meidän on osotettava luopioille rankaisevaa voimaamme, heidän täytyy meitä peljätä. Meidät on asetettu tänne pyhän kirkon rajavartioina taivuttamaan kaikki kansa ristin oppiin, ja ankaruudella ja pakolla kukistamaan ja masentamaan kaikki, jotka yrittävät siitä luopua. Siksipä, jos täällä rannikollakin joku kastetuista luopuu uskostaan taikka salaakaan juonittelee pakanain liitossa, on hän otettava kiinni ja tuotava tänne linnaan, jossa Tapani hänestä kyllä huolen pitää, — he tietävät jo, mitä se komento merkitsee!

Taas oli piispa kiihtynyt puhumaan jyrisevällä äänellä, niin että suuri pirtti kajahti ja nukkujatkin nousivat unissaan raheiltaan. Ja hän lausui lopuksi:

— Me emme saa olla pehmeitä, silloin kyllä voimamme riittää — ymmärrättekö.

Mutta arpikasvoinen linnanvanhin ei innostunut piispan puheesta; hänellä oli jo kokemusta noista molemminpuolisista julmuuksista ja hän tunsi, että syy noihin alituisiin kapinoihin oli syvemmällä. Hän vastasi välinpitämättömästi:

— Kyllä, jos tuo sittenkään lopulta tepsinee.

Tuomas katsoi häntä terävästi ja pitkään. Hän oivalsi kyllä, mitä arkaa kohtaa kokenut soturi tarkoitti, — uusi oppi ei ottanut juurtuakseen kansaan. Vaan hän tahtoi ymmärtää hänet toisin ja kääntää huomion laajemmalle. Hän istahti taas, virkkoi:

— Niin, olet oikeassa, Belgerd, nämä retket hämäläisiä vastaan ovat lopultakin kaikki tehottomia ja hyödyttömiä, niinkauan kuin Karjala on kukistamatta. Niinkauan nousevat hämäläiset, vaikka kuinka usein heidät kukistaisimme, aina uudelleen karjalaisten avulla kapinaan, särkevät ristit, hirttävät papit ja uhkaavat seurakuntamme sydäntä. Vaan ole huoletta, kauan he eivät sitä enää tee, siitä me nyt ryhdymme huolta pitämään. Meidän täytyy vihdoinkin saada kirkon valta varmaksi tässä maassa ja siksi täällä nyt taas alkaakin toisenlainen toiminnan aika, repäsevä aika, Belgerd. Hämeen saatamme kyllä ikipäiviksi rauhalliseksi ja Karjalan myöskin.

Vaan Belgerd rypisti vieläkin epäilevästi silmäkulmiaan, virkahtaen:

— Kunpa vain emme olisi siihen liian vähäväkiset.

Kuuliko sen Tuomas vai eikö hän siitä välittänyt, ainakaan hän ei siihen vastannut, vaan kysäsi yhtäkkiä:

— Kuka lähtee tänään johtamaan partioretkeä vihollista vastaan?

— Ohto.

— Hyvä. Kutsu hänet puheilleni, ennenkuin hän lähtee. — Ja nyt toisiin asioihin. Ovatko lähettiläämme palanneet Riiasta ja Roomasta?

— Ovat. Salkut ovat avaamatta.

— Oikein, tuo ne tänne.

Tuomasi viittasi eräälle naispalvelijalle ja käski sytyttää useampia tuohuksia siihen pöydän päähän, johon hän, hänelle kuuluvalle kunniapaikalle, istahti. Tuokion kuluttua toi linnanvanhin tupaan useampia suuria, kankeita nahkakääröjä, jotka olivat visusti sidotut ja sinetöidyt. Pikaisella silmäyksellä tarkasti piispa noita matkalla kuluneita salkkuja, joihin kankeat pergamentit olivat kätketyt, ja erotti niitä toisistaan. Siinä oli kirjeitä Ruotsista ja Lyypekistä, tavallisia piispainvälisiä asiakirjeitä..., ne hän laski syrjään. Vaan kaksi salkkua oli joukossa, joita hän pitempään katseli ja jotka hän jätti eteensä. Hän viittasi vieressään seisoville sotureille, että he saavat mennä askareihinsa ja ryhtyi sitten kirjeitä avaamaan.

Toinen niistä oli tullut Vironmaalta ja siinä oli Kalparitarien suurmestarin sinetti, kuvana paljastettu miekka. Jotenkin välinpitämättömästi mursi Tuomas tämän sinetin, kehitti paperin auki ja rupesi silmäilemään noita sirosti piirustettuja rivejä. Ja ivansekainen hymy leikki hänen huulillaan. Sillä niin sirosti olivat siinä lauseetkin pyöristetyt, paljo imartelua, paljo koreita sanoja, vaan sittenkin: sisältö oli melkein tyhjää, lörpötystä vain. Tuomasta se suututtikin hymynsä sekaan ja hän puheli itsekseen tuota kirjettä lukiessaan:

— Tiesinhän sen..., se vanha kettu..., pyörittää ja silittää ja kiertää siinä luikertelevassa pyöreydessään itse asiat aivan syrjään, — se on juuri hänen tapaistaan!

Tuomas oli pyytänyt noilta hengellisiltä ritareilta apua taistelussaan pakanallisten suomalaisten käännyttämiseksi ja oli sitä tehdessään viitannut erääseen paavin käskykirjeeseen, jossa tämä kehotti saksalaisia ja kalparitareita kannattamaan käännytystyötä Suomessa. Sen lisäksi oli Tuomas ehdottanut, että he, kalparitarien suurmestari ja hän, perustaisivat varsinaisen liiton taistellakseen yhdessä ja kukistaakseen kaikki pakanat ja kaikki muutkin, jotka vastustivat Rooman kirkon levenemistä Itämeren partaalla, jossa ritarikunta toimi Viron ja Tuomas piispa Suomen puolisella rannikolla. Vaan Riian vanha, viisas pääpiispa kiersi ja kielsi kohteliaimmassa muodossa sekä liiton että avun..., hänellä oli muka yllinkyllin huolta omista asioistaan ja monista vihollisistaan..., ei voinut hän tällä kertaa laajentaa toimintaansa muualle..., toivoi, että hänen »miehevä ja voimakas veljensä Suomessa» on suoriutuva vaikeasta tehtävästään kirkon kunniaksi ja voitoksi...

— Niinpä niin, hän pelkää minua, pelkää vaikutustani paavin luona, pelkää kasvavaa valtaani Itämeren varrella. Hyvä, kiertele ja epäile sinä vielä vastaiseksi, ehkäpä saat sitten varmuutta, jota et odottanutkaan. Ehkäpä tämä toinen salkku jo antaakin enemmän vauhtia!

Kasvavalla jännityksellä ja selvästi näkyvällä uteliaisuudella, mutta samalla tyyneesti ja kunnioittaen, kävi Tuomas tuohon toiseen salkkuun käsiksi. Se oli suljettu suurella, vahvalla vahasinetillä, jossa Pietarin istuimen tunnettavat merkit, ristityt avaimet,

olivat kuvattuina, ja hartaudella Tuomas päänsä kumarsi, ennenkuin sen pyhän sinetin mursi. Mutta avattuaan kirjeen liukuivat hänen silmänsä nopeasti pitkin paperikäärön rivejä ja henkeään pidätellen hän sen päästä päähän luki.

Viimeisellä avovedellä oli Tuomas lähettänyt sanoman Roomaan, kirkon korkealle ruhtinaalle, anoen häneltä apua ja kannatusta taistelussaan Suomen kirkon vihollisia vastaan. Hän oli pyytänyt paavia, toimekasta ja tarmokasta Gregorius IX:ttä, kehottamaan pohjoismaiden kansoja ristiretkelle hämäläisiä ja heidän pakanallisia liittolaisiaan vastaan, koska muuten maahan juurrutettu kirkko ei koskaan päässyt varmasti ja rehevästi kukoistamaan. Hän oli kertonut ponnistuksistaan ja menestyksestään Rooman kirkon levittämisessä ja hän oli toivonut myöntävää vastausta, — olihan hänen työllään ja nimellään jo siksi vaikutusta paavin luona.

Vaan tämä nyt saapunut paavin kirje, bulla, kumosi kerrassaan hänen hartaimman toivonsa. Se oli kyllä hyväntahtoinen, siinä oli tunnustusta ja kehotusta, vaan ristiretkeä ei paavi kumminkaan käskenyt toimeenpanna, ja siksi se vastaus oli pilassa. Kirjeen alkua lukiessaan olivat Tuomaan kasvot jo iloisiksi kirkastuneet, vaan pian toivon ja pettymyksen pilvet hänen otsallaan vuorotellen risteilivät ja kun hän loppuun pääsi, levisi harmin puna hänen kasvoilleen. Hän antoi käärön itsekseen räiskeellä kiertyä kokoon, viskasi sen vihasesti syrjään, muistamatta, että sen alla oli kirkon päämiehen oma nimikirjoitus, ja huudahti harmistuneena:

— Sitäkö vain, — kauppakielto eikä mitään muuta, siinä paavin koko apu Suomen kirkolle! Se on mitätöntä, — uutta paavia kehutaan voiman mieheksi, vaan tämä on pehmeyttä! — Uudestaan otti hän kirjeen käteensä, luki sen varmuuden vuoksi toistamiseen ja sopotti: — Sellaisella vakavuudella käsketään, — mitä? Käsketään kristittyjä kansoja, gotlantilaisia ja lyypekkiläisiä ja muita, olemaan käymättä kauppaa pakanain ja heidän liittolaistensa kanssa, kielletään myömästä näille hevosia ja aseita. Kyllä kai ne karjalaiset ja novgrodilaiset siitä välittävät, — mitä eivät saa ostaa, sen he ryöstävät! Ja Lyypekin saksoilleko ja Gotlannin merirosvoille olisi siitä apua, hekö luopuisivat kaupastaan, joka on heidän elinkeinonsa, tuollaisen kirjeen käskystä, — ei koskaan! Pitkät ovat täällä rannikot, Visbyn merimiehet osaavat salaa kulkea – siitä ei tule mitään!

Synkkänä istui Tuomas pöydän päässä, avasi vieläkin käärön ja heitti sen jälleen pöydälle ja ääneensä hän taas huudahti:

— Ja mitä se meidän asiaamme auttaisi, vaikka saksat luopuisivatkin kaupankäynnistään, — ei pakanuus siitä häviä eikä sellaisella avulla toteudu minun suuri suunnitelmani!

Hän oli kiihkossaan noussut lattialle kävelemään, vaan tuo huudahduksensa pani hänet yhtäkkiä pysähtymään, hän säpsähti omia ajatuksiaan... Mitä... omia asioitaanko hän siis sittenkin ajoi, omaa suunnitelmaansako tavotteli...? — Vaan hän rauhoittui samassa. Ei, kirkon etuahan hän tietysti tarkoitti, Rooman istuimen suurinta hyötyä..., mutta

paavi on liian kaukana, hän ei tunne näitä oloja eikä ymmärrä täkäläisen kirkon tarpeita. Täällä karjalaiset yllyttävät hämäläisiä kirkkoamme vastaan, karjalaisten takana on muita yllyttäjiä, kaikki on levotonta, kirkon taimitarha alituisessa vaarassa, — siihen ei auta kauppakielto, ei totta tosiaan!

Tuomas nojasi hetkeksi päänsä kämmeneensä, mutta kämmen kouristui pian nyrkiksi, hän heristi sitä ilmassa ja karjasi, niin että tupa kaikui ja siinä hyörineet palkkapiiat pelästyneinä pakenivat:

— Ei sittenkään! Täällä kurottavat pakanat saastaiset kätensä itse kirkon tiluksiin ja uhkaavat sen sydäntä, ja minun käteni ovat sidotut, paavi kieltää auttavan sanansa! Ei, se ei kelpaa, siihen ei saa suuri tuumani rauveta, täältä täytyy löytyä terästä, ellei sitä ole Roomassa, ja täältä sitä löytyy!

Vankat jäntereet piispan kasvoissa olivat koviksi pingottuneet, sieramet paisuivat, lihakset käsivarsissa pullistuivat ja koura puristi miekan kahvaa. Niin seisoi hän kauan aikaa yhdessä kohden pöydän päässä ja tulta iski vihainen silmä. Synkkä äänettömyys vallitsi suuressa tuvassa. Miehet olivat yksi toisensa perästä poistuneet pihalle ja arkoina lymyilivät naiset oviloukossa katsellen piispaa, jonka suuttumuksen syitä he eivät voineet ymmärtää. He tiesivät kaikki, että leikki oli kaukana Tuomaspiispan tuossa mielentilassa ollessa, — vaivainen oli se, johon hänen kiukkunsa vasama silloin kohdistui!

Mutta Tuomas koputti pöytään ja kun naiset arkoina ovensuusta lähestyivät, käski hän:

— Kutsukaa linnanvanhin tänne!

Hän oli tuossa seisoessaan jo pääpiirteissään viitoittanut itselleen tien, jonka kautta hän sittenkin aikoi pyrkiä laajaa hankettaan toteuttamaan. Ja suunnitelmansa rakennettuaan hän aina rauhoittui ja kävi sitä tarmolla ja johdonmukaisesti toteuttamaan. Kun Belgerd saapui, oli hän taas tyyni ja kylmä ja virkkoi rauhallisesti:

— Ohto ei lähde nyt kapinallisia vastaan partioihin, minä tarvitsen hänet muuhun. Tämä hämäläisten kukistaminen on muuten pieni asia, siitä kyllä selviämme, kunhan muut vaikeudet voittaisimme. Anna miesten nyt tänään levätä!

Kiireesti kokosi hän kirjeet salkkuihinsa, otti ne kainaloonsa virkkoen:

— Odottakaa, Ohto ja sinä, käskyjäni täällä kotosalla.

Hän läksi takasin omiin piispallisiin huoneihinsa, joissa hänen oli tapana miettiä ja suunnitella hankkeitaan ja harjoittaa kirjallisia töitään, — enimmät aikansa hän muuten vietti linnueen seurassa suuressa arkituvassa, ottaen osaa väkensä askareihin ja aterioihin. Hänen yksityisen työhuoneensa vieressä, jossa hänellä oli pieni rukouskappeli, oli toinen suurempi huone, jota hän sanoi kirjastokseen. Siellä oli pitkillä pöydillä suuria, paksuja, vitjoilla seiniin kiinnitettyjä, lautakantisia kirjoja, pyhäin tarinoita, tunnustuskirjoja ja muita katoolisen kirkon pääkirjoja, jotka hän itse oli muualta, luostareista ja piispoilta, lainaamistaan kappaleista itselleen kopioittanut ja jotka olivat hänen aarteensa ja ylpeytensä. Sitä kopioimistyötä jatkoi lakkaamatta Tuomaan toi-

mesta ja hänen kustannuksellaan kolme nuorta diakoonia, joista yksi aina vuoron päältä ääneensä harvakseen saneli jotakin pyhää kirjaa, toisten piirustaessa sanoja paperille. Siten niistä saatiin kaksi uutta kappaletta. Käryävät rasvalamput paloivat siitä syystä aamusta iltaan tässä huoneessa, jossa kalpeat nuorukaiset ilottomia päiviään viettivät, — ainakin piispan kotona ollessa työskentelivät kirjurit ahkerasti. Niinpä kuului sieltä nytkin tuota yhtämittaista, yksitoikkoista sanelua ja hanhensulan hiljaista rapinaa karkeaa paperia vastaan, kun Tuomas viereisessä huoneessa työpöytänsä ääressä istui. Vaan hän nousi pian ja astui saliin kirjurien luo, jotka heti keskeyttivät työnsä ja nousivat kumartaen piispaa tervehtimään.

— Voitte hetkeksi panna syrjään kopiokirjanne, virkkoi tämä, — minulla on nyt teille muuta, kiireellisempää työtä. Valmistautukaa kirjoittamaan saneluni mukaan.

Mutta hän ei ryhtynyt heti sanelemaan, hän palasi vielä omaan työhuoneeseensa ja jäi siellä miettiväisenä yhteen kohti seisomaan, — hänen aivonsa tekivät työtä. Hän ajatteli rutosti ja terävästi, kaavaili varmoin piirtein aikeensa ja ohjelmansa tarkoiksi ja ulonti ne kauas eteenpäin, hän punnitsi kaikki yksityisseikatkin ankaralla ja kylmällä arvostelullaan eikä hän sitten tehtyjä päätöksiään enää muuttanut. Niin oli hän nytkin ajatuksissaan jo vetänyt vastaisten toimiensa ääriviivat ja hänellä oli selvillä, mitä hänen tuli tehdä, selvillä sekin, mitä hän aikoi kirjureilleen sanoa. Mutta sittenkin hän

vielä viipyi, seisten yhdessä kohden työpöytänsä vieressä.

Oli eräs pieni seikka siinä hänen laajassa suunnitelmassaan, josta hän ei vielä ollut oikein varma... se kiusasi häntä. Hän sen kyllä saattoi käsittää ja todistaa, että se oli ehdoton välttämättömyys, jonka hän aikoi tehdä..., hän ei saanut olla sitä tekemättä..., mutta hän tunsi sittenkin sydämmessään jotakin kalvavaa tunnetta, — hän epäili ja empi juuri nyt, jolloin hänen olisi pitänyt tarmolla toimia. Tuo epäilys oli ehkä kotoisin Pietari Kaukovallan varottavista tutkimuksista ja hänen turhantarkasta herkkyydestään, — sellainen ei sovi miehelle, jonka täytyy suuria toimittaa..., mutta miksi se häntä sitten painosti tuo epäilys, miksei hän siitä voinut vapautua...?

Tuomas repäsi itsensä vihdoin väkisin irti mietteistään, astui nopeasti pieneen rukouskoppero onsa ja laskeutui siellä polvilleen. Hänen täytyi päästä varmuuteen, saada siunaus toimilleen, ja sitä hän nyt jumalanäidiltä rukoili. Vaan hän tunsi sen itse, että hänen rukouksensa, joka läksi tapausten kiihottamasta ja laajain suunnitelmain risteilemästä mielestä, ei ollut nyt kotoisin syvältä sydämmestä, se oli ulkonainen ja kylmä, — hän ei yleensä täällä linnassaan, toimiensa keskellä, voinut antautua niin välittömästi eikä hartaasti rukoukseensa, kuin erakkojen hiljaisessa majassa. Eikä hän sitä vahvistustakaan saanut, minkä siellä. Hänen huulensa vain kuiskailivat:

— Sinun vuoksesi, kirkon vuoksi sen teen, jos se itsekkyydeltä näyttääkin. Sinähän minua johdat, pyhä neitsyt, suo nytkin siunauksesi aikeilleni ja toimilleni...

Ja ikäänkuin velvollisuutensa täyttäneenä hän nousi, kokosi paperinsa ja astui päättäväisesti kirjurien huoneeseen, asettuen heitä vastapäätä pöydän ääreen sanelemaan kirjeitään. Nuoret papit odottivat syvässä äänettömyydessä, sulat valmiiksi teroitettuina.

Harvakseen ja selvästi saneli Tuomas piispa latinalaiset lauseensa, pitkät ja mutkalliset, saneli sana sanalta, kertaakaan hakaltamatta, sanaakaan muuttamatta. Enemmän hän viime vuosikymmeninä tosin oli työskennellyt miekalla kuin latinalaisella lauserakennuksella, vaan munkkien kieli taipui siltä vielä notkeasti hänen suussaan ja ajatukset olivat hänellä selvät ja valmiiksi lauseiksi hiotut. Lause lauseelta saivat kirjurit lukea hänelle ääneen, mitä olivat kirjoittaneet.

Tämä ensimmäinen kirje, jota laadittiin näin useampia kappaleita, se oli menevä piispoille, hengellisille ruhtinaille ja maallisille hallituksille kaikissa Pohjoismaissa. Suomen piispa ilmoitti heille — ruotsalaisille, norjalaisille, tanskalaisille, saksalaisille ja riikalaisille — että paavi oli kieltänyt kaiken kaupankäynnin pakanain ja Suuren Novgrodin kanssa ja vaati heitä tarkoin tätä kieltoa tottelemaan, kirkon vihan ja kirouksen uhalla. Ja kirjeen loppuun saneli hän vielä pienen lisäyksen, että tätä paavin toimenpidettä on pidettävä väliaikaisena, valmistavana, kunnes suurempi, kaikkien Pohjoismaiden kristittyjen

yhteinen yritys saadaan toimeen näiden pimeydessä vaeltavain pakanain liittämiseksi sen ainoan autuaaksitekevän kirkon helmaan, jota he nyt vielä vastustavat ja pilkkaavat.

Tämän kirjeen valmistuttua lähetti Tuomas kirjureistaan kaksi pois lepäämään ja piti luonaan heistä ainoastaan vanhimman ja taitavimman, johon hän täydellisesti luotti. Ja tälle rupesi hän nyt sanelemaan Roomaan paaville menevää kirjettä.

Voimakkaasti ja räikeillä väreillä kuvasi hän siinä aluksi hämäläisten uusimman kapinan; hän kertoi, kuinka suuri ja sotaisa Karjalan heimo yllyttää jo kastettuja hämäläisiä alituisiin kapinoihin Rooman kirkkoa vastaan ja kuinka Suuren Novgrodin ylimykset, jotka ovat omistaneet paavin tunnustamattoman bysantiolaisen opin, kannattavat ja kiihottavat näitä pakanoita, siten jos mahdollista tunkeakseen Rooman kirkon pois koko Pohjoismaista ja valmistaakseen tilaa omain pappiensa käännytystyölle. Hän kuvasi Suomen kristityn seurakunnan hädän ja pulan äärettömän tukalaksi, kuvasi, kuinka vuosikymmeniä sitten käännytettyjä maakuntia oli noiden hyökkäysten johdosta palautettu taikka palaamaisillaan pakanuuteen ja kuinka siten, ellei tarmokkaaseen toimeen pian ryhdytä, vuosisataisen työn tulos ristin ja Rooman opin hyväksi Suomen laajassa maassa kohta on purettu. Oman tilansa, kirkon soturien ja pappien aseman, kuvasi hän — samaan tapaan kuin Belgerd äsken — miltei toivottomaksi, sotaväen riittämättömäksi, varat siintyviksi, linnan pakanain hätyyttämäksi. Tätä kirkolle häpe-

ällistä taantumista ei enää voida ehkäistä muuten kuin yleisellä, suurella ristiretkellä, jolla vastarinnan ahjo olisi sammutettava. Jos mieli oikean opin säilyä näillä pohjoisilla rajoilla on paavin kehotettava Pohjoismaiden kansoja ristiretkelle ja otettava se retki korkeaan suojelukseensa.

Siinä oli kirjeen ydin ja sen hän oli tarmolla ja vakuuttavasti esittänyt. Mutta siihen piti nyt vielä tulla vähän lisää ja hän viivähti hetkisen sitä loppua mielessään muovaellessaan, — sanottava kyllä oli selvillä, vaan muoto nyt ensi kerran rasasi, ajatus ei kestänyt koossa. Vaan hän pakotti sen kokoon ja tuskin oli kirjuri ehtinyt terottaa sulkansa, ennenkuin Tuomas taas jatkoi ja entistä terävämmällä ja kaikuvammalla äänellä saneli:

»Ja jotta tämä toimenpide pyhän kirkon hyväksi olisi kyllin tehokas ja hedelmällinen, on välttämätöntä, että tämän ristiretken johto uskotaan jollekin sellaiselle kirkon palvelijalle, joka tuntee nämä seudut ja niiden tarpeet ja jolla on voimaa ja alttiutta antautuakseen koko sielullaan tähän yritykseen. Se, joka tätä pyytää, Suomen piispa Tuomas, on halvin pyhän kirkon palvelijoista, vaan hän uskaltaa siltä sielunsa koko hartaudella uskoa, että pyhä neitsyt tahtoisi antaa hänelle nöyrän ja alttiin mielen lisäksi tarpeellisen voiman ja tarmon, menestyksellä suorittaakseen tämän retken Rooman kirkon kunniaksi, laajennukseksi ja voitoksi, jos korkea istuin hänelle sen tärkeän tehtävän uskoisi.»

Hän lopetti, antoi kirjurilleen merkin poistua ja jäyttäysi yksin kirjettään lukemaan. Hänen mielensä,

jonka pohjalla yhä oli piillyt hiljainen levottomuus, rauhoittui siitä rauhoittumistaan ja kun hän oli lukenut kirjeensä läpi, hyytyi täyden tyytyväisyyden ilme hänen kasvoilleen: se vakuutti hänet itsensäkin tuo kirjeen tyyni varmuus ja sen vilpitön kirkon edun harrastus, siinä ei ole mitään liikaa, se on tekevä tehtävänsä Roomassa... Ja itse hän nimensä kirjeiden alle piirsi, laski ne kokoon, lukitsi ne piispallisella sinetillään ja kätki nahkaisiin koteloihin.

Toiminnan aika oli nyt alkanut. Se oli alkanut vaikeammin ja verkkasemmin kuin piispa oli ajatellut, vaan nyt toki luuli Tuomas hankkeilleen lujan pohjan laskeneensa. Päivä oli jo iltapuoleen kulunut kun Tuomas näistä kirjetöistään herkesi ja taas reippaana astui suureen arkitupaan.

Siellä linnanväki hiljaa liikkui ja kuiskaili levottomana odottaen, mitähän tuo suuttunut piispa nyt aikoi ja mitä hän määräisi. Vaan hän oli nyt kokonaan toisen näköinen kuin äsken, iloisena astui hän Belgerdin luo. Tämän rinnalla seisoi siellä nyt solakka, kirkasotsainen, avokatseinen mies, noin viidenkolmatta ikäinen. Se oli Ohto, jonka piispa oli kutsunut puheilleen, ja hänen puoleensa nyt Tuomas ensiksi kääntyikin. Tuo nuori, pirteännäköinen mies oli syntyjään suomalainen ja oli kuin piispanlinnan ottolapsi. Hänen isoisänsä oli piispa Henrik kastanut Kupittaalla ja kastettu hänen isänsäkin oli, vaikka hän sitten, kun kirkon valta ja vaikutus heikkeni, oli unhottanut uuden uskonsa ja partioinut pakanain riveissä ja ristin vastustajana kaatunut. Mutta noina melskeisinä aikoina, jolloin hämäläiset sisämaasta

hävittivät rannikkoseutuja ja kristityt soturit kasteestaan luopuneita ahdistelivat ja yleinen epävarmuus vallitsi maassa, silloin oli hänen äitinsä kerran paennut poikansa kanssa äsken rakennettuun piispanlinnaan ja hakenut sieltä turvaa. Sitä hän saikin ja sinne hän kuoli; mutta poika oli linnassa kasvanut ja ylennyt ja sen ajatustapoihin tottunut ja sen ilmakehästä vaikutelmansa imenyt. Siten hän ei koskaan ollut tullut käsittäneeksi, että hän taisteli omaa heimoaan, isänsä surmaajia vastaan, — se oli usko yksin, joka ystävät ja viholliset sekä yhdisti että eroitti, muita siteitä ei tunnettu. Linnassa oli Ohto elänyt huovien seurassa, hoitanut sotahepoja, kuullut aseiden kalsketta, ja siten pienuudestaan pitäin sotaisiin harrastuksiin tottunut ja mieltynyt. Mutta hän oli kasvanut myöskin itse piispan silmien edessä ja pappien opastuksessa ja saanut heidän toimestaan oppia yhtä ja toista muutakin. Monilla retkillä oli Ohto ollut Tuomaan mukana, joka nuorukaiseen oli erityisesti mieltynyt ja hänestä vastaista linnansa päällikköä valmisti. Jo aivan nuorena oli Ohto siten käynyt Vironkin maalla, kun Tuomas sinne lähetti atsuväkeä silloin hädässä olevain miekan ritarien avuksi, ja siellä oli hän saanut oppia ritaritapoja ja vieraita kieliä sekä maailmaa vähän avarammalti tuntemaan, — siksi pani Tuomas häneen sitä suuremman arvon.

Häneen juuri kiinnitti toimistaan innostunut piispa nytkin ensiksi silmänsä tupaan astuessaan, ja lausui:

— En luvannut sinua, Ohto, tänään hämäläisiä vastaan partioimaan. Tahdotko sen sijaan lähteä paljo pitemmälle ja vaikeammalle retkelle?

— Minne vain käskette, isä, vastasi nuorukainen hilpeästi.

— Sen tiedän. Mutta minä lähetän sinut nyt yksin pitkälle matkalle, jossa voi olla paljonkin vaaroja ja esteitä, mutta jonka sittenkin täytyy onnistua, kuuletko, täytyy.

— Parastani koettaa tahdon, lausui nuorukainen edelleen säikähtymättä.

— Sinun täytyy matkustaa Roomaan asti, — oletko heti valmis satulaan nousemaan?

Empimättä vastasi Ohto:

— Olen.

Vaan samassa hän punastui, laski alas katseensa ja lisäsi ujosti:

— Hetken kumminkin pyytäisin ... jäähyväisiä varten.

Piispa hymähti ystävällisesti. Hän muisti tuon yksin iloisesti laulavan naisen, jonka hän linnaan tullessaan aamulla oli taipaleella tavannut. Ja hän taputti Ohtoa olalle vastaten hyväntahtoisesti:

— Sen saat, käy nuorikkoasi syleilemässä. Kuinka kauan olet jo ollut naimisissa?

— Kolme viikkoa vasta, isä.

— Ja senkin ajan enimmäkseen partioretkillä, — niin, levotonta se on sotamiehen rakkauskin. Mutta jos tämän retken nyt onnellisesti suoritat, hankin sulle oman talon, jossa sitten voit pitempiä loma-aikoja rauhallisemmin viettää. No niin, kiirehdi

nyt naisesi luo! — Näin tuttavalliseen tapaan keskusteli piispa väliin, hyvällä tuulella ollessaan, miestensä kanssa ja siksi he hänestä hänen tuimuudestaan huolimatta pitivätkin. Vaan seuraavassa tuokiossa oli hän taas vakava ja käskevä, lausuessaan tuvasta rientävälle Ohdolle: — Joudu sitten luokseni, niin saat lähemmät määräykset.

Nuoren ratsumiehen piti viedä tuo äsken laadittu kirje pyhälle isälle ja matkallaan Roomaan tuli hänen jättää ne toiset kirjeet kunkin määräpaikkaansa. Vaan vastauksen Roomasta saatuaan piti hänen heti lähteä kotimatkalle ja suurimmalla kiireellä rientää takasin Tuomaan luo, poikkeamatta mihinkään, viipymättä missään. Laukussaan olevia kirjeitä tuli hänen vaalia kuin silmäteräänsä ja niistä hengellään vastata. Tarpeelliset suositukset ja matkatarpeet sai hän mukaansa ja vihityn miekan vyölleen, — se oli hänen siunauksensa.

Ennen iltaa istui nuorukainen jo satulassa. Tuomas oli, viimeiset ohjeet hänelle annettuaan, noussut linnan torniin, yhäti hautoen mielessään suuria tuumiaan. Sitä tehdessään katseli hän tuon tärkeän airueensa lähtöä. Ohto oli jo portin ulkopuolella, laskusillan luona, istui satulassa valmiina karauttamaan pitkälle retkelleen. Vaan vielä ei ratsu päässyt ravaamaan, sen ohjaksia piteli hento naiskäsi ja toinen käsi kurotti kaipauksella ja kaiholla ylös nuorukaista kohden. Piispa tunsi tuon nuoren naisen, jota hän aamulla oli puhutellut; nyt katseli hän kauan tuota hoikkasta, ratsastajan puoleen kurottavaa olentoa ja hän saattoi selvästi nähdä nuo

ylöspäin kääntyneet, suuret silmät, jotka eivät ratsastajasta hetkeksikään hievahtaneet. Niissä näytti palavan niin sanomattoman syvää tunnetta ja alttiutta, niistä hehkui sellaista kiihkoa ja voimaa, että sitä Tuomas melkein kadehtien katseli... Siinä on puhtainta hartautta, — onkohan sillä vertoja . . .? Tuomas muisti, kuinka hän kirjeessään paaville oli kehunut omaa lämpöään ja hartauttaan kirkkoa kohtaan, vaan oliko se noin voimakasta, noin puhdasta, — oliko se edes todella vilpitöntä? — Oli, tunsihan hän sitä rinnassaan, rakkautta se oli sekin, palava rakkaus hänen toimiaan kannusti, eikä mikään muu ... Mikä olisi niin sytyttänyt hänen intohimonsa, hänen vihansa, hänen toimintahalunsa, ellei tulinen rakkaus ristiä kohtaan, jota hän oli pantu palvelemaan." Se oli tuota samaa, syvää tunnetta, joka tuon nuoren naisenkin silmissä säteili — niin hän itselleen todisti...

Vaan hänen sitä ääneti miettiessä, oli nuori ratsastaja jo hellävaroen, mutta puoleksi väkisin, irroittautunut pitelijänsä kahleista, ajanut laskusillan yli ja nyökytti nyt sieltä vielä päätään jäähyväisiksi. Kaipausta kertoivat hänenkin nuoret kasvonsa ja vaikea hänen nyt näytti olevan painaa kannuksia ratsunsa kylkeen. Vaan yksin jäi nainen sillalle seisomaan, katsellen loittonevaa ratsastajaa, joka pian metsän kätköön hupeni. Ja kun hän vihdoin käänsi katseensa pois autiolta tieltä, näki sen taas Tuomas, ja taas hän sitä melkein säikähti. Sillä niin puhdasta ja niin syvää intohimoa paloi tuossa kaipauksen katseessa, että hänen sittenkin täytyi itselleen

tunnustaa: Ei, sellaista ei hänen oma hartautensa ole, tuollainen voima voisi hänet voittaa...

Yksinäinen nainen läksi verkkasin askelin, pää alaspäin vaipuneena, kävelemään kylään päin, isänsä kotiin. Vaan linnan tornissa seisoi kookas vanhus vielä kauan tähystellen kohti kaukaista taivaanrantaa, jossa luminen aavikko vähitellen rupesi tummenemaan kevätpäivän hienosti hämärtyessä.

Äänettömiä käräjiä hän kävi siellä itsensä kanssa, koettaen tutkia, mikä oli syynä siihen hivuttavaan epäilykseen, joka nyt eri muodoissa yhä uudelleen syntyi hänen mielessään. Mitä oli hänen aikeissaan ja pyrinnöissään, joka ei ollut vilpitöntä ja puhdasta ja joka häiritsi hänen mielensä hartauden? Sitäkö hän epäili itsekkyydeksi, että hän itseään oli paaville ristiretken johtajaksi suosittellut, — ei, se oli välttämättömyys, se oli koko hänen hankkeittensa ydin ja side, ilman sitä oli koko yritys väljillä vesillä, turha... Vai huolettiko häntä se, että hän oli paaville liioitellut, — ei, sillä kirkon hyväksi hän sen oli tehnyt, ristin istutusten vahvistamiseksi... Tarkoittivathan kaikki hänen ajatuksensa ja toimensa kirkon etua...

Tuomas rupesi vihdoin laskeutumaan alas tornista. Ehkä hän oli väsynyt..., uneton oli ollut viime yö, uuvuttavia päivän mielenliikutukset..., virkistävä uni kai oli rauhoittava hänen mielensä... Vaan tornista ulos tullessaan ja lähtiessään pihan yli omiin huoneisiinsa nukkumaan hän pysähtyi... Ei, ei se ollut lepoa, jota hän tarvitsi, ei vuodetta, se tuntui hänestä vastenmieliseltä, ei uneen tuudi-

tusta... Työtä, ponnistuksia hän tarvitsi, sitä hänen levoton verensä ikävöi; hänen toimintahalunsa täytyi saada purkautua esiin, hänen täytyi päästä lämpenemään, hiostumaan, rasittumaan, täytyi saada ratsastaa, komentaa, huutaa ja väsyä, — sitten hän kyllä mielensä tyytyväiseksi tunsi. Pois vetelä heikkous ja joutavat epäilykset, ne ovat taakkana toiminnan miehellä...!

Hän oli pysähtynyt keskelle pihaa ja seisoi siinä tuokion. Sitten käveli hän tallirakennuksen edustalle, jossa huovit laittoivat ilta-apetta hevosilleen, ja komensi heidät äkkiä kovalla äänellä ulos sekä käski heidän valmistautua ratsastuskuntoon. Itse meni hän talliin omaa ratsuaan satuloimaan.

— Jää sinä Belgerd tällä kertaa kotiin linnaa vartioimaan, lausui hän ulos rientäneelle huovien päällikölle, — minä lähden miesten kanssa hämäläisiä vastaan. Tahdon itse tavata kapinoitsijat.

Linnanvanhin hämmästyi ja kysyi:

— Nytkö yötä vasten?

— Mitäpä sillä on väliä, ehkä tapaamme vielä kapinoitsijat makaamassa. Väleen vain ratsaille, miehet!

Kohta järjestyi linnanpihalle puolensataa haarniskoittua huovia ja Tuomas ratsasti riviltä riville tarkastaen joukkonsa. Siinä oli väkeä kaikenlaista kansallisuutta, ruotsalaisia, saksalaisia, suomalaisia sekasin, — ne oli Tuomas kaikista ilmansuunnista linnueeseensa palkannut, valinnut vain parhaita soturеita. Heitä ei yhdistänyt toisiinsa muu kuin yhteinen kunnioitus ja rakkaus isäntäänsä, voimakasta

sotilaspiispaa, ja hänen linnanvanhintaan kohtaan. Mutta mielihyvällä Tuomas tuota joukkoaan katseli: se oli kelpo väkeä, siinä vallitsi luja kuri ja hyvä järjestys ja jokainen totteli sokeasti ja empimättä päällikkönsä käskyä. Kilpaillen siitä, ken mukaan pääsisi, kiirehtivät miehet nytkin öiselle retkelle, iloisina saadessaan seurata tuota voimakasta johtajaansa, joka kookkaana siinä istui, piispan viitassa mutta soturin miekka vyöllään, rotevan ratsunsa seljässä.

— Portti auki! komensi Tuomas ja ratsasti joukkonsa etunenässä ulos aavikolle, kääntäen hevosensa sisämaahan vievälle tielle.

III.

Monta retkeä tekivät Tuomas piispa ja hänen miehensä tänä kevännä ja kesänä hämäläisten maahan ja vähitellen he siten taas kukistivat talvella nousseen kapinan ja masensivat vapauteensa pyrkivän kansan. Karjalan nuoret miehet, joille retki rannikolle oli ollut seikkailua ja saaliinpyyntiä, he hiihtivät jo kevään viimeisellä suksikelillä takaisin metsien taakse omille rannoilleen, kun näkivät vastarinnan voimistuvan. He veivät laukuissaan tulijaisina vaimoilleen ryöstettyjä hopeoita ja vaatteita ja olivat satoonsa tyytyväiset, ja jättivät hämäläiset yksin kestämään huovien hyökkäyksiä ja kärsimään kapinansa seurauksia. Hämäläisten partiojoukot hajaantuivat vihollista väistäen eri tahoille ja kaksin ja kolmin palasivat vihdoin miehet kevätkesällä soitten ja kankaitten yli kukin kotikyliinsä, hakien asuntojaan kotijärviensä liepeitä. Mutta mustuneita raunioita ja tallattuja halmeita löysivät useimmat entisten talojensa paikoilta ja eläviä he eivät löytäneet muita, kuin raunioilla ulvovat koiransa. Vasta

myöhemmin heidän henkiin jääneet omaisensa vähitellen ja arkaillen piilopirteistään entisille asumuksilleen palailivat ja rupesivat uusia talonkehiä rakentamaan.

Kristinuskon levittäjän kostava koura oli kapinoivain ja rististä luopuneiden hämäläisten kylissä käynyt, kirkon soturit olivat piispansa johdolla ankarasti rangaisseet heidän vapaudenhalunsa. Ja vielä pitkin kesää retkeilivät linnan huovit hämäläisten kylissä pitäen tutkimuksia ja käräjiä, rangaisten aseisiin tarttuneita, eikä heidän tuomiostaan kukaan vähemmällä päässyt, kuin että vannoi ristiä uskollisesti puolustavansa ja sille uppiniskaisen selkänsä koukisti.

Kapina oli siten kukistettu. Ei kukaan enää linnan ratsumiehiä vastaan asettaan ojentanut, kun Tuomas piispa sydänkesällä vielä itse suuren seurueen, pappien ja sotaväen, kanssa teki retken voitettujen hämäläisten kyliin, vahvistaakseen voittonsa, pystyttääkseen entiselleen kaadetut ristit ja ajaakseen kunnioitusta ja pelkoa tuohon sitkeästi alistuvaan heimoon. Hämäläiset notkistivat taas kerran polvensa ristin ja sen voittoisan edustajan edessä ja kuuntelivat nöyrinä niitä määräyksiä, joita heille annettiin.

Oli lämpöinen, tuuleton kesäilta. Tuomas piispa oli seurueineen kiertomatkallaan Hämeessä pysähtynyt suuren järven rannalle, korkealle törmälle, pystyttänyt telttansa siihen ja lepäillyt siinä muutamia päiviä. Hän oli kutsuttanut kaikki seudun asukkaat kokoon ja antanut heidän siihen törmän laelle

korkean kuusikon rintaan rakentaa pienen puukirkon, jonka harjalle nyt äsken mahtava hirsiristi oli pystytetty. Tottelevaisina olivat asukkaat saapuneet tähän pakolliseen työhön. Järven rannalla oli Tuomas antanut pappiensa kastaa sekä pakanat että kasteestaan luopuneet ja vasta valmistuneessa kirkossa oli hän senjälkeen itse pitänyt juhlallisen jumalanpalveluksen ja puhunut hämäläisille ankaroita varoituksen sanoja, peljättäen heitä vielä kovemmalla kurituksella, jos he vielä kerran rististä luopuisivat. Nöyrtyneinä, masennettuina seisoivat nyt hämäläiset aseettomina alampana törmän rinteellä yhdessä ryhmässä, mutta linnan ratsumiehet olivat asettuneet ylemmäs rinteelle, josta he voitettuja pilkkasivat ja nauroivat. Vaan Tuomas itse seisoi seurueensa keskellä törmän laella, katsellen noita voitettuja laumoja, jotka siinä paljain päin kasteen jäleltä kuivailivat tuuheita tukkiaan ja loivat arkoja silmäyksiä hänen aseelliseen väkeensä.

Hänen piti tänään lähteä seurueineen paluumatkalle kotiin ja tässä rannalla oli hän tahtonut jättää vielä viimeisen pysyvän muiston vallastaan kastettujen mieliin. Tuomas tunsi mielensä rauhalliseksi ja varmaksi; lujalla tarmollaan oli hän taas kukistanut tämän kapinan, joka oli ollut muita vaarallisempi ja vaikeampi, — tuossa oli voitettu kansa hänen edessään. Muut olivat epäilleet, hän ei ollut empinyt. Seurasihan menestys hänen retkiään ja yrityksiään silloinkin, kun kaikki näytti toivottomalta; hänen tuli vain aina luottaa omaan lujaan tahtoonsa ja toimia sen mukaan, — onni astui hänen jälkiään.

Miksi hän siis väliin itsekin epäili, miksi oli hän vieläkin heikko?

Taas rehahti pilkkanauru törmällä istuvain huovien joukosta — joku oli siellä keksinyt uuden ivanimen voitetuille — ja alempana seisovat hämäläiset painautuivat yhä enemmän yhteen veden ääreen, niinkuin arat, säikähtyneet lampaat. Vaan Tuomas kääntyi vieressään seisovan linnanvanhimman puoleen ja virkkoi:

— No, Belgerd, sinähän pelkäsit, että me olisimme liian vähäväkisiä tätä kapinaa kukistamaan. Onko nyt enää koko Hämeen maassa yhtään miestä, jonka tekisi mieli jännittää joustaan kirkon soturia tai pappia vastaan?

— Ei ole tällä hetkellä, — vastasi haarniskoittu soturi, — ja kenties ei ole muutamaan vuoteenkaan vielä. Kapina on nyt lopussa. Vaan siltä en usko, että noiden märkätukkaisten mekkomiesten mielissä liikkuu pelkkää katumusta ja nöyryyttä, ainakaan he eivät tunne kiitollisuutta mielissään meitä kohtaan siitä tavasta, jolla he taas ovat kirkon helmaan saatetut.

Piispa naurahti.

— Ehkä eivät tunne, mutta he kumartavat ristiä ja se on pääasia. — Vaan Tuomaan piirteet jäykistyivät taas ja hän lisäsi: — Niin, en usko minäkään, että me vielä mitään pysyväistä olemme luoneet. Hämäläisillä on liian levottomia naapureita, pysyäkseen kauan uskollisina.

Linnanvanhin vilkastui.

— Se on totta. Meidän olisi ulonnettava retkemme Karjalan heimoihin saakka ja saatava ne yhtä taipuvaisiksi. Mutta siihen ei riitä väkemme, — olin oikeassa sittenkin, me olemme liian vähäväkiset.

Piispa ei vastannut siihen mitään. Hän katseli miettiväisenä kauas tuon tyyneen, kirkkaan selän yli noita autioita, kallioisia, metsäisiä rantoja, joissa asutuksen jälkiäkään ei näkynyt, — harvassa lymyilivät talot lahtien pohjukoissa, — ja noita jyrkkiä vuorenharjanteita, joita siinti toinen toisensa takaa, — se oli autiota, köyhää, karua maailmaa. Jossakin kaukana, noiden äärettömäin, tiettömäin erämaiden takana, siellä missä lienevät karjalaisten yhtä autiot rannat, yhtä harvat ja vaivaiset kylät, — oli oikeastaan toivotonta tällaisia seutuja vuoden vuotensa perästä valloitella. Mutta Tuomaan tähystävä katse liiti vieläkin kauemmas: näiden erämaiden takana on sittenkin vielä toisia maita, toinen asutus, suurempi, rikkaampi, ja sinne kaukaisuuteen hänen mielensä paloi, siellä olisi hän tahtonut voittaa suurempia voittoja ja masentaa mahtavampia kansoja.

Kun piispa pysyi ääneti, jatkoi Belgerd tuokion kuluttua:

— Mutta jotakin me toki voisimme tehdä näiden seutujen säilyttämiseksi ja rauhoittamiseksi ja noiden alituisten kapinain asettamiseksi; ja se meidän olisi tehtävä, jos mieli valtamme täällä pysyväiseksi jäädä.

Tuomas käännähti vilkkaasti sodanpäämiehen puoleen. Olisikohan hänessä nyt herännyt sama ajatus, joka Tuomaan mielessä jo niin kauan oli

kytenyt ja välttämättömyydeksi kypsynyt? Hän virkkoi:

— Jotakin, — nimittäin mitä?

— Olisi jätettävä tänne varustusväkeä, tietysti, aseellinen joukko pitämään hämäläisiä kurissa, muuten he taas pian pesevät kasteveden pois päälaeltaan. Tänne on törmälle kirkko rakennettu; olisi pantava hämäläiset työhön rakentamaan tuohon viereen linnoituksen, jossa meillä olisi vahva vartiopaikka ja joka aina ylläpitäisi tarpeellista pelkoa ja kuria ympäristössään.

Pettyneenä oli Tuomas taas kääntynyt järvelle katselemaan ja hän kuunteli tuota ehdotusta varsin välinpitämättömänä. Uusi ei näyttänyt hänelle tuokaan ajatus olevan, hän oli sitä aikoinaan paljokin miettinyt, vaan hän oli sen hyljännyt. Lyhyesti hän vastasi:

— Se on tarpeetonta.

— Tarpeetonta, — miten niin, jos meiltä vain väkeä riittäisi? kysyi Belgerd kummissaan.

Tuomas käveli muutaman askeleen etemmäs törmälle, vähän syrjään muista, istahti kivelle ja viittasi linnanvanhimman luokseen.

— Tarpeetonta siksi, että meillä ei ole syytä hukata miehiämme ja voimiamme näiden laajojen erämaiden puolustamiseen taikka linnoittamiseen, nämä metsäläiset me kyllä saamme sekä rauhallisiksi että uskollisiksi toisellakin, paljo mukavammalla tavalla. Tämä Hämeen kukistaminen, niin työlästä kuin se on ollutkin, on meille oikeastaan hyödytöntä ajanviettoa muita suurempia hankkeita valmis-

taessamme. Me voisimme sen huoletta jättää sikseen ja kunhan saamme tähän väestöön sen verran kammoa isketyksi, että veroittajamme ja saarnamiehemme voivat täällä vaarattà kulkea, niin on kaikki hyvä. Tämänkesäiseen retkeemme voimme siten olla täysin tyytyväisiä, tarkoituksemme olemme sillä nyt saavuttaneet ja kaikin voimme huoletta palata kotiin.

Linnanvanhin, piispan uskottu mies ja vilpitön ystävä, ei voinut tätä kantaa hyväksyä, hän ei sitä ymmärtänyt, hän puisteli epäilevästi päätään. Tiesihän hän kyllä yhtä ja toista piispan laajemmista tuumista, hänen aikeestaan saada suuri ristiretki toimeen, olihan hän kuullut Tuomaan ikävällä odottavan kotiin Ohtoa, joka oli tuova paavin luvan ja käskyn, mutta sitä hän ei käsittänyt, että Tuomas tähän retkeen kaiken toivonsa rakensi. Hämeen rauhoitus oli hänestä kaikissa tapauksissa ensiksi suoritettava, kukistettakoon sitten Karjala, jos siihen riittävästi ristilaumoja saadaan kokoon. Mutta hänen noita epäillen miettiessä jatkoi Tuomas:

— Elkäämme hätäilkö, elkäämme kiirehtikö tapausten edelle; me tarvitsemme pian kaiken väkemme ja kaiken huomiomme toisilla tahoilla, — odottakaamme!

Belgerd luuli ymmärtävänsä.

— Niin, me siis odotamme paavin vastausta. Vaan joskin saadaan ristiretki toimeen Karjalaan, olisihan valmis varustusväki Hämeessä siltä tarpeen.

Tuomas istui ääneti hetkisen punniten mielessään, olisiko hänen uskotulle taistelutoverilleen

tarkemmin ja yksityiskohtaisemmin ilmaistava aikeitaan. Näihin asti oli hän pitänyt nuo laajat suunnitelmansa visusti omana salaisuutenaan ja niin hän aikoi ne pitää edelleenkin. Vaan valaistakseen vanhalle ystävälleen puheitaan tahtoi hän toki hiukan opastaa häntä tolalle. Hän lausui harvakseen:

— Emmehän saa ajatella ainoastaan näitä hämäläisiä, emme myöskään ainoastaan karjalaisia, — jos heidät voitammekin, emme ole vielä kaadettavamme puun juuria tavanneet. Ellemme iske juurta poikki, kasvaa siitä aina uusia kapinan vesoja, myötään uusia vaaroja kirkolle. Tiennethän, mikä voima siellä karjalaisten ja hämäläisten takana lietsoo vihaa kirkkoamme vastaan.

Uusia näköpiirejä välähti yhtäkkiä soturin mieleen, hän rupesi aavistamaan piispan aikeita. Vaan hän ei vielä voinut uskoa aavistustensa osuneen oikeaan, niin arveluttavilta tuntuivat hänestä sellaiset tuumat. Ja vitkastellen hän virkkoi:

— Minä luulin ristiretken tarkoittavan pakanoita eikä kristittyjä...

— Kirkon vihollisia yleensä se tarkoittaa, emme tarvitse, emme voi niitä etukäteen erikseen nimitellä. Vaan isku on suunnattava siihen, mistä se parhaiten tepsii, meidän on puristettava kaikki nämä suomalaiset pakanaheimot valtamme väliin, saarrettava ne joka taholta ja liitettävä Rooman kirkkoon niin, etteivät ne vaikutuksestamme mihinkään pääse. Kun sen teemme, silloin on Häme rauhallinen ja Karjalan käännyttämiseen tarvitsemme ainoastaan viisikymmentä huovia ja kymmenen pappia. Jumala on

meille valinnut otollisen hetken ja meidän on sitä käytettävä hänen valtansa vahvistamiseksi maan päällä.

Linnanvanhin huomasi aavistuksensa tosiksi ja hän arvosteli nyt hiljaa mielessään noiden hänelle uusien, avarain tuumain toteuttamisen mahdollisuutta, aina sekaan puistellen päätään. Tuomaskin istui ääneti, vaan hänen ajatuksensa kehittivät ja vatvoivat yhä uudelleen tuota suunnitelmaa, jonka hän jo niin usein oli selväksi rakentanut. Hän oli tiedustelijainsa ja muiden kulkijain kautta tarkoin seurannut ajan merkkejä ja tunsi senvuoksi hyvin, kuinka ahtaalla ja heikkona ja palasiin pilkottuna oli se valta tuolla kaukaisessa idässä karjalaisten takana, johon hän aikoi iskunsa tähdätä, kuinka mongoolien hurja sotilaskansa piti varäägien suurta valtakuntaa raskaissa kahleissa. Vielä rehenteli Suuri Novgorod vanhan mahtinsa varassa ja sen ruhtinaat pelkäsivät ja vaanivat Rooman kirkon kasvavaa valtaa ja sen nuoret miehet tekivät vieläkin usein hyökkäyksiä sen rajaseutuja kohtaan, yllyttäen liittolaisinaan olevia pakanoita, virolaisia ja karjalaisia, paavin kääntyttäjäin kimppuun. Siten olivat kalparitarit Virossa pakanoita vastaan taistellessaan aina samalla saaneet taistella novgorodilaisia vastaan ja Karjalassa olisi esillä sama peli, sen tiesi Tuomas. Mutta nyt tarvittiin vain voimakas sysäys lännestä päin itse tuota idästä uhattua valtaa vastaan, — se oli riittävä masentamaan sen mahdin ja lopettamaan sen vaikutuksen pakanain joukossa. Se sysäys oli nyt annettava. Ja sitten . . ., niin sitten olisi paljo tehtävätä,

— kunhan vain nyt saisi jalansijan toiminnalleen. Ja hän puhkesi ääneen huudahtamaan:

— Kunhan nyt vain se Ohto palaisi, kunhan hän vain palaisi pian! Siihen asti ovat kätemme kytketyt, siihen asti olemme todellakin liian vähäväkiset.

Belgerd pysyi ääneti, hän ei tietysti ollut voinut seurata Tuomaan ajatuksenjuoksua. Vaan hän näki, mikä kiivas tuli taas oli syttynyt piispan silmissä ja tiesi, ettei maksanut vaivaa koettaakaan sitä tulta sammutella. Eikä hän tahtonutkaan sitä sammuttaa. Hän oli jo niin usein nähnyt piispan ryhtyvän rohkeihin tekoihin ja innostuksellaan ja tarmollaan niitä ajavan, — hänen oli itsensä aina lopuksi täytynyt innostua mukaan ja piispan miekkana toteuttaa hänen hankkeensa. Nyt hän ymmärsi, miksi Tuomas piti Hämeen kukistamista toisarvoisena ja miksi hän lykkäsi Karjalan valloituksen tuonnemmaksi. Ja vaikka häntä vielä pyörrytti piispan aikeiden avaruus, oli hän tottunut hänen tarmokkaaseen tahtoonsa alistumaan.

Vaan Tuomas nousi pystöön, viittasi innostuneena kaukaiseen avaruuteen ja puhui kaikkien kuultavasti:

— Meidän on perustettava tänne suuri, voimakas kirkollinen valtakunta, johon kuuluvat hämäläiset, karjalaiset, inkerikot ja lappalaiset ja minkä nimellisiä nuo kansat lienevätkään, kaikki ne ovat koottavat ja sulatettavat yhteen ja sen uuden vallan vastustajat ovat lyötävät maahan, sillä se on oleva ristin valta!

Pappeja ja sotureita oli kerääntynyt piispan ympärille hänen näin huudahtaessa. Heille nyt Tuomas virkkoi:

— Mutta kiirehtikäämme siihen työhömme valmistautumaan, täällä on jo kaikki valmista.

Hän oli käynyt malttamattomaksi, hän ikävöi jo noihin laajempiin toimiinsa. Siksi käski hän seurueensa heti hankkiutumaan paluumatkalle. Kiireesti koottiin ja sälytettiin tavarat kuormahevosten selkään, ratsuja talutettiin esiin ja soturit ja papit nousivat satulaan. Tuomas ajoi vielä kierroksen rantaäyrästä pitkin, jossa yhteen sulloutuneet hämäläiset ääneti katsellen seisoivat, ja kehoitti heitä vielä viimeisen kerran uskollisuuteen, muuten oli ristin voima heidät musertava ja polttava.

— Sillä risti voittaa aina, huudahti hän.

Ällistyneinä ja äänettöminä jäivät hämäläiset rantaäyräälle katsomaan, kuinka tuo loistava seurue verkalleen lähti solumaan törmältä länteen päin metsänrintaa kohden ja vähitellen sinne painautui ja hupeni. He olivat vielä aivan typerryksissään näistä viimeisistä tapauksista, heitä oli ajettu kokoon kuin karjaa, heitä oli pantu työhön, heitä oli kastettu ja koko ajan olivat he saaneet tuntea tuon merkillisen ristin vallan heltymätöntä kovuutta. Heidän yrityksensä vapautua sen painosta oli taas mennyt mitättömiin, kahta raskaammin oli rankaiseva ijes heidän päälleen laskettu eivätkä nämä verilöylystä henkiin jääneet tähteet tienneet, mikä kohtalo heitä odotti. Nyt hupeni vieras lauma heidän törmältään, — he sitä tuskin uskalsivat uskoa. He nousivat ylemmäs

törmälle, paremmin nähdäkseen kurittajain todellakin poistuvan ja seisoivat siinä ääneti, vuoroin katsellen tuonne metsän rintaan, jonne ratsastajat olivat painuneet, vuoroin ristiharjaista kirkkoa, jonka he olivat jälkeensä jättäneet, eivätkä he oikein tienneet, olivatko he nyt vapaita vai orjia. Mutta he hengittivät kumminkin jo vapaammin, valloittaja poistui todellakin — mitäs kirkosta, jonka se törmälle jätti. Vaan heidän ei kumminkaan tehnyt mieli ruveta sitäkään alas repimään, sen harjalla rehenteli risti, tuo vaarallinen merkki, joka heille niin paljo kärsimystä oli tuottanut, — siihen he eivät tahtoneet koskea, he pelkäsivät sen sisällistä voimaa, siinä oli suuri taikavoima, siinä asui mahtava ja julma haltija.

Mutta noilta autioilta, harvametsäisiltä harjanteilta järven rannalta, joita Tuomas piispa oli katsellut ja pitänyt tyheinä ja toivottomina, sieltä tähystivät paksujen petäjäin takaa alinomaa terävät, intohimoiset silmät ristijoukon elkeitä tuolla ruohoisella törmällä. Asutuksen seuduilta pois paenneet pakanalliset velhot ja uhripapit seurasivat sieltä kirvelevällä vihalla voimakkaan voittajan liikkeitä. He purivat hammastaan nähdessään ristiharjan kohoavan törmälle ja heristivät nyrkkejään, kun Hämeen miehet ja naiset laskeusivat järven rannalle ristikaulaisten pappien valeltaviksi. Kiukku kiehui heidän sisässään, kun he tunsivat heikkoutensa ja kun heidän väkevimmät luotelukunsa turhaan tuuleen hupenivat.

Vaan kun nyt ristinsoturit ja papit taas ratsujensa selkään nousivat ja kun viimeiset peitsenkärjet katosivat notkoon kaukaisen hiekkaharjun taa,

silloin heidän silmänsä taas rohkeampina välähtivät ja he rupesivat vuoren louhikkorinnettä alaspäin laskeutumaan. He katsoivat nyt hetkensä taas tulleen palata alas kyliin ja kansan keskuuteen ja alottaa alusta vaikutuksensa vanhoissa pyhissä karsikoissa noitatempuilla ja luoteluvuilla.

* * *

Pitkissä päivämarsseissa ratsasti Tuomas piispa seurueineen länttä kohden, rannikolle päin. Vaivoin jaksoivat mukavuutta rakastavat tuomioherrat seurata mukana, he eivät ymmärtäneet tätä tarpeetonta kiirettä ja nurkuivat keskenään, kun heidät kesken uniensa ja aterian sulamatta ajettiin satulaan. Vaan ääneensä he eivät uskaltaneet napista, kiltisti he hoippuivat hevostensa seljässä noilla epätasaisilla suo- ja kangasmailla. Piispalla oli kiire, hänellä oli aina kiire, mutta nyt enemmän kuin ennen, sillä hän ajatteli siinä ratsastaessaan, että kenties jo toiset, suuremmat toimet häntä kotona kaipaavat, kenties on Ohto palannut ja paavin käskykirje odottaa toteuttajaansa...

Saavuttiin vihdoin metsätaipaleilta asutuille maille ja ennen pitkää kuumotti linnan mahtava torni lehdon yli Aurajoen rannalta. Ensimmäisenä oli piispa laskusillan luona ja ennenkuin kiirehtivä vartija sai raskaan portin palaavalle retkikunnalle avatuksi huusi hän jo tälle jyrisevällä, levottomalla äänellä:

— Onko Ohto palannut?

Vartija vapisi sen katseen tuimuutta, jonka piispa häneen loi, ja sai vaivoin vastanneeksi:

— Ei ole palannut vielä. —

Vielä täytyi siis aikeistaan innostuneen piispan hillitä jännittynyt mielensä ja taltuttaa toiminnanhalunsa, vielä täytyi hänen odottaa. Ja välinpitämättömänä hän linnaan ehdittyään kyseli, kuuluiko muuta merkillisempää.

Ei kuulunut muuta, kuin että vähän uppiniskaisuuden oireita oli rannikon kastetussa väestössä taas näkynyt. Kansa ei saapunut säännöllisesti kirkkoihin, avioliittoja solmittiin ilman kirkon vihkimystä ja vanhoissa kielletyissä lehdoissa oli salaa kuhissut maan ja veden haltijoita palvelevia kristittyjä. Paikkakunnan papit olivat noista merkeistä hyvin huolissaan ja valittivat surkeasti, että metsäteitä hiipivät velhot tekivät tyhjäksi heidän työnsä ja kylvönsä.

Vaan Tuomas piispaa nuo uutiset eivät paljoa huolettaneet, hän nuhteli pilkallisesti ruikuttavia pappeja ja nauroi heidän hätääntynyttä voimattomuuttaan:

— Miksi ette ole paremmin saarnanneet ja ristin oppia tiukemmin heidän pakanallisiin päihinsä iskeneet? kysyi hän. Ja kun papit rupesivat selittämään, että pakolla kastetut vihaavat uutta uskoa eivätkä siihen sydämmestään tahdo taipua, tiuskasi hän:

— Mutta he pelkäävät sitä ja minua, ja se onkin pääasia. Hyvin vähällä lähtevät heistä nuo luopumisen oireet, kun heitä oikein kohdellaan. Minä teen taas pian retken heidän kyliinsä, ja te

saatte nähdä, kuinka nöyriä ja hartaita kristittyjä he ovat.

Eikä piispa itselleen pitkää lepoaikaa suonutkaan. Pappejaan rauhoittaakseen, mutta etupäässä viihdyttääkseen oman mielensä kärsimättömyyden, odottaessaan airuttaan Roomasta takasin, läksi Tuomas tarkastusmatkalle hiippakuntaansa. Yksin hän läksi mustalla ratsullaan, ainoastaan nuoren diakoonin otti hän mukaansa apulaisekseen, — hän tahtoi osoittaa, että hän hallitsi tuota kansaa ja että se oli hänelle kuuliainen. Syyskesän sade juoksi virtanaan, kun hän metsätaipaleelle ehti, pehmeä polku pudotteli ratsua ja märät oksat pieksivät ratsastajain kasvoja. Vaan siitä ei piispa välittänyt, se ikäänkuin vilvoitti häntä ja hän ajoi edelleen, kylästä kylään laajassa hiippakunnassaan.

Jo etäältä kyläin väet hyvin tunsivat tulijan piispaksi; hän oli ennenkin odottamatta heidän luokseen ilmestynyt ja heidän taloissaan vieraillut. Mutta se ei iloinnut hänen tulostaan, tuo väestö, se ei rakastanut häntä. Hän oli aina tullut kansan luo kylmänä, jyrkkänä, ankarana käskijänä ja jotakin uutta rasitusta oli sille aina jäänyt hänen käyntinsä muistoksi. Milloin oli hän ottanut veroja, milloin vienyt miehiä linnaan päivätöihin, milloin toisia jokisuulle laivoja veistämään; milloin taas antanut määräyksiä pidettävistä paastoista ja kirkossa vietettävistä pyhistä. Kansa oli totellut, oli maksanut verot, tehnyt päivätyöt, oli saapunut sunnuntaisin kirkolle ja tuonut vielä tullessaan näädännahkoja tai kapanhaukeja piispalle antimiksi ja lepyttäjäisiksi, — se pelkäsi

häntä ja hänen huovejaan, mutta vihasi samalla salaa. Ja samalla kuin se vihasi häntä, vihasi se hänen oppiaankin.

»Mitähän se nyt taas vaatii», tuumivat talon miehet pihalla nähdessään piispan mustan ratsun ajavan kujan suulle, mutta he valmistautuivat siltä kohta häntä kunnioittaen vastaanottamaan. Hän kutsui kylän väet koolle, tutki ja nuhteli, ja kyseli kultakin erikseen hänen perheolojaan. Ja jos kenellä oli kastamaton lapsi, sen hän heti tuotatti diakooninsa kastettavaksi, ja jos ken oli omin päin haudannut omaisensa vihkimättömään maahan, sen hän kohta ajoi kaivamaan vainajan maasta ja viemään sen kirkolle haudattavaksi. Ja kansa taipui ja totteli napisematta, — linna oli liian lähellä.

Vaan kun piispa lopuksi kussakin kylässä ilmoitti tärkeimmän asiansa, silloin monen mekkomiehen koura salaa nyrkiksi puristui, silloin kuului väliin miesjoukosta hiljaista suhinaa, joka kertoi mielten napisevan ja kuohuvan. Vastenmielisesti oli kansa ottanut maksaakseen linnaan veroja: vapaa mies ei ollut ennen vastoin tahtoaan tottunut maksamaan toiselle mitään, eikä ollut hänen käsityksensä mukaan kukaan oikeutettu häneltä mitään ottamaan, — ken mitä väkisin vei, se ryösti. Raskaalta nyt tuntui, kun omalla työllä koottuja tavaroita täytyi joka kesä ja talvi toiselle luovuttaa, — mutta kansa oli maksanut verot. Vielä raskaammalta tuntui vapaasta miehestä, kun hänen täytyi niinkuin orjan lähteä toisen työhön raatamaan, — mutta päivätyötkin olivat kumminkin tehdyt. Mutta nyt, — nyt

vaati piispa heiltä kaikkein raskainta: hän kutsui heidät, rauhan töissä kasvaneet miehet, sotamiehiksi, käski miehen talosta määräaikana olemaan valmiina saapumaan ristiretkelle kirkon vihollisia vastaan. Se oli jo melkein liikaa. He olivat tottuneet sotia käymään ainoastaan omia ja heimonsa vihollisia vastaan, omasta halustaan ja omasta vihastaan, ei toisen käskystä. Nyt täytyisi asestautua ristinlinnan pakolliseen sotapalvelukseen!

Vaan he eivät vastustaneet tätäkään käskyä, ääneen nurisematta he sitä kuuntelivat, — tuon linnan ratsumiehet saattoivat köysissä noutaa sen, joka ei mielisuosiolla tullut. Mutta he kirosivat synkästi sydämmessään ja he vihasivat tuota linnaa ja sen piispaa, sen uskoa ja sen ristiä, monta vertaa katkerammin kuin ennen.

Tuomas piispa ratsasti siten kylästä kylään ja muistoksi hänen tältä käynniltään jäi kaikkialle käsky, että kun linnasta viesti saapuu, silloin tulee miesten heti lähteä liikkeelle, jousi ja keihäs mukanaan. Hän lupasi lähteville synnit anteeksi ja ijankaikkisen autuuden, vaan hän huomasi kyllä, että se lupaus jätti heidät yhtä kylmiksi, he eivät ymmärtäneet sitä autuutta eivätkä siitä välittäneet. Ja hän näki kyllä salaisen kiukun heidän silmässään, mutta se ei häntä surettanut: heidän rakkauttaan ei hän nyt ehtinyt voittaa, no, hän ei sitä tarvinnutkaan, ainoastaan heidän alistumistaan ja tottelevaisuuttaan. Kunhan kaikki nämä pohjoiset heimot saadaan alistetuiksi kirkon valtaan ja vaikutukseen, silloin juurtuu kyllä uusi uskokin vähitellen, — niin ajatteli

Tuomas kylästä ratsastaessaan. Vihatkoot, kunhan pelkäävät!

Mutta salokyliä kierrellessään ja metsätaipaleita ratsastaessaan oli hänellä aina vain mielessään se suuri ristiretki, jota hän koko sielullaan harrasti ja joka hänet täytti toivolla ja innolla. Sitähän hän täälläkin erämaan kylissä valmisteli eikä hän enää sen toimeensaamista epäillyt.

— Kunhan vain se Ohto palaisi! — se kärsimätön huokaus pääsi yhä useammin hänen huuliltaan, kun hän yötään makasi talonpoikain tuvissa taikka ratsunsa selästä kankaalta päivän laskua katseli. Ja kun hänen kiertomatkansa läheni loppuaan ja hän taas kääntyi kotiinsa päin, kävi hän yhä maltittomammaksi. Hän kiirehti usein ratsuaan niin, että nuori apupappi, joka häntä koetti seurata, jäi kauas jälelle ja piispan vihdoin täytyi pysähtyä häntä odottamaan. Kylissäkään hän ei enää viipynyt kuin pistäytymällä ja viimeisten, linnaa lähimpänä olevain ohi hän yhtä neliä kiidätti. Ja niin saapui hän eräänä päivänä Aurajoen suistoon, josta ei enää ollut kuin kappale jokiahdetta kotiin piispan linnaan.

Vaan täällä jokisuulla viehättyi hän sittenkin vielä hetkisen viivähtämään. Niin virkeää toimintaa vallitsi siellä joen molemmilla rannoilla, että hänen mielensä siitä riemastui, sillä hän tiesi noiden telineillään ahertavain muurahaisten, noiden lukuisain kirvesmiesten osaltaan myös valmistavan sitä samaa ristiretkeä, joka oli hänen hankkeittensa päämaali. Siellä näet rakennettiin Tuomas piispan toimesta ja käskystä laivoja ristiretken tarpeisiin, sitä työtä oli

herkeämättä tehty keväästä asti ja aluksen kehä kohosi siellä jo kehän vieressä, pitkä, suippo keula pistihe toisensa sivutse rannan äyräältä joelle päin. Toisia aluksia, leveitä ja kantavia, oli jo valmiina, toisten emäpuita vasta veistettiin ja kaaria painettiin kuin luotavain eläväin luurangoiksi.

— Laivastoni valmistuu! — lausui piispa itsekseen tuota veistämöä katsellessaan, — kenties vielä tänä syksynä ehdittäisiin vihollisen maahan, niin, varmaankin ehdittäisiin, — jos se Ohto vain palaisi! Heti saisin ruveta toteuttamaan suurta työtäni kirkon voitoksi ja kunniaksi, ei kuluisi hukkaan kallis aika... Jospa hän vain palaisi...!

Tuomas hytkähti noissa mietteissään.

— Kenties hän on jo palannut, virkahti hän yhtäkkiä ääneensä, — kenties hän on jo linnassa ja me vain vitkastelemme täällä!

Nuori diakooni luuli piispan häntä puhutelleen.

— Kuka linnassa? kysyi hän kummissaan.

Vaan hän ei saanut vastausta. Tuo syttynyt toive oli elähyttävänä tunteena vallannut piispan kokonaan ja hän oli yhtäkkiä painanut kannuksensa ratsunsa kylkiin ja kiiti jo huimaa vauhtia kaukana jokiahteella. Harvoin tarvitsi piispan virman mustan maistaa kannusta, mutta nyt teräspyörät koko matkan sen kylkiä kutkuttivat ja märkänä, vaahtoavana pysähtyi se ennen pitkää piispanlinnan suljetulle portille.

Taaskaan ei uninen vartija ehtinyt saada porttia kuin raolleen avatuksi, kun jo piispa hänelle kärsi-

mättömällä, uhkaavalla äänellä teki tuon saman kysymyksen:

— Onko jo Ohto palannut?

Ja taaskaan ei säikähtynyt avaaja voinut vastata muuta kuin mitä edellisellä kerrallakin:

— Ei ole palannut vielä.

Jälleen raukesi toivon kiilto piispan silmästä ja, vaikka kapinoiden, täytyi jännittyneen mielen talttua. Tuomas käveli äänetönnä omiin huoneisiinsa ja oleskeli enimmäkseen siellä, istuen pitkät syyspäivät lampun valossa suurten kirjainsa yli kumartuneena. Vaan usein eksyi silmä pois noista siroista kirjaimista, se tähysteli intohimoisena tyhjään pimeyteen ja mieli liiteli kaukana, kaukana noista pyhäin tarinoista, jotka kertoivat hurskasten miesten vilpittömästä vaelluksesta ja taisteluista viettelijää vastaan... Milloin piispa kävi arkituvassa tai linnan pihalla, oli hän vuoroin ärtyinen ja kiivas, vuoroin katuva ja hellä. Hän koetti hillitä intoaan. Vaan illan suussa, kun hämärä rupesi peittämään luonnon ja hän oli väsynyt tuohon jäytävään odotukseen, silloin kiipesi hän aina linnan torniin, astui vartijan luo ja kysyi:

— Eikö näy ratsastajaa tulevan metsän reunasta?

Ja aina oli vastaus sama:

— Ei näy ketään.

Syksy kului. Lehti varisi puista ja linnaa ympäröivä metsä tummeni ja siirtyi ikäänkuin etäämmälle; sade pieksi linnan muureja, vallihaudat tulvivat ja myrsky ulvoi tornin ympärillä. Ja kun sade

ja myrsky väliin aamusilla taukosi, oli jäässä linnaa ympäröivä vallihauta ja tie oli routainen ja kova. Taas oli suvi mennyt, eikä ristiretkestä tullut mitään. Epäilys yritti toisinaan tunkeutumaan Tuomaan tulista intoa sammuttamaan ja toivottomuus pyrki hänen lujaa varmuuttaan samentamaan.

Silloin, eräänä syysaamuna, ryntäsi vartija tornista pitkin harppauksin alas ja juoksi piispalle ilmoittamaan, että jo näkyy ratsastaja routaisella tiellä ..., hän ei sitä tunne, vaan kiire sillä on linnaan. Tuomas kiirehti heti alas portille, juoksi avopäin, väljä vaippa hulmusi tuulessa. Ja samassa kun portti aukeni, ajoikin sen eteen jo ryysyinen, likainen, kalvakka ja kuihtunut mies, joka melkein putosi hevosen seljästä, kun tämä pihalle pysähtyi. Hämmästyneinä sitä katselivat linnan miehet; he eivät tunteneet hevosta eikä ratsastajaa, ja pettymys valtasi taas hetkeksi Tuomaankin mielen. Vaan hän astui lähemmäs, tunsi..., se oli sittenkin Ohto, oli vihdoinkin Ohto, vaikka oli vaikea tuntea tuota kalpeata, laihtunutta miestä siksi reippaaksi nuorukaiseksi, joka eräänä kevätpäivänä verevänä ja notkeana linnasta ajoi. Vaatteet olivat repaleina, iho pilkisti purkautuneista saumoista esiin pistävän syyskylmän purtavaksi, varpaat paistoivat rikkinäisten kenkien teristä ja kuiva yskä tukehdutti hänen äänensä, kun hän vastaantulijoita yritti tervehtimään.

Mutta se oli Ohto, hän oli hengissä, hän oli vihdoinkin palannut, se oli pääasia. Piispa talutti omin käsin riutuneen nuorukaisen käsivarresta ylös linnan lämpöiseen tupaan, komensi hänelle juotavaksi

kuumaa olutta ja haki lämpöisiä taljoja hänen väriseviä raajojaan peittämään. Ja kärsimätönnä hän kyseli retken tuloksia. Vaivoin jaksoi väsynyt airut yskänsä välihetkinä hänelle matkansa käheällä äänellään kertoa.

Hän oli kyllä ajoissa päässyt Roomasta kotiinpäin lähtemään ja yötä päivää oli hän pohjoiseen päin matkaa tehnyt. Vaan Vironmaalla, jossa hän odotti tilaisuutta Suomeen päästäkseen, olivat kalparitarit hänet pidättäneet ja epäiltävänä kulkijana hänet vankityrmään sulkeneet, vaikka hän ilmoitti olevansa Tuomas piispan airut. Pitkiä viikkoja olivat häntä tornissa pitäneet, kunnes hän vihdoin eräänä yönä vartijan nukkuessa pääsi pakenemaan. Vaan se oli myrskyinen yö, ei kukaan lähtenyt häntä meren yli saattamaan eikä hän uskaltanut siellä kauemmin odottaa. Silloin hän läksi ajamaan itäänpäin, kiertämään vatjalaisten, inkerikkojen ja karjalaisten pakanallisten heimojen asuma-alojen kautta Suomeen. Se oli tuiki tuskallinen, vaivaloinen ja pitkällinen matka; monta kertaa oli hän ollut aivan uupua syyssateista liuvonneisiin, tiettömiin metsämaihin, monasti oli hän myös heittää henkensä pakanain käsissä, jotka häntä vihasivat kun hän oli piispan huovi ja riistivät häneltä hevosen ja vaatteet ja aikoivat hänet haltijoilleen uhrata. Jalan oli hän sitten saanut kahlata laidattomia suomaita, kunnes taas laitumelta hevosen tapasi ja ilman satulaa, vitsasuitsilla, pääsi Hämeen metsien halki ajamaan kotiinsa...

— Mutta paavin kirjeen olen koko ajan povellani säilyttänyt..., se on tässä.

Väsynyt mies ojensi piispalle nahkaisen salkun ja sen tehtyään hän ikäänkuin keventyneenä huokasi ja silmät hänen kuihtuneissa kasvoissaan säteilivät riemua, — hän oli tehtävänsä täyttänyt. Silloin hän vaipui hervotonna vällyjen väliin rahille makaamaan, — tuo kertominenkin oli ollut niin rasittavaa, tuvan lämpö niin suloisesti uuvutti. Ja mieli tuntui niin levolliselta, nyt oli niin ihanaa, niin rauhallista maata.

— Hyvin olet asiasi toimittanut, suotta en ole sinuun luottanut, Ohto, virkkoi piispa taputtaen lepäävän airueensa kuumaa päätä. — Lepää nyt ja voimistu suurista rasituksistasi, vielä sinusta mies tulee ja palkkiosi olen kyllä pitänyt muistissani.

Piispa oli jo käynyt käsiksi paavin sinettiin, jota hän melkein vapisevin käsin rupesi murtamaan. Mutta hän päätti avata tuon kirjeen yksinäisyydessä, peittääkseen mielenliikutuksensa, ja hän kiirehti senvuoksi omiin huoneihinsa, puristaen lujasti tuota kallista salkkua rintaansa vastaan. Linnan koko väestö tiesi, millä äärettömällä jännityksellä tätä airutta ja tätä kirjettä oli odotettu ja syvä äänettömyys vallitsi senvuoksi piispan poistuttua koko linnassa; odotettiin häneltä tietoja. Sen äänettömyyden vallitessa vaipui väsynyt airut sikeään uneen lämpösten sudennahkain peitossa.

Vaan tuskin oli hän tuokion saanut nauttia virkistävää unta, kun jo pitkäkoipinen kirjuri juoksi alas piispan huoneista, herätti hänet hartioista ravistaen ja kutsui hänet heti piispan puheille. Vaikka uupumus ja uni painoi pään niin raskaaksi, että sitä tuskin nostaa jaksoi, nousi Ohto kumminkin viipy-

mättä ja kernaasti ja käveli kankein jaloin mutta keveällä mielellä pihan yli piispan luo.

Tämä seisoi kalpeana, tukka pörröttävänä pöytänsä ääressä ja tuijotti liikkumattomana auki kehitettyyn pergamenttikääröön. Hänen katseessaan oli outo palo kuin pedon kiiluvassa silmässä ja kun hän sen airueeseen iski, näytti siitä vihaa suitsuavan. Ja kuiva, soinnuton oli hänen äänensä, kun hän kysyi:

— Tunnetko, mitä tämä paavin bulla sisältää?

Nuorukainen katseli kysyvästi piispaa, jonka tyytymättömyyttä ja vihaa hän ei voinut ymmärtää, kun tiesi tuoneensa hyvän, myöntävän vastauksen. Ja hän vastasi arkailematta:

— Sen pääsisällöstä on minulle selkoa tehty siltä varalta, että kirje olisi matkalla joutunut hukkaan.

Vihan ilme piispan silmässä näytti sen vastauksen johdosta yhä kiihtyvän. Hän kysyi uudelleen ja kovemmalla äänellä:

— Tunnetko sen, tunnetko kaikki..., se on onnettomuutesi, sano!

Nuori airut, joka äsken oli niin monet uhat ja vaarat vapisematta kestänyt, vavahti nyt piispan tylysti kiiltävää katsetta ja hänen ärjyvää ääntään. Aremmin hän vastasi:

— En tiedä tunnenko kaikkea. Minulle vain ilmoitettiin paavin suostuneen pyydettyyn ristiretkeen sekä kehoittaneen kansoja sille lähtemään, luvaten lähteville syntien aneet.

Helpoituksen huokaus kohosi Tuomaan rinnasta; hän astui askelta lähemmäs Ohtoa, taputti häntä ystävällisesti olkapäälle ja virkkoi heltyneellä, riemastuneella äänellä:

— Niin, Rooman korkea isä on hartaan pyyntömme täyttänyt, se on meille kaikille suuri ilon sanoma. Sinulle on kirjeen sisällys oikein kerrottu.

Mutta musta varjo ei poistunut vielä Tuomaan otsalta eikä tuo outo kiilto hänen silmistään ja hänen äänensä oli taas synkkä, kun hän tuokion mietittyään jatkoi:

— Sinulle siis ei luettu koko bullaa, ei sen yksityiskohtia kerrottu. Vai sanottiinko, ketä vastaan retki on tehtäväksi määrätty?

— Sanottiin, hämäläisiä vastaan, vastasi Ohto avomielisesti ja reippaasti.

Tuomas kiivastui ja tiuskasi:

— Ja muita kirkon vihollisia vastaan, se on kyllä sinulle ilmoitettu sekin, vaikka et muista. Eikö olekin?

Ohto vaikeni. Vaan tumma puna rupesi ohimoilta päin laskeutumaan piispan silmien ympärille ja hänen äsken niin kalpeille kasvoilleen ja hän kysyi edelleen yhä kiihtyvällä kiivaudella:

— Entä puhuttiinko sinulle mitään siitä, kenet paavi on määrännyt ristiretken johtajaksi?

Jo rupesi Ohto aavistamaan pahaa. Hän ei tosin käsittänyt tämän tiedustelun tarkoitusta vaan häntä pelotti puhua kaikkea, mitä kardinaali Roomassa hänelle kirjeen antaessaan oli sen sisällöstä kertonut. Mutta piispa oli itse häntä opettanut

pysymään totuudessa, häneltä hän ainakaan ei voinut totuutta salata. Eikä hän voinut muuta, kuin avonaisella katseella joskin arkaillen vastata:

— Kyllä... vähän.

— Kenet siis, kenet..., sano välemmin!

Piispa pidätti läähättävää hengitystään odottaessaan Ohdon vastausta, joka viipyi. Ja melkein tuskalla hän kiljasi:

— Onneton mies, miksi et vastaa? Kenet...?

Harvakseen läksivät sanat Ohdon suusta:

— Ei mainittu nimeä..., retken johtajaksi sanottiin tulevan sen ruhtinaan tai ritarin, jonka Riian suurmestari siihen valitsee.

Pergamentti rutistui Tuomaan kädessä. Hän hypähti nyrkki ojennettuna airuttaan vastaan, hänen kasvonsa hehkuivat tummanpunaisina ja kotvaan aikaan hän ei saanut sanaa suustaan. Se kiukku ja harmi, jonka synnytti vuosikautisten laajain valmistusten myttyyn meneminen, pitkässä odotuksessa vatvotun sielun hartaimman toivon pettäminen, se nyt valtoinaan liekitsi hänen hehkuvilta kasvoiltaan ja hänen verestävistä silmistään ja kun vihdoin ääni kurkusta läksi niin hän karjui puhuessaan:

— Sinä valehtelet, petturi, olet Riian ritarien lahjoma, kavala kyy, jota povellani olen elättänyt... Rooman papit eivät ole sinulle tuollaista kertoneet. Muistele tarkemmin, muista, ketä palvelet. Paavi on määrännyt minut, minut, eikä ketään muuta suuren ristiretkensä johtajaksi, — niinhän luetaan bullassa, minut, Tuomaan, Suomen piispan. Tunnusta minulle, niinhän on sinulle Roomassa ilmoitettu ja

käsketty kaikille julistaa, niinhän, puhu, kurja mies, puhu . . .!

Vaan Ohto oli ääneti. Hänen sydämmensä vapisi niin, ettei hän voinutkaan puhua. Hän käsitti jo asian täydelleen, oivalsi piispan tulisen vihan syyn, oivalsi oman vaaransa. Hillitön, rajaton intohimo loiski jo valloillaan. Usein oli hän nähnyt kiihkoisan piispan tulistuvan ja raivostuvan, vaan ei koskaan ollut hän näin raivonnut, hänen vihallaan ei nyt ollut ääriä ja hän itse oli tuon vihan esineeksi joutunut, — tuon riehuvan vimman edessä tunsi hän mielensä ja ajatuksensa kokonaan typertyvän. Vaan jos hän olisi voinutkin, ei hän tahtonut vastata. Hän tiesi itse, mitä hänelle oli ilmoitettu ja tiesi piispan tuntevan kirjeen sisällön: jos hän nyt olisi kieltänytkin totuuden, olisi piispa tiennyt hänen valehtelevan, — mitä se olisi auttanut? Molemmissa tapauksissa oli hän tuon vimmaisen vihan uhri. Hän seisoi siinä ääneti, tuijotti vain tylsästi eteensä.

Vaan Tuomas piispan rinnassa kävi korkeana myrsky ja paloitelluin lausein hän hätäisesti puhui:

— Olet ainoa mies, joka voit todistaa . . . minun vastaan . . . taikka minun puolesta . . . Sinun täytyy itsesi uskoa . . ., uskoa hievahtamatta, että paavi on minut määrännyt ristiretken johtajaksi . . . Uskotko sen . . ., todistatko sen . . .?

Vaan Ohto vaikeni yhä. Tuska pingoitti Tuomaspiispan jäntereitä, hän astui airueensa viereen, puhui yhtämittaa, kuiskaili melkein rukoilevalla äänellä:

— Kirkon voiton, suuren retkemme menestymisen vuoksi, Rooman pyhän istuimen kunniaksi täytyy sinun se todistaa, ei minun vuokseni. Ymmärräthän, kirkolle tärkeä retkemme ei saa jäädä sattuman varaan, sillä täytyy olla varma ja tarmokas johtaja..., tapahtunut erehdys on korjattava, paavin omaksi eduksi on se tehtävä, ymmärräthän... Vaan ei, sinä et sitä ymmärrä...

Se katseen puhdas, iloinen kirkkaus, joka nuoren airueen silmässä väsymyksestä ja ruumiin riutumisesta huolimatta näihin asti entisellään oli loistanut, se nyt ikäänkuin taittui ja sammui ja raukeasti hän eteensä katsoi. Vaan tuo raukea katse todisti ääretöntä pettymystä, kärsimystä ja surua ja vihdoin sen samensi kokonaan kuuma kyynel, — piispa näki sen ja ymmärsi sen lähteen. Ohto ei ollut kuullut eikä käsittänyt kaikkea mitä piispa nyt hänelle puhui, hänen mielensä täytti vain yksi ainoa katkera tunne ja sen painon alla hän ikäänkuin lutistui kokoon: se suuruuden, jalouden kunnioitus, jota hän aina oli tuntenut kasvattajaansa, piispaa kohtaan ja joka häntä vaikealla retkellään oli kannustanut äärimmäisiin ponnistuksiin, se oli nyt kerralla särkynyt; hän oli tottunut katsomaan piispaan kuin oikeuden jumalaan..., nyt ei hän voinut katsettaan nostaa hänen puoleensa. Hänestä tuntui, kuin kaikki hänessä olisi särkynyt ja sortunut ja kuin joku rutistava kärsimysten taakka, johon matkan kaikki vaivat eivät olleet verrattavissakaan, olisi laskeutunut hänen sydämmeensä. Hän koetti ääneensä itkeä, helpottaakseen tuota painoa, hän koetti

vihdoin avata suunsa, lausuakseen edes jotakin, vaan hänen kurkkunsa kouristui kokoon, siitä ei lähtenyt kuin kuiva, repivä rykäys.

Piispa katseli ammottavin silmin tuota edessään kokoon kyykistyvää nuorukaista ja käsitti kaikki, mitä hänen povessaan liikkui, hän saattoi seurata jokaista hänen tunteensa värähdystä. Ja silloin hätä tuokioksi täytti hänen mielensä, hänen rinnastaan yritti tuska kuohahtamaan yli. Hän oli rakastanut tuota puhdasmielistä nuorta miestä, joka oli hänelle uskollinen kuin koira, hän rakasti häntä vieläkin kuin omaa poikaansa... Mutta tuo onneton nuorukainen, hän tiesi totuuden, tuon totuuden, jota ei kukaan saanut tuntea, ei ainakaan ennenkuin toimeenpantava ristiretki oli loppuun suoritettu ja kaikki oli unhottunut voiton loistoon..., hän tiesi sen, eikä voinut sitä kieltää, — siksi täytyi hänen nyt kuolla. Noin nuorena, omatta syyttään..., ja hän seisoo tuossa vielä niissä ryysyissä, jotka ovat repeytyneet, kun hän piispan palveluksessa on sanomattomia vaivoja kärsinyt... Vaan hän ei tahdo todistaa toisin, kuin mitä tietää... ja jos hän sen lupaisikin, ei häneen voisi luottaa..., hän on luonnon lapsi, hän olisi aina vaarana retkelle, aina uhkana, — hänen täytyy kadota...

Vielä avasi Tuomas suunsa kehoittaakseen Ohtoa henkensä pelastamiseksi edes unhottamaan ijäksi kaikki, mitä tiesi paavin bullan sisällöstä. Mutta hän katkasi alotetun sanansa... Se on hyödytöntä, myöhää..., tapahtukoon, minkä täytyy tapahtua! Pois sääli ja armo ja pehmeys, kun kirkon etu ja

kunnia vaatii rautaista kovuutta, tässä sisältäisi epäilys ja heikkous turmion idun ...

Tuomaan äsken niin kiihoittuneet ja vihasta hehkuvat kasvot kertoivat nyt hetkisen kovaa sielun ponnistusta. Vaan kauaksi ei hän sen valtaan antautunut. Varmoilla, päättävillä askelilla astui Tuomas ovelle, avasi sen ja jyrisevällä, värähtämättömällä äänellä hän huusi:

— Tapani, tänne!

Ohto hypähti sen huudon kuulessaan, hänen väsyneet polvensa notkahtivat ja hänen täytyi nojautua pöytää vastaan. Sillä hän tiesi hyvin, mitä tuo käsky merkitsi: tyrmää, josta ei kukaan ollut palannut. Ja samassa tuokiossa kun hän sen käsitti, välähti kiireisiä mutta voimakkaita kuvia hänen mielessään. Hän muisti nuoren vaimonsa, jota hän ei vielä retkensä jälkeen ollut tavannut ja joka häntä kaiholla odotti, muisti sen uneksitun kotoisen onnensa, joka hänen mieltänsä oli rohkaissut ja hänen elinvoimaansa virkistänyt pitkän taipaleen vaikeissa rasituksissa. Niin elävänä tuo kuva nyt hänen mieleensä palasi..., pitikö sen nyt jo särkyä..., hän kohotti jo kätensä piispan puoleen ikäänkuin rukoillakseen armoa. Vaan hän ei saanut nytkään sanaa huuliltaan ja hänen kätensä hervahtivat alas. Hänen päätään huimasi, sanomaton katkeruus hänet tukahdutti..., tämä oli siis hänen palkintonsa, hänen kohtalonsa. Ja kuin jostakin kaukaisesta sielun kätköstä, jota hän ei ollut ennen tiennyt olevankaan, vilahti hänen eteensä toinen kuva, hänen isänsä hämärä muisto, tuon isän, joka oli ristiä vastaan

taistellessaan kaatunut, — hän itse oli taistellut sen puolesta...! Hänen ajatuksensa sekausi, pysähtyi, hän käsitti vain, että kaikki oli rikki, kaikki autiota, mennyttä...

Vaan mahtava piispa seisoi hänen edessään liikahtamattomana, värähtämättömin kasvoin, kuin jääpatsaaksi jähmettyneenä. Hänenkin tunteensa olivat kuin turtuneet. Hän oli seisovinaan siinä ankarana, kylmänä, heikontumattomana kirkon miekkana, joka ei saanut heltyä, hän kuvitteli voittaneensa itsensä kovassa taistelussa, oman yksityisen rakkautensa, säälinsä ja suosionsa, voittaneensa sen kirkon edun vuoksi. Vaan hän tunsi samalla hämärästi sisemmällä itsessään, että hän olikin tappiolle joutunut taistelussa itseään vastaan, hän tunsi varmuutensa murtuvan ja horjuvan, vaikka hän seisoikin siinä kovana kuin rauta. Mutta noita liiteleviä tunteita ei hän laskenut esille, hän painoi ne tahtonsa tarmolla alas.

Tapani, tyrmän vahti, mustapintainen silmäpuoli mies, astui sisään ja käveli suoraan Ohtoon päin, ojentaen suuren, tummanruskean kouransa häntä kohden. Pysähtyi hän kumminkin vielä, ennenkuin nuorukaiseen tarttui, ja käänsi päänsä katsoakseen ainoalla silmällään kysyvästi piispaa.

Tämä virkkoi lyhyesti ja kylmästi:

— Niin, hän vastustelee minua, hän niskoittelee...

Muuta ei tarvittu, ruskea koura tarttui Ohdon olkapäähän. Ja nuorukainen käveli sanaa puhu-

matta pyövelin rinnalla ulos, tietäen, että hän astui viimeisiä askeleitaan. —

Vaan Tuomas istahti pöytänsä ääreen työtä tekemään, näöltään aivan rauhallisena ja tyyneenä. Hän painautui syvälle noihin tärkeihin askareihinsa, joiden hetkeä hän niin kauan ja niin kärsimätönnä oli odottanut, hän tahtoi unhottaa kaikki pienet sivukohtaukset noiden Suomen ja koko Pohjoismaiden katooliselle kirkolle niin suuriarvoisten toimien vuoksi, joita hänen nyt vihdoinkin oli ryhdyttävä toteuttamaan ja jotka vaativat koko hänen huomionsa ja hänen ajatuksensa. Ensiksi oli hänen nyt paavin bullan johdosta lähetettävä kiireiset viestit kaikille Pohjoismaiden ruhtinaille, piispoille ja lääniherroille, että he valmistautuisivat ensi avovedellä saapumaan Aurajoen suuhun, paavin käskystä lähteäkseen ristiretkelle Rooman kirkon vihollisia vastaan, hänen, Suomen piispan johdolla. Nyt oli herätyshuuto huudettava ja se oli tehtävä tarpeellisella voimalla. Siksi hän nyt kirjoitutti kirjureillaan otteet paavin bullasta, lähettääkseen niitä joka taholle. Mutta sanellessaan tuota korkean istuimen kirjettä hän sitä hiukan muutti, muutamia sanoja vain. Ne pienet muutokset olivat kirkon edun ja retken menestymisen vuoksi välttämättömät, — hän ei sitä epäillyt, hänen äänensä ei vapissut jättäessään pois Riian piispan nimen ja pannessaan omansa sen sijalle, se oli välttämättömyys. Tätä päivää kauan odottaneen innolla hän teki työtä: saneli kirjeitä ja kirjoitti itse, hankki airueita, neuvoi heitä ja lähetti heitä kiireesti matkalle noita tärkeitä viestejä kiidättämään, toimitti

oman tuomiokapitulinsa pappeja viipymättä matkalle eri maihin ristiretkeä saarnaamaan kansojen sekaan, laati heille suositukset ja matkakaavat, ajatteli itse kaikkea ja muisti kaikki ja uhmaili toimeliaisuudessaan. Ja sen kaiken hän teki tyyneesti, varmasti, harkitusti ja tarkasti, niinkuin ainakin tottunut, empimätön käskijä, eikä mikään epäilys eikä katumus hetkeäkään häirinnyt hänen työtään. Nyt on kiirehdittävä, nyt toimittava, niin hoki hän itsekseen, liian kauan onkin saatu odottaa ja toimetonna virua.

Ja linnan väki näki hänen hyörivän noissa monissa puuhissaan ankarana ja varmana eikä kukaan kysynyt mitään eikä salaakaan toiselleen supattanut, vaikka jokainen tiesi, mikä kova kohtalo nuoren Ohdon, kaikkien lemmikin, oli tavannut, — olihan hänet nähty Tapanin rinnalla tulevan piispan luota ja häviävän... Kaikki tottelivat vain ääneti. Piispa oli itsevaltias linnassaan, ei kukaan saanut rankaisematta hänen tekojaan arvostella ja siksi ei kukaan ääneensä surrutkaan eikä säälinyt.

Mutta tuossa hellittämättömässä toimeliaisuudessaankaan ei Tuomas saanut tajunnastaan karkoitetuksi tuota hiipivää tunnetta, että hän toimii teennäisen kiihkon vallassa, turruttaakseen omantuntonsa salaisen soimuun. Hän tahtoi saada täydellisen vallan itsensä yli ja hänen arvostelunsa oli kylmä ja terävä — hän ei muuttanut sanaakaan siitä, minkä hän oli välttämättömäksi harkinnut, hän toimi kuin varmojen käskyjen mukaan. Mutta sittenkin täytyi hänen sanellessaan ja kirjoittaessaan, airueita ja pappeja neuvoessaan ja salkkuja sinetöidessään alinomaa

vakuuttaa itselleen, että juuri näin hänen on meneteltävä toteuttaakseen korkeimman tahdon ja hankkiakseen voiton hänen valtakunnalleen maan päällä. Häneltä nyt vaadittiin lujuutta ja varmuutta, — oman tunteen hiljainen nuhde, yksityisen onni ja henki, se kaikki ei saanut tuon kutsumuksen rinnalla painaa mitään; jos hän sen hyväksi rikkoi maallista lakia, rikkoi vaikkapa paavia vastaan, niin luettakoon se hänelle tuomioksi, mutta hänen täytyy ajaa asiansa perille. Paavi on erehtynyt, .., joko hän itse taikka joku hänen rikkiviisas kardinaalinsa, joka on kirjeen sepustanut ja siihen omia tuhmia tuumiaan pannut, jotka koko ristiretken turmeleisivat..., hänen on velvollisuus se oikaista. Niin hän todisti itselleen ja olikin varmasti vakuutettu siitä, että hänen itsensä piti johtaa alkava ristiretki; hän ei ollut sitä hetkeäkään epäillyt, ei tuokiotakaan empinyt, mitä hänen tulisi tehdä, siitä hetkestä saakka, jolloin hän ensi kerran paavin bullan luki ja kalpeni...

Mutta vaikka hän näin todisti ja näin oli vakuutettu, kihosi aina tuontuostaankin kuuma hikikarpalo hänen otsastaan ja hänen sydämmessään tuo jäystävä tunne vain kiihtyi ja kasvoi. Hän ei voinut olla näkemättä edessään Ohdon kuihtuneita kasvoja ja niistä kuvastuvaa surua ja pettymystä..., se oli vähäpätöistä, mitätöntä, vaan se kuva ei eronnut hänestä. Ja kesken käskyjensä ja puheittensa kuuli hän korvissaan paavin sanat, jotka hän oli väärentänyt . . ., ei, muuttanut, selventänyt kirkon edun vuoksi . . . Piispa syventyi kaksinkertaisella

innolla töihinsä, hän tahtoi heti suorittaa kaikki, hän ei saanut nyt epäillä eikä olla heikko!

Yöhön kului syksyinen ilta, ennenkuin Tuomas oli saanut etäisimpäin viestien viejät, joiden ensiksi tuli lähteä, toimitetuiksi matkalle. Heidän lähdettyään oli linnassa kaikki hiljaista ja piispakin lähti huoneihinsa levolle päivän ponnistusten perästä. Mutta ennen maata menoaan notkisti hän aina pienessä rukouskappelissaan polvensa jumalanäidin kuvan edessä ja sinne hän nytkin astui ja rupesi rukoilemaan. Vaan vaikka hän siinä kauan polvillaan makasi ja koetti koota ajatuksensa ja sulattaa mielensä rukoukseen, ei hän saanut pienintä rukousta kuiskatuksi huuliltaan. Oli kuin tulppa edessä, hän ei päässyt alkuunkaan, hänen ajatuksensa lensivät väkisin tiehensä, kun hän niitä koetti pakottaa hartauteen, hänen tunteensa olivat kuin kangistuneet ja tylsät, ei hienointa värettäkään hän niihin voinut saada. Hänen mielensä oli liiaksi kiihoittunut, hänen huomionsa hajaantunut noihin moniin hankkeisiin, päätteli hän. Vaan hän lepäsi siltä polvillaan, koettaen rauhoittaa mielensä ja ponnisti yhä asettaakseen ajatustensa levotonta lentoa. Hän kurotti kätensä jumalanäidin kuvaa kohden eikä hän tahtonut silmiään siitä pois kääntää, ennenkuin iltarukouksensa oli saanut rukoilluksi.

Vaan kun hän siten silmiään liikuttamatta tuohon kuvaan tähysti, niin sen muoto hänestä vähitellen muuttui. Se kävi surulliseksi ja ankaraksi, sen silmät ikäänkuin verestivät ja näyttivät itketty-

neiltä — jumalanäidin kasvot häntä syyttivät ja soimasivat, ne häneltä armon kielsivät...

Rukoileva piispa vavahti, hän peljästyi, hänen sydäntään kouristi ja hänen täytyi hypätä rukousjakkaraltaan ylös. Hän ei tahtonut tuollaisina nähdä jumalanäidin kasvoja, hän pakeni niitä, riensi ulos huoneestaan, ulos pihalle, vallille. Se oli hänen oma mielikuvituksensa, joka noin oli kiihoittunut ja loihti kummia kuvia hänen väsyneeseen silmäänsä, hän tahtoi siellä ulkona vilvoittua, rauhoittua, voittaa takaisin tasapainonsa ja entisen valtansa itsensä yli. Hän nousi vallille ja käveli siellä edestakasin pimeässä, kylmässä syysyössä, antaen tuulen valtoinaan valella polttavaa päätään ja kasvojaan.

Mutta sieltä vallilta alas tielle katsellessaan näki hän portin edessä jonkun olennon häämöittävän; se liikkui edestakasin, kuin rauhaton varjo, se oli ihminen, oli varmaankin...

— Kuka siellä? huusi Tuomas pimeään yöhön. Vaan vastausta ei tullut, ei vaikka hän useammin huutonsa uudisti.

Hetkeksi kiintyi piispan koko huomio tuohon salaperäiseen olentoon. Hän laskeusi vallilta alas pihalle, käveli portille, avasi sen ja astui yksinäisen kulkijan luo. Se oli ohkasiin puettu nainen, joka siellä edestakaisin portin edustalla käveli, yön pimeästä ja vilusta välittämättä.

— Mitä haet täältä keskellä yötä? kysyi piispa ankarasti.

Nainen pysähtyi, läheni piispaa ensiksi arasti,

juoksi sitten kohti ja tarttui intohimoisesti kaksin käsin hänen käsivarteensa.

— Missä on mieheni, missä on Ohto, missä?

Tuomas peräysi säpsähtäen askeleen taaksepäin ja sopersi, koettaen irroittautua naisesta:

— Miehesi... Ohto...?

— Niin, hän palasi aamulla, mutta hän on poissa. Missä, sano piispa, missä hän on?

Nainen oli tunkeutunut ihan lähelle Tuomasta ja katsoi häntä aivan vierestä kasvoihin levottomilla, toivon ja pelon vaiheilla väreilevillä silmillään. Tuomas tunsi naisen, muisti hyvin nuo silmät, se oli sama nainen, joka Ohdon lähtiessä oli tällä samalla paikalla hänen hevostaan suitsista pidellyt ja niin kaihoisat jäähyväiskatseet hänen jälkeensä heittänyt. Piispa katsoi häntä miltei pelolla ja peräysi yhä lähemmäs porttia. Mutta nainen riippui hänessä kiinni, kysyen intohimoisesti:

— Onko hän vielä hengissä, vai onko se totta, sano, onko?

— Mikä?

— Että hän on... on Tapanin käsiin annettu?

Tuomaan täytyi riuhtasta itsensä voimalla irti tuosta levottomasta naisesta, jonka katse tuntui ihan hänen lävitsensä tunkeutuvan. Ja hänen täytyi koota kaikki ankaruutensa ja arvokkuutensa, voidakseen tyyneesti ja kylmästi lausua:

— Elä kysele sitä, mikä on pyhän kirkon salaisuus. Elä kajoo minuun, mene!

Nopeasti vetäytyi Tuomas portin sisäpuolelle ja sulki sen kiireellä yhä kyselevän, levottomuudes-

saan läähättävän naisen edessä. Ja hän jäi hetkeksi kuin kangistuneena sen viereen seisomaan. Vaan samassa kuului sieltä portin takaa kirkaisu, niin toivoton, niin ytimiin tunkeutuva, että se pani piispan hypähtämään ja juosten pakenemaan linnan sisäpihaan ja sieltä omiin huoneihinsa. Siellä oli särkynyt jotakin tuolla portin takana, särkynyt sydän, särkynyt tuskalla ja kivulla, sitä tuo kirkasu todisti, joka vielä hänen korvissaan soi... Ja hurskaan piispan käsi vapisi, kun hän avasi oven omiin, piispallisiin huoneihinsa ja hän teki yön pimeässä kaaren kulkiessaan vuoteelleen pienen rukouskappelinsa ohi, jossa oli pyhän jumalanäidin kuva.

* * *

Eräänä aamuna, muutamia päiviä myöhemmin, läksi laiva Aurajoen suulta ulos syksyiselle merelle. Saaristo oli jo viikkoja ollut jäässä ja kaikki laivaliike oli ollut seisauksissa, vaan raju luodemyrsky oli taas äsken repinyt jääpeitteen rikki ja avannut väylät laivain kulkea. Myrsky puhalsi nytkin vinhasti ja kylmästi; perin vastahakoisesti oli laivaväki lähtenyt tälle syyspurjehdukselle jäitten sekaan ärjyvälle selälle, mutta lähteä oli täytynyt, kun itse piispa kutsui kyytiin. Tuomas piispaa näet kuljetti tämä laiva Ahvenanmeren yli Ruotsiin.

Piispa oli, kaikki airueet ja ristiretken saarnaajat matkalle saatuaan, itsekin päättänyt lähteä talven ajaksi kehoittamaan naapurimaiden kansoja suurelle retkelleen, jotta hän voisi olla sitä varmempi, että

riittävästi väkeä kevääksi saapuisi Auran suuhun. Hänen levoton mielensä oli ajanut hänet liikkeelle. Pitkä, pimeä, toimeton talvi oli edessä, hän ei voinut jäädä sen ajaksi kädet ristissä istumaan linnaansa, jonka jäiset paadet nyt jo polttelivat hänen jalkojaan. Hänen täytyi saada työskennellä suuren aatteensa hyväksi, sillä hänestä yksin sen toteutuminen nyt riippui, hän yksin, yksin siitä edesvastuun kantoi.

Niin oli hän sanonut Belgerdille, jättäessään linnansa talveksi hänen huostaansa, ja hän seisoi nyt laivan kannella, selin maihin, ja katseli, kuinka alus viskelehti korkeassa aallokossa. Myrsky oli jäätävän kylmä, merimiehet vyöttivät lammasnahkaturkkinsa kiinteämmin ympärilleen ja nostivat niiden kaulustat pystyyn korvilleen. Vaan Tuomaan mielestä se viima vain suloisesti hiveli hänen hipeäänsä, vilvoitti hänen päätään ja kevensi hänen hengitystään. Hän käveli kannella edestakaisin yksin mietteissään ja pysähtyi aina väliin kaiteen luo katsomaan aaltoihin.

Hän koetti siinä mielessään muistella ja selvittää erästä kuvaa, joka näinä viime päivinä lähtemättömästi oli hänen mielessään pyörinyt: Kenen silmät oli neitsyt Maarian kuvalla tuona yönä, jolloin hän turhaan sen edessä oli koettanut rukoilla, kenen olivat nuo silmät, joita pakoon hän oli linnastaan lähtenyt myrskyiselle merelle, kenen? Hän oli ne elävin silmin joskus nähnyt, nähnyt ne aivan äsken, yhtä verestävinä, yhtä toivottomina ja soimaavina...

Yhtäkkiä hän sitten kävelystään pysähtyi, vei käden otsalleen ja lausui itsekseen:

— Niin hänen ne olivatkin, tuon portin takana kävelevän, leskeksi jääneen naisen silmät!

Hän muisti sen nyt selvästi, hän näki taas edessään tuon epätoivoisen naisen. Mutta sittenkin . . .? Kuinka oli hän voinut huomata pyhän neitseen kuvassa tuon katseen, ennenkuin hän naisen portilla tapasi ja hänen silmänsä ilmeen näki . . .?

Sitä hän jäi miettimään, kävellen yhä edestakaisin laivan kannella, myrskyn purjeissa vinkuessa.

IV.

Talvi oli kulunut ja tullut oli taas lauhkeahenkinen, heleätaivainen kevät. Lehtipuut Aurajoen rannalla olivat hiirenkorvalla, sen suvisilla ahteilla oli nurmella jo vihanta vivahdus ja lumipälviä piiloili enää ainoastaan notkoissa ja syvemmissä katvepaikoissa. Itse joki oli äsken luonut jääpeitteensä ja tulvaili nyt kellertävänä merta kohden huuhtoen korkealta äyräitään ja kuljettaen mukanaan rannalta tempaamiaan puita ja sammalmättäitä. Saariston selillä oli vielä viimeisiin asti pysynyt paikoillaan tummahtava, hapras, päivän polttama jää, mutta nyt oli jo hieno etelätuuli saanut senkin liikkeelle ja se keinutti nyt halkeilevia telejä yhä kauemmas ulapalle taikka muserteli niitä pirstaleiksi luotojen kivirantoja vastaan.

Auran suistossa oli rakennustyö päättynyt ja valmiina kellui siellä vesille työnnettyjä aluksia, uutukaisina ja vastatervattuina kimallellen kullalta päiväpaisteessa. Toisia juuri parhaillaan telakoilta laskettiin ja kauas kajahti miesten riemuisa huuto, aina

787383

kun uusi solakkakeula, tukipuiden poistettua, jyristen luisui alas pyöriviä teloja myöten ja loiskeella paiskautui veteen, nostattaen kumpaiseltakin kupeeltaan korkean aallon. Hankavitsoja väännettiin ja purjeita käärittiin matalain mastopuiden ympäri ja alukset olivat valmiit ulapalla kuntoaan osoittamaan.

Mutta tyhjenneiden telakoiden sijoille oli törmälle lautavajoja pystytetty ja niihin oli piispanlinnan väki kevään kuluessa kerännyt muonaa ja aseita ja muita pitkän retken tarpeita. Ratsastavia viestejä lennähteli ehtimiseen edestakaisin linnan ja jokisuun väliä ja kauppasaksoja asettui tavallista aikusemmin kojuihinsa jokisuun »turulle», keräten sinne tavaroitaan. Sillä varottiinpa tavallista vilkkaampia kevätmarkkinoita, kun sinne nyt oli saapuva paitsi tavallisia saariston venheitä ja sisämaalaisia, jotka tarvitsevat paljo suoloja, rautoja ja rihkamia, vielä koko suuri ristiretkeläisjoukko, jota ensi avovedellä odotettiin.

Vedet olivat auki ja yhä useammin tähystivät rannalla olijat selälle päin, näkyisikö sieltä jo ristipurjeita tulevan. Pian niitä näkyikin. Aikusin eräänä aamuna soutivat ensimmäiset ruotsalaiset ristiretkeläislaivat, jotka Ahvenanmaalla olivat odottaneet saaristojäiden lähtöä, Auran suulle ja soutajat nousivat maihin. Vaan tuskin olivat nuo alukset ankkurinsa pudottaneet, kun jo toisia, korkeampia keuloja, kaukaisempimatkaisia aluksia, rupesi näkymään saarien lomissa. Ja viikon vierähdettyä oli siten kymmeniä vieraita aluksia kylikkäin Aurajoen suistossa ja monenkirjava, äänekäs ihmisjoukko kuhisi niiden kohdalla joen molemmilla törmillä. Linnasta

ehättäneet papit ja soturit vastaanottivat rannalle saapuvia ristisotilaita ja käskivät heidän leiriytyä siihen, kunnes kaikki olivat koossa ja lähdön hetki ehti. Linnanvanhin, Belgerd-ritari, ratsasti loistavassa haarniskassaan ja tupsupäisessä kypärässään huovijoukon seuraamana alinomaa edestakaisin noiden yhä kasvavien joukkojen keskitse, määräten saapuville leiripaikkoja, koettaen tyydyttää kunkin tarpeita ja pitää kuria noissa levottomissa laumoissa.

Rooman paavin kehoitukset ja Suomen piispan monet lähettiläät sekä hänen omat saarnamatkansa olivat siten kasvaneet runsaita hedelmiä. Viestit, joita oli viety Ruotsin riiteleville ruhtinaille, ritareille ja piispoille, Norjan rannoille, Tanskan saariin ja Saksan pohjoisten jokien suistoihin, olivat saaneet suuria joukkoja liikkeelle kaikista näistä maista. Laivoja oli Auran suussa koolla sekaisin Ruotsin kauppaloista ja linnoista, oli Oslosta ja Bergenistä asti, oli Lyypekistä, Riibestä, Juutinniemeltä ja Visbystä ja monenmalliset olivat nuo vierekkäin kelluvat alukset. Siellä oli pitkiä, solakoita viikinkilaivoja, joiden keula suippeni punakieliseksi lohikäärmeenpääksi, oli leveäkeulaisia, paksumahaisia, litteäpohjaisia hollantilaismallisia purjealuksia, joissa oli umpinaiset kannet ja niiden alla huoneet miesten maata, oli pitkiä sadan miehen kaleereja ja niiden lomissa pieniä yksimastoisia viisihankoja, joilla kumminkin suuria meriä kuljettiin. Mastojen nokissa riippui erimallisia ja värisiä viirejä ja lippuja ja ylpeäin ritarien laivojen keulapielissä olivat heidän vaakunakilpensä kuvattuina. Vasta tervatut, karkeatekoiset

suomalaiset alukset näyttivät ujostelevan pienuuttaan ja kömpelyyttään noiden sirojen maalilaivojen sivulla.

Useimmista laivoista on miehistö jo noussut maihin ja rautapukuiset ritarit ovat sinne jokiäyräälle telttojaan pystyttäneet, jotavastoin heidän palvelijansa ja aseenkantajansa taivasalla asuvat ja laivoissa mukana tuotuja ratsuja hoitavat. Tavaton on siellä hälinä ja hurina, ihmeellinen on kielten, kansallisuuksien, säätyasteiden ja ammattiluokkain sekoitus. Täällä kävelee piispoja korkeissa hiipoissa ja väljissä vaipoissa ja heitä nuoremmat papit ja kaniikit nöyrästi palvelevat; tuolla kimaltelee ritarien haarniskoja, kreivit ja jaarlit tervehtivät toisiaan ja heidän nuoret poikansa, jotka ovat pyhällä retkellä tulleet kultakannuksia voittamaan, laukkuuttavat kilpaa korskeita ratsujaan; kypäräin sulat huojuvat ja kannukset kilahtavat kärsimättömästi, kun ritarit jokirannalla astuvat lähdön hetkeä odotellen. Eri kielet ja murteet sorahtavat heidän puheistaan; he ovat useat riiteleväin ruhtinaiden ja valtojen edustajia, jotka äsken ovat keskenäisissä kahakoissa miekkojaan mitelleet, mutta joita risti nyt yhteen sovittaa. Munkkeja ja pappeja, eri veljeskuntiin kuuluvia ja eri pukuisia, seisoo siellä aseellisten ritarijoukkojen keskessä ja näiden siloleukaisten hengenmiesten latinalaisilla lauseilla koristettuihin, sieviin puheisiin sekaantuu karskien sotaurhojen kirouksia ja kompasanoja. Eri ritarien huovit ja kilpikouraiset jalkamiehet tekevät tuttavuutta toistensa kanssa, karahtavat yhtäkkiä tappeluun, juovat

taas sovinnon maljat ja laulavat käsikaulassa rivoja laulujaan, välittämättä mustien munkkien nuhteista.

Vaan näiden säännöllisten joukkojen lomissa, jotka ovat eri ritarien karaistuja sotilaita, kiertelee ja kuhisee siellä kaikenlaista epämääräistä väkeä, joka ei näytä sotilasammattia eikä kuria paljo tuntevan ja jota seikkailuinto tai halu saada synnit anteeksi tai voitonpyynti ja ryöstönhimo taikka muu vietti on ristiretkelle mukaan vetänyt. Siellä on resuisiin turkinturveloihin puettuja kerjäläisiä, joilla ei ole aseita eikä eväitä ja jotka kiiluvin silmin pyörivät täysinäisten eväsarkkujensa päällä istuvain, leveähihaisten, villalakkisten porvarien ympärillä, jotka ovat rauhallisen ja hyvinvoivan näköiset ja jotka käärivät villaraanuja jalkojensa ympäri ja leikkelevät siankyljystä makeain vehnäkyrsäin päälle. Nämä ryhdittömät ristisoturit ovat muitta mutkitta lähteneet laivoihin mukaan, — kaikki ovat kutsutut! — heillä ei ole aseita eivätkä he osaa niitä käyttää, pääasia heille on, että ovat matkassa. Toisia taas on joukossa, jotka ovat aseissa ihan leukaa myöten ja joiden puolittain julmat, puolittain arat kasvojenpiirteet osoittavat, että he kyllä niitä käyttääkin osaavat. He ovat viettäneet elämänsä isomman osan merirosvoina luotojen takaa kauppalaivoja ja haaksirikkoutuvia väijyen taikka ovat he maantienvarsilla yön aikana keventäneet matkustajain liikoja tavaroita, — nyt ovat he lähteneet vaihteen vuoksi ristiretkelle, mutta eivät tunnusta ketään isännäkseen eikä ritarikseen. Ja sivummalla näistä kaikista, metsän rinnassa, linnan ratsumiesten vartioimina, piiloilee

pakolla käännettyjä ja pakolla retkelle ajettuja suomalaisia pakanoita, jotka eivät vihaa mitään muuta niin kuin sitä ristiä, jonka puolesta heidän nyt on lähdettävä taistelemaan. He ovat puetut poronnahkaisiin turkkeihin taikka valkoisiin, solkivöisiin mekkoihin ja aseina heillä on karkea karhunkeihäs, jolle kirkaspeitsiset, miekkavöiset soturit ilkkuvat ja nauravat.

Mutta muuten vallitsee vastaiseksi hyvä sopu ja iloinen mieli noissa sekaseuraisissa, kirjavissa joukoissa; yhteinen päämäärä heitä yhdistää. He pysähtyvät toisiaan puhuttelemaan ja elleivät he toistensa puhetta ymmärrä, nyökyttävät he päätään ja taputtavat toisiaan olalle, tarkastelevat toistensa aseita ja koristeita ja hierovat vaihtokauppaa tavaroillaan. Mutta yksi yhteinen merkki noilla monipäisillä laumoilla kumminkin on: ristin merkki on heillä kaikilla rintansa päällä, kenellä karkeasta palttinasta ommeltuna turkkiin tai mekkoon, kenellä taas hohtavalla hopealla kirjailtuna haarniskapaitaan taikka valkoisella silkillä samettitakkiin neulottuna.

Niin viettävät ristiretkeläiset iloisia viikkoja Auran suussa ja aina tuontuostaankin saapuu vielä uusi laiva entisten jatkoksi; telttarivi joen äyräällä venyy yhä pitemmäksi. Vaan nyt ei ole enää muutamiin päiviin uusia laivoja tullut eikä niitä ole odotettavissakaan, — kevät on jo pitkälle ehtinyt. Silloin rupeavat nuo hajanaiset joukot käymään kärsimättömiksi ja levottomiksi.

— Miksei jo lähdetä retkelle? kysyvät ritarit vihaisina.

— Miksi tämän puron rannalla kesäkausi viivytään?

— Missä retken johtaja, kuka hän on, missä hän vitkastelee?

Sellaisia kysymyksiä satelee jo taajasti ristiretkeilijäin leiripaikalla; aluksi ne ovat hiljaisia ja sävyisiä, vaan pian ne rupeavat käymään teräviksi, kovaäänisiksi, uhkaaviksi. Kuluu päivä, eikä leirissä enää puhutakaan muusta kuin että missä on paavin määräämä johtaja, minkälainen mies se oikeastaan on, onko kukaan häntä nähnyt, miksi se suotta vitkastelee?

Linnanvanhin Belgerd kulkee kylmäverisen ja tyynen näköisenä napisevain, ilkkuvain joukkojen läpi ja koettaa heitä rauhoittaa. Hän ilmoittelee joka taholle, että Suomen piispa Tuomas, paavin määräämä johtaja, kyllä saapuu korkeaa tehtäväänsä täyttämään; hän tietää hetken, milloin ristiretkelle on lähdettävä, hän eikä kukaan muu. Hän on tehtäväänsä valmistautumassa, on rukouksien kautta keskusteluissa jumalanäidin kanssa, häntä ei saa häiritä.

Se rauhoittaa joukot ajaksi — johtajan hurskaus ja hartaus tehoo ristin sotureihin — ja linnanvanhin saa hiukan henkilomaa. Mutta sydämmessään hän sadattelee tuota viipymistä, sillä hän tietää nurinan pian alkavan alusta. Niin se alkaakin ja kohta on Belgerdin vaikea pitää levottomia laumoja kurissa.

Hän tietää piispan olinpaikan ja on jo lähettänyt pari kiireellistä viestiä kutsumaan hänet ristiarmeijaan, vaan nämä airueet ovat palanneet ilmoittaen, että he eivät ole päässeet piispan puheille. Tuskastuneena

nousee Belgerd itse vihdoin ratsunsa selkään ja ajaa jokiahdetta ylöspäin kappaleen, kunnes kääntyy metsätielle, joka vie saarnaajaveljesten majaan.

Siellä viipyy retken johtaja, Tuomas piispa, siellä hän paastoten ja rukoillen valmistautuu suureen tehtäväänsä. Sinne on hän lähtenyt jo ennen ristiretkeläisten saapumista, — miksei hän sieltä jo palaa?

* * *

Viimeisellä jääkelillä oli Tuomas Ahvenanmaan yli palannut pohjoisiin maihin tekemältään retkeltä, joissa hän ristiarmeijan oli saarnannut kokoon. Hän oli sitten huolella ja tarmolla kotona viimeistellyt retken kaikkia valmistuksia, laivoja, eväitä, aseita, miehiä. Mutta kun kaikki oli valmiina ja laivaliikkeen alkamista vain odotettiin, silloin oli hän taas yksin ratsastanut metsän kätkössä olevaan erakkojen majaan, siellä yksinäisyydessä ja hiljaisuudessa itseään henkisesti varustaakseen, — siellä oli hän aina ennenkin saanut mieleensä sopusoinnun ja rauhan.

Mutta salaisella huolella ja pelolla oli hän nyt tähän luostariinsa lähtenyt. Hänen täytyi saada sieluunsa varmuutta ja rauhaa, hänen täytyi käydä nämä käräjät itsensä kanssa, tehdä jumalanäidille tili teoistaan ja aikeistaan, paljastaa hänelle rikoksensa ja syntinsä ja saada armoa ja lohdutusta, — hän vapisi ajatellessaan, että hänen ilman sitä olisi lähdettävä elämänsä suurinta työtä suorittamaan. Paeta hän ei enää pyhyyttä voinut, hänen täytyi

suoraan sen eteen astua ja sen armoille heittäytyä, ainoastaan siten hän sen apuun saattoi luottaa. Mutta vaikea hänen oli tällä kertaa tilille käydä, hänen askeleensa laahustivat, kun hän luostarin pihan poikki kuin salaa yksinäiseen koppiinsa hiipi ketään tervehtimättä. Sillä ankaran tiesi hän taistelun nyt olevan edessään, ankaramman kuin taistotantereella, mutta se oli taisteltava. Jospa hän olisi ollut edes voitosta varma, vaan hän epäili, epäili voimiaan, epäili, saisiko hän sieluunsa rauhan.

Maatessaan kauan polvillaan jumalanäidin kuvan edessä koetti hän kohdistaa koko sielunsa ehyeltään ja vilpittömästi yhteen ainoaan rukoukseen. Siihen tahtoi hän sulattaa itsensä, siihen panna kaiken itsekkyytensä ja kaiken hartautensa, keventää raskaan taakkansa, epäilyksensä ja epävarmuutensa ja jättää sen jumalanäidin syliin. Hän rukoili:

— Jos olen arvoton tätä pyhää retkeä johtamaan, jos on mielessäni vilppiä ja itsekkyyttä tahraamassa tekojani ja aivoituksiani, silloin singauta ajoissa minuun rangaistuksesi, rutista minut, pyyhi minut pois palvelijoidesi joukosta, sillä silloin olen arvoton sinun puolestasi taistelemaan. Minkä olen tehnyt ja rikkonut, sen olen tahtonut tehdä kirkon kunniaksi ja voitoksi — ilmaise onko se sinulle otollista. Armosi on suuri, vikani anna minulle anteeksi, vahvista minua, tue minua, sinun kunniasi, kirkon vallan ja voiman vuoksi...

Näin hän rukoili uudelleen ja uudelleen maaten siinä rukousjakkarallaan polvillaan aamusta iltaan ja hän koetti antaa koko sydämmensä pyhälle neit-

syelle siinä rukouksessaan. Mutta hän ei uskaltanut kohottaa kasvojaan jumalanäidin kuvan puoleen, hän piti aina vain ne maahan luotuina. Hän ei ollut siitä yöstä asti, jolloin hän linnansa pienen kappelin rukousjakkaralta pakeni, voinut nostetuin silmin tuota kuvaa katsellen rukoilla, sillä pyhän neitseen kasvoissa oli aina ollut jotakin, joka hänet tyrehdytti ja jähmetytti, joka pysähdytti hänen ajatuksensa ja katkasi hänen rukouksensa, niin ettei hän siihen enää voinut vajota. Äitijumalan lempeät silmät, ne näyttivät hänestä aina itkettyneiltä, surullisilta, syyttäviltä, — ne olivat aina vain tuon linnanportilla itkevän yksinäisen naisen silmät.

Se on hänen oma syyllisyytensä, oma itsekkyytensä, joka häntä jumalanäidin silmistä soimaa, sen hän tunsi, ja hän vapisi epäilyksestä, rukoillen, että se hänelle anteeksi suotaisiin hänen vilpittömäin tarkoitustensa takia. Vaan hän ei uskaltanut vielä uskoa, että hän sen olisi anteeksi saanut, ja siksi hän ei rohennut katsettaan kuvan puoleen nostaa. Mutta hän toivoi yhä armoa ja puhdistusta, toivoi taas saavansa nähdä neitsyt Maarian silmissä entisen, lauhkean ilmeen, — silloin hän tietäisi, että hän armon olisi saanut, silloin hän vahvistuneena voisi suureen työhönsä ryhtyä. Näin hän epäili, toivoi ja rukoili, kasvot yhä alaspäin käännettyinä.

Päivä kului iltaan ja yöhön ja ruokaa, juomaa maistamatta lepäsi Tuomas entisellään jakkarallaan. Hänen jalkansa olivat silloin jo tunnottomat ja turrat ja koko ruumis oli kuin täynnänsä neulan kärkiä ja hänen sielunsakin yritti jo uupumaan siihen

lakkaamattomaan kamppailuun, jota niin kauan ja niin kiihkeästi oli kestänyt, — hän ei jaksanut enempää. Silloin hän luuli nöyrtyneensä tarpeeksi, kärsineensä ja parannusta tehneensä kylliksi ja koko epätoivonsa ja tuskaisen kiihkonsa hartaudella hän arasti ja verkalleen kohotti katseensa maasta tuota pyhää kuvaa kohden. Hän ei ensiksi nähnyt mitään, himmeä oli kevätyön valaistus puolipimeässä huoneessa ja hänen silmänsä olivat vettyneet ja heikontuneet tuossa kovassa ponnistuksessa. Mutta hän katsoi ja tuijotti sitä kiihkeämmin, hän koetti läpitunkea sen harson, joka hänen katseensa peitti, hän pinnisti siihen kaiken sielunsa ja ruumiinsa tarmon; hänen kaulansa ja vartalonsa venyi yhä pitemmäksi, hänen polvensa hellittivät jakkarasta, hän kohosi yhä ylemmäs nähdäkseen, sillä hän pelkäsi, että pyhä neitsyt nyt kokonaan tahtoi kätkeä kasvonsa häneltä. Katse terästyi ja vähitellen rupesi hänen tuijottavaan silmäänsä kuvastumaan seinällä olevan pyhän kuvan kasvojen himmeitä ääriviivoja. Yhä hartaammin rukoili silloin kiihtynyt mies ja hän kurotti kätensä suonenvedontapaisesti ylöspäin, toivon ja pelon risteillessä hänen mielessään. Ja kuva hänen edessään selveni selvenemistään, hän näki jo päätä kiertävän kullatun jumaluuden kiehkuran, näki kapeat ja valkoiset kasvot ja näki silmätkin... Vaan hän ei vielä nähnyt noiden silmäin ilmettä, ja juuri se ilme hänen täytyi nähdä, saadakseen armonsa... tai tuomionsa. Hän kurottihe yhä ylemmäs, hän kohotti kasvonsa ihan seinällä olevan kuvan tasalle, nähdäkseen ne lähemmältä ja syvem-

mältä... Vaan silloin rupesi hänestä jännitys laukeamaan, hänen kaulansa ja vartalonsa kutistui, pää painui alas ja hervotonna retkahti hän jakkaralle...

Hän oli jo nähnyt noissa silmissä asuvan ilmeen, ne olivat häneen tähystäneet, olivat surreet ja syyttäneet, — itkevän naisen verestävät, epätoivoiset silmät.

Hänen rukouksensa oli ollut turha, armoa ei ollut hänelle jumaluus suonut. Sen hän käsitti, muuta ei.

Kauan hän siten taittuneena lattialla makasi ja hänen ajatuksensa olivat kuin hyytyneet. Hän ei tiennyt, mitä hänen olisi tehtävä, sen hän vain tiesi, että neitsyt Maaria oli hänet luotaan sysännyt ja että hänen täytyi pyhän kuvan edestä poistua. Kuin humaltunut hän siitä nousikin ja hoiperteli ulos, vaan sielläkin viileä maa tuntui polttavan hänen paljaita jalkojaan. Ja siinä suuressa hädässään juoksi hän erakkojen rakennuksen toiseen päähän, astui läähättäen siihen pieneen koppiin, missä Pietari Kaukovalta laverillaan nukkui, ja tarttui kuin hukkuva hänen käteensä.

Pieni, laiha mies heräsi unestaan, tunsi piispan kädestään pitelevän ja ymmärsi kohta syyn hänen tuloonsa ja hänen mielensä tilan. Tyyneellä, rauhallisella äänellä hän virkkoi:

— Sielussasi ei ole rauhaa, Tuomas?

Ihmisen ääni ikäänkuin viroitti hätääntyneen tajuntaan. Tuomas pyyhkäsi hikeä otsaltaan, istui laverin laidalle ja vastasi:

— En saa armoa, Pietari, pyhä neitsyt ei minua tahdo kuulla.

— Et ole rukoillut nöyrällä sydämmellä.

— Olen laskenut itseni semmoisena kuin olen, kaikkine rikoksineni, jumalanäidin helmaan.

— Vaan salaat sittenkin jotakin. Sydäntäsi painaa tunnustamatta jäänyt synti, se sinua ahdistaa, ei pyhä neitsyt.

Tuomas väänsi käsiään, vastatessaan:

— Rikokseni ovat monet ja hirmuiset, Pietari. Vaan ne olen tehnyt kirkon hyväksi ja kunniaksi; ja jos olen sillä kuoleman ansainnut, tahdon siitä itse kärsiä, kunhan kirkon valta ja kunnia ei kärsi.

Pietari nousi verkalleen vuoteeltaan, puki ylleen karkean viitan ja asettui sitten laverin eteen seisomaan, katsellen tutkivasti siinä istuvaa murtunutta miestä. Ja hän kysyi melkein ankaralla äänellä:

— En tunne rikoksiasi, en tahdokaan tuntea. Mutta etkö itsesi vuoksi, omaksi kunniaksesi ole mitään tehnyt tai pyytänyt?

Tuomas viipyi kauan ennenkuin vastasi:

— Mikä olisi minun kunniani, olenhan kirkon palvelija. Sen asioita ajan, sen etuja valvon — niin, se on totta, yksinomaa sen — omasta itsekkyydestäni olen juuri rukoillut jumalanäitiä minua vapauttamaan.

Mutta tämä vastaus ei tyydyttänyt pientä teräväsilmäistä miestä. Hän seisoi yhä liikahtamatta piispan edessä ja puhui verkalleen:

— Sinä olet lähdössä pyhää ristiretkeä johtamaan, suurta yritystä kirkon puolesta.

Tuomas huoahti raskaasti:

— Niin, sitä varten tarvitsen nyt juuri sieluuni vahvistusta, luottamusta kutsumukseeni...

Pietari Kaukovallan katse muuttui yhä ankarammaksi, kun hän Tuomas piispaa tarkasti, ja hän virkkoi päättävästi:

— Mutta et saa jumalanäidin siunausta. — Tuomas, luovu pois tämän pyhän retken johdosta, sinun työsi, sinun mielesi ei ole Jumalalle otollinen, siksi hän ei sinun rukouksiasi tahdo kuulla. Luovu pois nöyryydessä ja jätä johto toiselle.

Vaan tämä vakava kehoitus sai taas intohimon leimahtamaan Tuomaspiispan särkyneessä silmässä, veri nousi hänen harmajille kasvoilleen ja hän huudahti täyteläästä rinnasta:

— Sitä en voi, sitä en saa! En saa mestata tätä retkeä, johon kristikunta vihdoinkin on ryhtynyt kirkon vallan laajentamiseksi, en saa ajatella itseäni enkä omaa hätääni, en saa kesken väistyä pois. — Ei, Pietari, sinä et tiedä, mihin minua neuvot. Kuka johtaisi ristiretken voittoon, kenelle sen uskoisin? Nuo riitelevät ritarit ja jaarlit kääntäisivät aseensa toisiaan vastaan, vuodattaisivat turhaan kirkon vihollisia vastaan vihityn veren. Ja vaikkapa he pysyisivätkin koossa, eivät he osaisi johtaa retkeä sinne, mistä Rooman kirkkoa pahin vaara uhkaa, — retki menisi mitättömiin, minä en saa sitä sieluni ahdistuksessakaan uhrata. Pitkäin ponnistusten, suurten vaivain kautta olen nyt kirkon kunniaksi saanut ristin soturit kokoon, nyt olen vihdoinkin valmis pyhän Pietarin nimessä lähtemään heitä voittoon

viemään, — miksi riistäisi juuri nyt ja juuri minulta jumalanäiti tehtäväni levittää omaa kunniaansa maan päällä. Ei, luopumaan hän ei minua vaadi, muuten hän minua kurittaa, — minä en voi luopua.

Mutta Pietari Kaukovallan hennot kasvojenpiirteet jäykistyivät Tuomaan puhuessa ankariksi ja koviksi ja hänen heleä äänensä kaikui kumealta, kun hän vakavalla innolla puhui:

— Elä tingi Jumalan kanssa, ihminen, elä tunkeudu hänen aikeitaan arvostelemaan eläkä arvaamaan, nöyrry, alistu hänen tahtoonsa, kun hän sen sinulle ilmaisee. Etkö huomaa, paatunut mies, että kiusaat Jumalaa! Olivatpa syntisi kuinka suuret tahansa, ne voisit anteeksi saada, jos ne kaikki vilpittömästi, mitään salaamatta, tunnustat, peräydyt itseviisaudestasi, tottelet ja alistut. Vaan sitä et ole tehnyt, — miksi siis käännyt minun puoleeni? Mene, rukoile ja nöyrry, karsi pois kaikki karsta, kaikki itsekkyys ja oma viisaus sydämmestäsi, silloin saat sieluusi varmuuden, jota kaipaat, saat armon, jos se sulle suodaan, taikka voit napisematta, Jumalan selvää viittausta totellen, luopua hänen asioitaan ajamasta. Mutta ellet voi paljastaa koko sydäntäsi, silloin, Tuomas, pakene, väisty ajoissa. Mene yksinäisyyteen, tutki itseäsi, — minä en voi sinua vapauttaa enkä tuomita, — mutta elä jätä taisteluasi puoliväliin, sillä kokonaisena sinut Jumala tahtoo, taikka ei ollenkaan, — mene!

Aamukello soi luostarin kirkosta, veljet astuivat pihan yli verkalleen aamumessuunsa. Vaan Tuomas piispa asteli yksin kumarana ja lannistuneena omaan

yksinäiseen koppiinsa jatkamaan vaikeata, toivotonta taisteluaan. Hän sulki ovensa, kielsi vartijaa päästämästä ketään puheilleen, hän tahtoi nyt siellä yksinäisyydessään todellakin taistella loppuun asti, vaikka sitä taistelua kuinka kauan kestäisi, tutkia itsensä pohjaa myöten, paljastaa kaikki salatut himonsa, voittaa armon taikka suistua taisteluunsa...

Kului viikko, kului kaksi, eikä piispa palannut kopistaan; ovi pysyi kiinni, hän ei näyttäytynyt kenellekään. Veljet eivät olisi tienneet, oliko hän elävä vai kuollut, ellei sieltä joskus olisi humissut itsensäkurittajan ruoskan vinkuvaa vihmomista ja kaikunut tuskaisen huokauksia. Ratsastavat airueet, jotka häntä tulivat ristiretken leiriin hakemaan, palautettiin portilta takaisin eikä Pietari antanut hänelle tietoa niiden käynnistäkään. Siellä sisällä kesti aina vain hiljaista mutta kovaa taistelua, eikä sitä saanut kukaan keskeyttää, ennenkuin se oli lopussa.

Vaan kokonaan ei Tuomas kumminkaan umpinaisessa kopissaankaan eikä rukouksiinsa ja kamppailuihinsa uponneena ollessaan voinut eristäytyä ulkomaailmasta. Hän ei voinut estää tuulen henkäystä eikä päivän sädettä tunkeutumasta suljetun oven raosta kertomaan, että kevät oli kesäksi muuttumassa. Lintunen, joka katon harjalla aamuvirttään viserti, tuntui laulavan siitä, kuinka meri jo oli sula laivojen kulkea, ja joka kerta kun luostarinkello soi iltarukoukseen, muistutti se hänelle, että taas on päivä mennyt, aika rientää, lähdön hetki kiirehtii... Ja samalla kasvoi hätä ja tuska yksin rukoilevan sydämmessä. Sillä aina vain oli jumalanäidin kas-

voilla sama soimaava ilme, silmissä onnettoman naisen taittunut katse.

Tuomaan äänettömyydessä terästynyt korva kuuli portilta asti, miten saapuneita viestintuojia sieltä palautettiin takaisin ja hän kuuli kavion kopseen taas häipyvän etäisyyteen. Vaan hän hillitsi väkisin halunsa, kuritti lihaansa kahta kovemmin, taisteli kahta kiihkeämmin. Hän taisteli siitä, pitikö hänen nyt, kun pyhä neitsyt häneltä yhäti armonsa kielsi, käskeä ristiretkeläisten valitsemaan itselleen uuden johtajan ja itse luopumaan pois ja hautautumaan koppiinsa. Vaan hän toivoi vielä eikä hän mitään käskyä lähettänyt, rukoili vain.

Mutta eräänä päivänä, keskellä tulista taisteluan, kuuli hän pihalta selvästi tutun äänen, joka hänet sai rukouksestaan pysähtymään. Se oli hänen linnanvanhimpansa ja asetoverinsa Belgerd, joka jyrisevällä soturinäänellään veljiä puhutteli. Piispa kuuli kannuksen vihasesti kilahtavan ja kuuli soturin karjasevan kieltelijöille:

— Täällä hän on ja täältä hänen nyt täytyy löytyä, vaikkapa minun pitäisi repiä hirret salvoksestanne. Sillä nyt hän ei enää saa viipyä!

Silloin ei Tuomasta enää mikään taistelu, mikään epäilys taikka sielun tuska voinut pidättää kopissaan. Hän kiskasi salvan syrjään, työnsi ovensa auki ja syöksyi avopäin, yläruumis paljaana ja verisenä ruoskan jäliltä, pihalle huovipäällikkönsä luo:

— Joko... joko kiirehtii lähdön hetki? kysyi hän läähättäen.

Linnanvanhin ei voinut heti vastata, hän jäi ällistyneenä katsomaan piispan asua ja muuttunutta muotoa. Hänen tukkansa ja partansa, joiden mustuuteen vielä talvella ainoastaan harmaja kajastus oli vanhuuden ennettä kylvänyt, hohtivat nyt lumivalkoisilta, kasvojen luut olivat terävät ja iho kalman harmahtava ja hoikennut, laihtunut vartalo teki hänet vielä pitemmän näköiseksi kuin ennen. Piirteet suunpielissä olivat käyneet entistään syvemmiksi; hän oli ikäänkuin kovettunut, kuivettunut, nahka näytti kuorena peittävän luisen rungon. Linnanvanhin jäi hetkeksi sanattomana tuota väleen tapahtunutta muutosta katsomaan.

Vaan piispa uudisti kärsimätönnä kysymyksensä:

— Joko ristiretkeläiset ovat matkalle valmiit?

— He ovat odottaneet jo kauan, he käyvät levottomiksi ja napisevat ja kysyvät, missä ja miksi johtaja viipyy. Toiset uhkaavat kohta palata kotiinsa. En voi heitä kauemmin hillitä enää, — meidän on riennettävä leiriin.

Tuomaan silmät paloivat kuin syvällä hehkuva hiilos tuota kuullessaan ja hän virkkoi, äänen innosta vavahtaessa:

— Minä tulen . . ., tulen heti.

Hän korjasi viitan hartioilleen, sitoi vyön uumeilleen, peitti päänsä ja istui seuraavassa tuokiossa jo satulassa. Sieltä hän antoi käskyn Pietarille, että tämän veljien kanssa myös piti saapua laivaston luo mukaan lähtemään — pitemmälti hän ei erakkojen päämiestä puhutellut. Sillä samassa he jo

Belgerd-ritarin kanssa ajoivat portista ulos ja kiirehtivät hyvää ravia linnaan päin. Tuomas ei vierustoveriltaan kysynyt mitään enempää, ei puhunut hänelle sanaakaan itsestään eikä retkestä, hänen terävät, luisevat kasvonsa eivät värähtäneetkään. Taistelu oli tauvonnut, vaan se oli ollut niin ankara, että kului aikaa, ennenkuin mies siitä toipui edessään olevia asioita ajattelemaan.

Lyhyesti ja tyyneesti antoi Tuomas linnassa määräykset sen vartioimisesta ja hoidosta poissaolonsa aikana, sekä meni pukeutumaan. Ajettuaan pois luostarissa kasvaneen pitkän sänkiparran kesyttyi se villiytymisen piirre, joka hänen kasvoillaan oli asunut; ja kun hän pukeusi komeaan piispanpukuunsa, ripusti kultavitjaisen ristin kaulaansa ja otti käteensä johtajanviirinsä, pitkään sauvaan kiinnitetyn kultaisen ristin, oli hän jälleen valtijaan, mutta samalla hurskaan, hengellisen valtijaan näköinen. Täydessä loistossaan ratsasti hän nyt viipymättä huovijoukon etunenässä levottomana odottavaan leiriin.

Jo etäältä näki hän nuo pitkät telttarivit ja tuon tuhatpäisen, kuhisevan, kirjavan lauman, joka rantaäyräällä liikkui. Ristiretkeläiset näkivät myös johtajansa jo vihdoinkin saapuvan ja he asettuivat riveihin häntä vastaanottamaan. Miehestä mieheen oli levinnyt tieto, että paavin määräämä johtaja-piispa oli viikkoja paastoten viettänyt hiljaisissa keskusteluissa äitijumalan kanssa, siten toimeensa valmistautuakseen ja korkeimman suojeluksen retkelle voittaakseen. Ja kun he nyt näkivät hänen läpikuultavat,

laihat kasvonsa, hänen muita korkeamman vartalonsa ja hänen luiset kätensä, jotka ristiä korkealle kohottivat, niin he näkivät edessään ikäänkuin ihmismuotoon asettuneena retkensä pyhän tarkoituksen ja ymmärsivät nyt hänen viipymisensäkin. Ja hiljainen kuiske kävi pitkin pitkiä rivejä:

— Hän on pyhän neitseen uskottu ja valittu!

— Hän on johtajamme, hän meidät voittoon vie!

Ylpeät ritarit, joista monet olivat lukemattomia kertoja sotajoukkoja komentaneet, he olivat sitä ennen melkein loukkautuneina ja halveksuen ajatelleet, että joku tuntematon, vähäpätöinen pappi tai piispa, josta he tuskin olivat kuulleet puhuttavankaan, tulisi olemaan heidän päämiehensä ja käskijänsä. Vaan kun he nyt näkivät Tuomaan edessään mustan ratsunsa seljässä, niin hurskaan ja samalla voimakkaan näköisenä, niin he kernaasti ja nöyrinä asettuivat hänen komentoonsa, valmiina hänen käskyjään tottelemaan. He asettivat joukkonsa järjestykseen, valmiina marssimaan, — useimmat näet luulivat, että tästä se nyt vihdoinkin retki alkaa suoraan sisämaahan päin, pakanoita vastaan. Kauan olikin oltu lähtövalmiita ja vitkasteltu, nyt vain odotettiin johtajan lopullista käskyä.

Tuomas piispa ratsasti seurueineen ääneti noiden moniväristen ja pukuisten joukkojen ohi, tarkastaen yksitellen eri ryhmiä, kohotti sitten ristinsä korkealle ja komensi yli kentän kaikuvalla äänellä:

— Eteenpäin, pyhän Pietarin nimessä!

Itse ratsasti hän edellä ja koko ristijoukko seurasi perässä, kunkin ritarin huovit ja jalkamiehet

hänen ympärillään. Noille hajanaisille, järjestymättömille ristiretkeläisille, jotka armeijaan olivat liittyneet, oli niillekin hankittu aseet ja päälliköt ja nekin näyttivät nyt säännölliseltä sotaväeltä, marssiessaan siinä toisten joukossa. Vaan kauan sitä marssia ei nyt kestänyt. Kun tuo suuri armeija oli saapunut siihen lehtoon, jossa Henrik piispa ensi kerran lähteen vedellä kastoi pakanallisia suomalaisia, jolla lähteellä jo oli kristittyjen kesken pyhän maine, seisautti Tuomas ratsunsa, pysäytti joukkonsa ja antoi sen ryhmittyä lähteen ympärille. Itse kostutti hän ristin pyhässä vedessä, pystytti sen sitten kunnaalle, johon toiset piispat ja papit hänen ympärilleen kerääntyivät, paljasti päänsä ja siunasi Rooman paavin puolesta ja nimessä hänen edustajanaan ja valtuutettunaan ristijoukkonsa, vihkien sen suureen tehtäväänsä siunatun veden partaalla. Hän sulki alkavan retken jumalanäidin huomaan ja anoi sille hänen suojelustaan ja apuaan.

Ja paljain päin koko ristijoukko otti sen siunauksen vastaan. Kaikkien katseet olivat käännetyt Tuomaaseen päin, joka siinä heidän kaikkien puolesta rukoili. Ja kun he näkivät johtajansa valkoisen tukan liehuvan tuulessa ja kuulivat hänen hartaan äänensä, niin he olivat vakuutetut, että jumalanäiti oli heidät suojelukseensa ottanut.

Vaan Tuomas silmäili ylängöltään tuota ympärillään nöyränä ja alttiina seisovaa sotajoukkoa, joka laajalta peitti lakeuden, ja hänen puserruksissa ollut rintansa paisui taas ja hän tunsi kasvavaa rohkeutta povessaan. Miksi oli hän ratsastanut tällaisen joukon

johtajana epäilys mielessään, miksi vavahteli vieläkin arkana sydän? Siksikö, että hän vihki tuon ristijoukon toimeensa olematta siihen valtuutettu, siksikö, että hän petoksella sen johtajana ajoi...? Ei, hän tunsi nyt mielessään, että hänelle sittenkin oli annettu siunaajan lahjat ja oikeus, hän eikä kukaan muu oli tämän armeijan oikea johtaja, sen tunsi hän ja jokainen noista sotureista selvästi sydämmessään. Ja kun koko ristiarmeija hänen kehoituksestaan polvistui vastaanottamaan hänen siunauksensa ja hän levitti kätensä sen ylitse, kävi ikäänkuin pyhä väre hänen ruumiinsa läpi, täyttäen hänet varmuudella ja voimalla. Hän oli taas voimakas kirkon ruhtinas, jumalanäidin valittu ase, soturi ja pappi. Ja hänen silmäänsä tuli entinen käskijän kiilto ja hänen jäntereensä pullistuivat ja elpyivät, — epäilys väistyi ja häipyi pois.

Papit priiskoittivat ristisotureita lähteen vihityllä vedellä ja Tuomas ojensi vielä kerran kätensä kuin viimeiseksi voiteluksi heidän ylitseen. Vaan sitten komensi hän polvistuneet nousemaan pystyyn ja käski ristijoukon palata takaisin laivoihin. Kysyvinä ja hämmästyen kuuntelivat tätä käskyä ritarit ja papit; he eivät sitä ymmärtäneet, he olivat luulleet retken jo alkaneen. Vaan kyselemättä ja nurisematta he kaikki seurasivat johtajaansa. Rantaan palattua asettuivat kaikki laivoihinsa, joilla olivat tulleet, sälyttivät niihin taas hevosensa, telttansa ja tavaransa, niinkuin tullessaankin; vaan suomalaiset keihäsmiehet, linnan huovit ja papit ja saarnaajat, ne sijoitettiin niihin uusiin laivoihin, jotka piispa oli Auran suussa

rakennuttanut. Ja kun kaikki vihdoin oli järjestyksessä, kuului taas johtajapiispan kaikuva komento:

— Pyhän Pietarin nimessä, seuratkaa minua!

Toinen toisensa perästä irroittausivat nuo monenmuotoiset alukset, suuret ja pienet, rannasta ja ankkuripaikoiltaan ja koko sotajoukko seurasi Tuomas piispan laivaa, eikä kukaan kysellyt eikä napissut. Soutajat asettuivat airoihin ja hiljaa läksi mahtava laivasto lipumaan joen suulta merelle päin. Mutta laivasta laivaan kajahti ristiretkeläisten tunnushuuto:

— Pyhän Pietarin nimessä!

Tyyni ja kirkas oli kevätkesän päivä, nuori lehti heloitti kirkkaana rannan lehtipuissa ja vaalea vihanta loisti törmiltä, joiden välitse suuri laivasto verkalleen kulki. Etummaisena kulki korkea, uusi alus, jonka mastossa kimalteli kullattu risti päivänpaisteessa. Se oli johtajapiispan laiva ja sen perässä seisoi perämiehen vieressä pitkänä ja suorana Suomen kirkon päämies, katsellen taaksepäin ylpeyttä ja varmuutta sykkivällä sydämmellä tuota pitkää, mahtavaa laivajonoa, joka häntä seurasi niinkuin kesytetty jättiläiskäärme . . ., joka häneen sokeasti luotti, joka hänen pienintä vihjaustaan totteli ja jonka hän oli vievä taisteluun ja voittoon. Poissa oli nyt kokonaan rinnan kalvava tuska, poissa epäilys ja epävarmuus. Hän oli sittenkin voittanut, vaikka luuli tappiolla taistelustaan lähtevänsä. Tässä, tässä oli selvänä äitijumalan laupea anteeksianto, hänen armonsa merkki, hänen korkea tahtonsa: kuka taisi tätä voimaa vastustaa!

Ja Tuomas kääntyi riemua säihkyvin silmin takanaan seisovan, pienen, syväkatseisen miehen puoleen ja lausui onnellisena ja varmana:

— Minä olen turhaan epäillyt, Pietari, suotta heikkoudellani Jumalaa kiusannut. Neitsyt Maaria ei ole retkeään hyljännyt, ei minua arvottomana luotaan sysännyt, hän on meille kaikille ja minulle etupäässä armonsa osoittanut, — katso! Hän on vain tahtonut kestävyyttäni koetella, tahtonut kärsimyksillä sieluni puhdistaa ja valmistaa, — katso, hänen armonsa on voimakas ja suuri!

V.

Pysähtelemättä ja levähtelemättä souti suuri ristilaivasto Itämerta pitkin ja kun tuuli myötäisenä puhalsi nostettiin purjeet avuksi. Kun yhdet soutajat airoissa väsyivät, laskettiin heidät makaamaan ja aina oli vereksiä, levänneitä miehiä heidän tiloilleen hankojen ääreen istumaan. Laajalta humisi ulappa keulojen kohinasta ja airojen loiskeesta.

Ja vielä rannattomalla merelläkin kasvoi ristijoukon laivasto. Lyypekkiläiset ja gotlantilaiset kauppalaivat, jotka nytkin, vastoin paavin kieltoa, heti ensi sulalla olivat vanhaan tapaansa kiirehtineet viemään kauppatavaroitaan Suomenlahden rannikoille, Nevan ja Laatokan pakanoille ja Suureen Novgorodiin asti, ne nyt koettivat, tavattoman ristilaivaston nähtyään, paeta sen reitiltä ja näkyvistä pois; vaan Tuomas piispa, joka itselleen lepoa suomatta valppaana tähystyspaikallaan seisoi, lähetti kohta nopeimpia aluksiaan ottamaan kiinni noita luvattomia kaupankulkijoita. Ne tuotiin johtajalaivan kylkeen ja niiden miehistöt vietiin vangittuina piispan eteen.

Tämä silloin heidän valittavakseen kaksi vaihtopuolta jätti: joko yhtyvät he ristijoukkoon ja antavat laivansa ja tavaransa retken tarpeisiin, jolloin heille armo ja ristisoturin edut suodaan; taikka upotetaan heidät laivoineen meren syvyyteen, koska ovat paavin kiellon rikkoneet. Kaikki tietysti suostuivat edelliseen vaihtopuoleen, neuloivat ristit merimiespuserojensa rinnoille ja liittyivät näöltään nöyrinä ja alttiina, joskin sydämmessään kiroten, soutamaan ristiarmeijan riveissä.

Ylvistyvällä mielellä näki Tuomas, joka korkealta paikaltaan laivastonsa kulkua tarkasti, ristijoukkonsa näin yhä kasvavan, — hän piti kaikkia näitä enteitä jumalanäidin suosion ja huolenpidon merkkeinä.

Vaan viimeisenä pitkässä laivajonossa souti suuri, raskas, tervattu alus, jonka hangoissa suomalaiset mekkomiehet hikosivat. Sen perässä, perämiehen vieressä, seisoi myös kookasvartaloinen mies, mutta sulkaniekassa kypärässä, ja hän myöskin lakkaamatta tähysteli edellään liukuvaa suurta laivastoa ja sen kirjavaa miehistöä. Mutta hänen otsansa oli synkkä ja päätänsä hän puisteli, kun kauppalaiva näin ristilaivastoon yhdistettiin. Se oli Belgerd-ritari, vanha, arpinaama sodanpäämies. Hän oli jo Auran suussa ristijoukkoa kurissa pitäessään puistellut päätään: joukko on suuri, laumaa on paljo, mutta se ei ole sotajoukko, se on karjalauma, joka taluttajaansa seuraa, yksi halusta, toinen pakosta, — siihen on vaarallista taistelussa luottaa!

Vasta kaukana meren selällä kutsui Tuomas laivojen päälliköt, ritarit ja piispat, luokseen ja ilmoitti heille, että ristiretki suunnataan nyt Suurta Novgorodia vastaan; nyt mennään Rooman kirkon vaarallisinta vihollista ruhjomaan.

— Se on jumalanäidin tahto, hän on tällaisen voiman meille koonnut, masentaakseen vihollisemme ja laskeakseen armonsa alaisiksi kaikki nämä pohjoiset maat. Hänelle kunnia ja kiitos!

Niin puhui innostuneena piispa ja viittasi rohkealla kädenliikkeellä ympärillä olevaan laivastoon. Ja kaikki päälliköt tervehtivät riemulla tätä uutista ja vastasivat:

— Hänelle olkoon kiitos ja kunnia. Sinua seuraamme taisteluun ja voittoon.

Ja kun kaikki taas olivat laivoihinsa asettuneet ja jono jälleen lähti liikkeelle, tempoivat airot entistä voimakkaammin, sillä päällikköjen innostus levisi pian soutajiinkin, ja laivasta laivaan kaikui huuto:

— Taisteluun ja voittoon pyhän Pietarin nimessä!

Mutta viimeisessä laivassa seisoi perämiehen vieressä yhä vain yhtä synkkänä kyräpäinen mies, punoi päätään ja sopersi hiljaa itsekseen:

— Annappa tämä joukko olisi kaikki meidän omia linnan ratsumiehiä. Silloin huutaisin minäkin!

Kun suuri ristilaivasto vihdoin läheni Vironmaan rantaa ja laski Tanskanlinnan satamaa kohden, silloin lennähti sieltä linnaa nyt hallussaan pitäväin kalparitarien hätäytyneitä airueita ulos selälle asti tuomaan laivastoon lahjoja ja ystävyydentakeita ja

kysymään, mitä Suomen mahtava piispa heiltä tahtoi. Vaan Tuomas piispa ei heidän kysymyksiinsä vastannut, hän tahtoi kerrankin nöyrryttää nuo ylpeät ritarit, jotka häntä usein olivat pöyhkeillen ja vieroen kohdelleet, — hän määräsi vain laivansa soutamaan maihin. Ja leväyttäessään laivastoaan muutamia päiviä siellä tanskalaisten rakentaman linnan satamassa lähetti hän viestejä kutsumaan Riiasta itsensä kalparitarien suurmestarin puheilleen, antaakseen hänelle, kuin heikommalleen ainakin, käskyjään.

Siellä tapasivat nyt Räävelin linnassa Pohjoismaiden molemmat, mahtavat, sotaisat kirkkoruhtinaat, katoolisen kirkon tärkeät etuvartijat, toisensa. He olivat ennen usein lähettiläiden ja kirjeiden kautta olleet toistensa kanssa tekemisissä, nyt he ensi kerran toisensa silmästä silmään näkivät. Mutta ritarikunnan suurmestari, joka ennen oli Suomen sotaista piispaa pitänyt tungettelijana omalla alueellaan ja joka häntä senvuoksi usein oli syrinkarin kohdellut, hän astui nyt juhla-asussaan, valkoisessa viitassa, jonka rinnustan poikki punainen miekka oli neulottu, pää kumarassa, jalokivillä koristettu hiippa kädessään, voimakkaamman kilpailijansa eteen ja lausui hänelle alamaiset ja kohtelijaat tervehdyksensä:

— Tule millä asioilla tuletkin, tarmokas veljeni Suomesta, minä tiedän retkesi kirkon etua ja kunniaa tarkoittavan ja olen valmis sinua kannattamaan. Jos liittoa tahdot rakentaa, tuossa käteni, jos apujoukkoja tarvitset, käske, niitä saat.

Vaan Tuomas piispa seisoi jäykkänä ja kylmänä ristin sauva kädessään loistavien ritarien ja

hengenmiesten ympäröimänä eikä näyttänyt pitävän suurmestarin nöyrtymistä, — hänen, joka vielä vuosi sitten kieltäytyi Tuomaan silloin pyytämästä liitosta — muuna kuin luonnollisimpana asiana. Ja käskijän varmuudella hän puhui:

— Meillä on joukkoja kylliksi, niitä risti ympärillemme kokoo, emmekä nyt muita liittojakaan tarvitse. Mutta yksi vaatimus meillä kumminkin teille on.

— Ilmaise se, onhan asiamme yhteinen, vastasi suurmestari kasvavalla levottomuudella.

Kylmällä äänellä jatkoi Tuomas:

— Te olette äsken tehneet rauhan Suuren Novgorodin kanssa. Se on nyt purettava.

— Olemme rauhan tehneet, voidaksemme sitä voimakkaammin masentaa vihollisemme, täkäläiset pakanat, selitti suurmestari.

— Tuo rauha on Rooman kirkolle häpeäksi, — teidän vihollisianne ovat kaikki kirkon viholliset. Teidän on kohta valmistauduttava tekemään retki tasavallan alueelle.

Vaan suurmestari koetti vieläkin vastustella:

— Se on sotaisa valta, se voi pian käydä meitä väkevämmäksi.

— Me olemme väkevämmät kuin se, ja väkevämmät kuin te molemmat yhteensä. Mutta pyhä neitsyt, jonka käskyjä noudatan, on meitä kaikkia voimakkaampi, meidän on hänen tahtoonsa alistuttava. Hän käskee, — te tottelette.

Suurmestari jäi äännettömäksi, kumarsi ja — totteli. Hän oli oivaltanut Suomen piispan suuren

ja rohkean suunnitelman ja hän antautui, vaikka kade ja pelko kaivoikin hänen mieltään, välikappaleeksi sen toteuttamiseen. Sillä hän tiesi, että Tuomas liikkui Rooman paavin valtuudella ja hänen julistamansa ristiretken voimalla. Ja valmiina noudattamaan piispan käskyjä kyseli hän nyt ainoastaan lähempiä ohjeita ja aikamääräyksiä, sitoutuen ritareineen tekemään hyökkäyksen Novgorodin alueelle.

Pitkään ei tätä yhtymistä kestänyt, ennenkuin molemmat kirkkoruhtinaat erosivat. Suurmestari läksi keräämään kokoon hajallaan taistelevia kalparitareitaan, mutta Suomen piispa palasi seurueineen laivastoonsa, lähteäkseen taas suurella ristijoukolla soutamaan eteenpäin, Suomenlahden eteläistä rannikkoa pitkin itää kohden.

— Hän tottelee, hän pelkää, virkkoi Tuomas Belgerd-ritarille, kun he palasivat rantaan laivastonsa luo, joka täytti koko sataman. — Kuka uskaltaisikaan tätä suurta joukkoamme vastustaa.

Mutta Belgerd vastasi paljo pienemmällä innostuksella:

— Niin, kun se joukko vain itse oman suuruutensa kestäisi!

— Se kestää, huudahti Tuomas, — sitä yhdistää uskon into ja ristin voima, siksi, Belgerd, se on voittamaton. Elä epäile, sillä sitenhän ristiämme pilkkaat.

Arpikasvoinen ritari ei epäilyksiään enää puhunutkaan, mutta vakavana ratsasti hän huoviensa luo suureen tervattuun alukseensa. Vaan piispa nousi rohkeana ja varmana korkeaan komentajalaivaansa.

Verkalleen katkesi taival, suuren laivaston soutaessa itään päin. Vaan rannikon asukkaihin levisi pian tieto tuon tavattoman sotajoukon tulosta ja se ajoi heihin pelkoa ja kauhistusta. Nopeasti lennähtivät hätääntyneet viestit kylästä kylään, heimosta heimoon, eteenpäin pitkin rannikkoa ja syvälle sisämaahankin. Ja kun ristilaivasto saapui Narovajoen suuhun, olivat siellä jo kylät ja kauppapaikat autioina, pakanalliset vatjalaiset ja heidän joukkoonsa asettuneet kreikkalaisuskoiset kristityt olivat kaikki paenneet metsäin ja järvien taa. Huolestuneena riensi Belgerd tätä tietoa piispalle ilmoittamaan.

— Novgorod saa tiedon tulostamme, se ehtii varustautua vastarintaan, lausui hän.

— Sen parempi, vastasi piispa hymyillen, — sittenpä sen yhdellä iskulla kukistamme, jos se vastaamme astuu. Vaan laskekaamme kumminkin vakoojia maihin tarkemmin tiedustelemaan vihollistemme toimia.

Eteenpäin solui laivasto, vaan hidasta oli sen kulku, vaikka lepohetkiä lyhennettiinkin, sillä pitkäksi ja väsyttäväksi kävi soutaminen. Rupesipa väliin kuulumaan napinan ääniäkin ristijoukosta. Nuo retkelle lähteneet, mukavuuteen tottuneet porvarit taikka tyhjäntoimittajat laiskurit taikka levottomat seikkailijat kyllästyivät pian rasittavaan airojen kiskomiseen ja pitkälliseksi venyvän matkan vaivoihin ja toisia rupesi pelottamaan, kuta kauemmas painuttiin tuntemattomaan itään... Vaan pelkällä katseellaan tai puolella sanalla masensi Tuomas nurkujain vastahakoisuuden ja innostutti heidät kiirehtimään yhä

eteenpäin. Jos sattui matkalla myrsky, joka hajoitti laivat aavalle merelle, kokosi hän ne taas yhteen ja ehyenä hän siten suuren laivastonsa johti Suomenlahden halki sen matalarantaiseen kärkeen, — hänen tahtonsa voima oli luja ja hän valoi haluttomimpiinkin intoaan, luottamustaan ja uskoaan.

Väsyneinä saapuivat ristiretkeläiset siten eräänä päivänä Nevajoen suuhun, soutivat vielä kappaleen matkaa jokea ylöspäin ja laskivat maihin sen eteläiselle rannalle. Merimatkaan kyllästyneet ristiretkeläiset kiirehtivät heti kärsimättöminä maihin ja rupesivat hajaantumaan inkeriläisten autioiksi jättämiin kyliin, mikä saalista ryöstämään, mikä matkan vaivoista lepäämään. Vaan samassa kajahtivat torvet, kutsuen retkeläiset koolle rantaäyräälle. Siellä piti johtajapiispa maallenousun johdosta rukouksen, vihkien pyhäksi sen hetken, jolloin ristijoukko oli astunut vihollisen maalle, sinne ristin valtaa istuttamaan. »Tästä alkaa retkemme, tämä on ensimmäinen paikka, jonka nyt Rooman kirkon alaiseksi julistamme, tästä on meidän suotu lähteä vihollisiamme vastaan ja voittaa ja masentaa heidät, — siunattu olkoon tämä paikka!»

Ja taas siirtyi johtajan rohkeus ja into ristin sotureihin ja hartaina he siinä polvensa notkistivat. Leiri pystytettiin siihen rannalle. Mutta vihollista, jota vastaan heidän nyt olisi ollut taisteluun käytävä, ei näkynyt missään. Ei kuulunut Suuren Novgorodin sotilaita, ja rannikon asukkaat taas, inkeriläiset, vatjalaiset ja karjalaiset, olivat kauhulla paenneet suurta ristiarmeijaa kauas sisämaahan päin.

Monta päivää sitten oli kylästä kylään, suusta suuhun lennähtänyt viesti: «Suomen piispa tulee!» Se oli peloittavalla voimalla kaikkiin vaikuttanut; Suomen piispan voitokkaasta väestä ja leppymättömästä ankaruudesta olivat nämä heimot jo kauan kuulleet kerrottavan; retkillään Suomeen olivat karjalaiset ja vatjalaiset ja Novgorodin nuoret miehet usein saaneet itse tuntea hänen voitokkaan kätensä kouristuksia, — hän tuli nyt kurittajana ja kostajana heidän luokseen, heidän ei tehnyt mieli hänen tielleen jäädä. Hän tuli ylenluonnollisen suurella väellä, tuli ristinsä suojassa, jossa mahtava haltija asui, — vähältä hyytyivät veret pakoon kiirehtiväin pakanain suonissa.

Näin kertoivat laivastoon palanneet vakoojat ja he kertoivat pelon ja vavistuksen vallitsevan jo kaukana sisämaassakin, Novgorodin ruhtinasten omissa kylissä ja kaupungeissa. Joukottain pakeni väkeä Novgorodin kauppaylimysten paaluaidan suojaan, mutta sieltäkään eivät pakolaiset voineet toivoa aivan paljoa turvaa eikä apua. Sillä tuo äsken vielä niin mahtava ja sotakuntoinen tasavalta oli nyt ahdistuksessa ja tuskassa ja nöyryytyksessä, — tatarilaiset olivat äsken lyöneet sen sotajoukot ja vieneet vangeikseen sen parhaat ylimykset ja hävittäneet ja polttaneet sen linnat ja kaupungit. Ja samat julmat tatarilaiset nyt edelleenkin pitivät hallussaan sen maita ja kiskoivat niistä veroja ja imivät veriheitoksi sen masennetun kansan. Sen laajalta kuuluisa, aikoinaan mahtava ruhtinas Jaroslav oli viime vuosinaan hallinnut pelkkiä raunioita ja raatoja ja nyt oli hänkin

poissa kansaansa turvaamasta ja hänen heikentynyt valtansa oli nyt nuoren ruhtinaan Aleksanterin käsissä, joka vailla sotaväkeä ja liittolaisia turhaan koetti maataan mongoolilaisten rasituksilta torjua. Eikä tämäkään nuori, kokematon ruhtinas nyt ollut kotonaankaan, Aleksanteri Jaroslavinpoika oli lähtenyt viettämään häitään Polotskin ruhtinaan tyttären kanssa ja Suuri Novgorod oli ilman päätä.

Niin kertoivat viestintuojat ja riemulla täyttyivät ristiretkeläisten mielet. Se on jumalanäiti, joka näin on heikontanut ristin soturien viholliset ja laskenut heidät masentuneina ristijoukon jalkoihin, — niin huudahtivat piispat ja papit ja ritarit syleilivät voitonvarmoina toisiaan. Mutta Tuomas piispa puhui innostuneena ylimystensä keskessä:

— Kirves on laskettu tuomitun puun juurelle. Kiirehtikäämme kaatamaan se kumoon, meille on se tehtävä uskottu, Pietarin istuimen ja pyhän neitseen nimessä!

Mutta samalla hänen mielensä valtasi miltei sääli tuota avutonta nuorta ruhtinasta kohtaan. Ja hän lähetti lähettiläitä hänen luokseen ilmoittamaan tulostaan ja kehoittamaan häntä niskoittelematta antautumaan ristijoukon armoille.

— Elä korota kättäsi tätä vihittyä joukkoa vastaan, sillä voimasi eivät kumminkaan riitä sitä voittamaan, niin käski Tuomas lähettilästensä tervehtiä nuorta ruhtinasta. — Tule aseettomana luoksemme ja kumarra pääsi Rooman paaville, niin saat sinä ja kansasi elää ja me ajamme pakanalliset tatarilaisetkin maastasi pois. Vaan jos vastarintaa yrität,

täyttävät laumamme lännestä maasi samalla tavalla kuin tataarit idästä.

Rohkea voitonvarmuus vallitsi koko ristijoukossa, kärsimättömiä oltiin vain sen johdosta, ettei vihollista tavattu, jota olisi saatu kukistaa ja masentaa. Tuomas piispan täytyi vielä retkeillä laivastollaan eteenpäin; hän päätti ensiksi valloittaa Laatokan kaupungin, joka oli vihollisten tärkein linnoitus lännessä, ja sieltä tunkeutua itse maan sydämmeen, Suureen Novgorodiin. Vaan sitävarten täytyi joukon ensiksi saada levätä.

Siinä levättäessä Nevan suussa tuotiin Tuomaan eteen eräänä päivänä kaksi nuorta miestä, jotka olivat hiipineet metsässä ristileirin läheisyydessä ja koettaneet vakoilla ja urkkia tietoja ristijoukon suuruudesta ja sen varustuksista, siitä vihollisille ilmoittaakseen. He tuotiin köytettyinä käsistään ja jaloistaan, jotta johtajapiispa heille määräisi vakoojan palkan.

Vaan Tuomas käski irroittaa kahleet, joilla miehet olivat köytetyt, antoi heidän irrallaan kulkea ja virkkoi heille:

— Menkää vapaasti, kulkekaa läpi leirimme ja soturijoukkojemme, katselkaa, tutkikaa! Ja palatkaa niiden luo, jotka teidät lähettivät, kertomaan, mitä olette nähneet, ja kertokaa, että tätä suurta sotajoukkoa suojelee vihitty risti.

Miehet menivät. Vaan heidän poistuttuaan tuotiin taas johtajapiispan telttaan karjalainen pakana, joka oli otettu kiinni siitä syystä, että hän oli kertonut nähneensä näyn, että ristijoukko sittenkin

joutuisi tappiolle. Hän oli kuoleman ansainnut, arvelivat innokkaat vangitsijat, kun oli epäillyt ristiretken menestymistä ja ennustanut sen vihollisille voittoa.

Vaan Tuomas kutsui ystävällisesti vangitun pakanan eteensä, — hän tahtoi osoittaa, että uskoa ristin voittavaan voimaan ei saanut mikään järkyttää, ja halusi siitä syystä tarkemmin tiedustella, mihin mies ennustuksensa perusti. Hänen eteensä astui silloin kumara, kaljupää ukko, jonka kasvot olivat ryppyiset ja keltaiset ja jonka leuka puhuessa vapisi. Vaan silmät olivat vilkkaat ja terävät, olivat melkein uhittelevan varmat.

— Sinä kuulut ennustaneen, että alkavassa taistelussa voitto lankeaisi, ei ristin pyhälle sotajoukolle, vaan vihollisillemme, lausui Tuomas, istuen koko piispallisessa komeudessaan vangitun edessä. — Mistä sen päätät?

Silloin vastasi tutiseva ukko arkailematta ja terävästi:

— Sen olen nähnyt.

— Missä olet nähnyt ja mitä? Kerro!

Ukko astui silloin askeleen lähemmäs ja kertoi nopeasti ja selvästi:

— Kalastamassa olin meren rannalla Nevan suussa sinä päivänä, jolloin suuren laivastonne näin saapuvan mereltä päin. Soudin kiireesti pakoon merelliseen saareen, piilousin rannan pajukkoon ja makasin siinä liikahtamatta, kunnes viimeinen laivanne oli kulkenut ohi. Mutta silloin olikin jo ilta ja nousin soutaakseni kotiini, ennenkuin sumu

sakeammin laskeutuisi merelle. Vaan en ehtinyt vielä venheelleni, kun jo taas näin aluksen mereltä saapuvan. Se oli yksinäinen pienehkö alus ja hämärästi se ensiksi silmiini kuulsi. Vaan silloin tapahtui ihme. Päivä oli jo laskenut, vaan vähitellen levisi merelle valo kirkkaampi kuin auringon valo, kirkastaen loistavaksi selän ja rannat. Ja se valo näytti lähtevän saapuvasta aluksesta, joka äänettömästi aaltojen yli lipui. Sitä soutivat utumaisiin, läpikuultaviin vaatteisiin puetut miehet, joiden airot eivät veteen koskeneet. Vaan korkealla peräistuimella istui kaksi nuorta miestä, joilla oli iltaruskonpunaiset vaatteet yllään ja joiden kasvot olivat ihmeteltävän kauniit. Heidän päänsä ja otsansa ympäriltä näytti lähtevän se sädeloisto, joka luonnon kirkkaaksi valaisi ja jota ei silmin katsoa sietänyt. Minä lankesin maahan sen kirkkauden edessä ja peitin kasvoni kosteaan nurmeen ja ymmärsin, että venheessä kulkijat olivat mahtavia haltijoita. Vaan siinä maatessani kuulin äänen venheestä lausuvan: »Rientäkäämme, antakaamme voitto Aleksanteri Jaroslavinpojalle, sillä hänen sydämmensä on puhdas.» Nämä miehet taistelevat Novgorodin ruhtinaan puolella; heitä kavahda sinä, sillä he sinut voittavat.

Kumaran, mutta teräväkatseisen 'ukon vilkas kertomus, jota hän rohkeilla käsienliikkeillä säesti, teki syvän vaikutuksen piispan ympärillä seisoviin, sillä he ajattelivat, että ne olivat olleet kirkon pyhiä nuo, jotka vanhalle pakanalle näyttäytyivät. Ja siksi katselivat haarniskaanpuetut soturit kammolla kaljupäistä ukkoa. Vaan rauhallisena, pilkallinen hymy

huulillaan, laski Tuomas piispa kätensä ukon kumarille hartioille, pudisti häntä leikillisesti ja lausui:

— Lähde nyt mies parka ja kiirehdi kertomaan juttuasi niille kaikille, jotka sitä uskoa tahtovat ja sinulle siitä aterian antavat. Olet säikähtänyt joukkomme mahtavuutta ja peljästyneenä maatessasi nähnyt unia. Vaan kerro samalla, että me emme tarvitsekaan avuksemme tuntemattomia haltijoita, meillä on apunamme ja suojanamme itse jumalanäiti ja hänen pyhä ristinsä ja sen merkin suojassa me voitamme. Häntä sinunkin on opittava tuntemaan ja palvelemaan.

Se varmuus ja tyyneys, jolla hurskas piispa tätä puhui, tarttui pian kaikkiin teltassa olijoihin ja ivaten he ukon ulos saattoivat. Vaan kun Tuomas jäi yksin telttaansa, katosi kohta tuo tyyneen varmuuden ilme hänen kasvoiltaan ja hän jäi kalvava epäilys sydämmessään miettimään pakanan kertomaa ilmestystä.

Yksi sana varsinkin oli kumaran ukon kertomuksesta pistänyt syvälle hänen sydämmeensä, vaikka hän tahtonsa voimalla oli mielenliikutuksensa salannut... »Voitto Novgorodin ruhtinaalle, koska hänellä on puhdas sydän» — niin oli ukko sanonut — puhdas sydän..., sen ansiolla luvattiin hänelle voitto ja pyhien suosio...! Kuka on tuo Aleksanteri, minkälainen on hänen sydämmensä, onko se puhtaampi ja otollisempi Jumalalle kuin hänen, Tuomas piispan, hänen, joka on Jumalan valtakunnan voitoksi ja kunniaksi ponnistanut ja uhrannut enemmän, kuin ihmisinnolta voi vaatia...? Puhdas sydän..., eikö

ole hänen oma sydämmensä sitten puhdas ja vilpitön . . ., eikö se ole sittenkään vilpitön ja kuonasta vapaa . . .?

Ukko höperö höpisi omia uniaan, niitä ei maksa ajatella, muu tärkeämpi vaatii nyt johtajapiispan huomion, — siten koetti Tuomas karkoittaa noita mietteitä mielestään. Mutta ne palasivat . . . Mistä ilmestyi moinen näky pakanalliselle kalastajalle, jolle kirkon pyhät ovat tuntemattomat? Ja mistä tiesi hän Novgorodin ruhtinaan mielen, miksei sanonut ääni, että Tuomas piispalla on sydän puhdas . . .? Mitä . . ., kulkiko hän, kirkon ristiretken johtaja, sittenkin vilppi sydämmessään ja petti itsensä ja korkean jumaluuden . . ., oliko itsekkyyttä sittenkin hänen aikeissaan ja ponnistuksissaan, joilla hän yksinomaa kirkkoa luuli palvelevansa . . .? Oliko petosta tämä kaikki, jota hän oli luullut jumalanäidin avuksi ja armon merkiksi, retken suuruus ja voima, sen tähänastinen onni ja menestys, hänen oma tarmonsa ja intonsa, jolla hän kaikkia hallitsi ja innostutti . . ., oliko se teennäistä intoa, jumalanäidin vaikuttamatonta oman mielen kiihoitusta ja petosta . . .?

Näissä mietteissään oli Tuomas piispa lyyhistynyt kokoon istuimellaan ja tuijotti eteensä hämärään telttaan käsiään tuskitellen vääntäen. Vaan hän hypähti siitä kohta pystöön ja käveli ulos.

Ei, tämähän on kaiken pyhyyden pilkkaa, tämä epäilys on vihollisen viettelystä, pirun, joka kastamattoman pakanan muodossa oli hänen eteensä ilmestynyt epäuskon koukkujaan virittämään . . .

— Pois saatana! huudahti hän ääneensä yksin telttinsä ovella seisoessaan ja hän katui nyt mielessään, ettei ollut sittenkin antanut kuolemalla rangaista tuota kiusaajan petollisten ennustusten kertojaa. Ja hälventääkseen kokonaan nuo syntiset ajatuksensa rupesi hän kohta puuhaamaan laivastoaan taas matkalle, — hän tahtoi joutua todistamaan itselleen, joukolleen ja pakanoille, että hän liikkui jumalanäidin voimalla, toteuttaen hänen tahtoaan ja käskyjään.

Mutta epäilyksen siemen oli sittenkin jäänyt itämään Tuomas piispan mieleen, joka muuten koko matkan oli ollut niin varma ja ehyen innostuksen valtaama. Ja kun jo laivasto taas oli kulussa Nevajokea ylöspäin ja hän seisoi korkealla paikallaan perämiehen vieressä komentajalaivassa, josta hän kaikille näkyi, vielä silloin pulpahti aina väliin kuin pahan omantunnon syvästä lähteestä levoton kysymys:

— Mistä päätti outo kalaukko, että minun sydämmeni ei ole puhdas?

Laivasto souti leveää kymiä ylöspäin vihantain, lepikkometsää kasvavain, matalain rantain välitse. Ilta oli käsissä, aurinko teki laskuaan, vaan piispa oli määrännyt laivastonsa yötä myöten kulkemaan, öisin oli vilposempi soutaa näin kesäsydännä tuulettomalla joella. Ääneti liikkui laivasto, äänettömiä olivat rannatkin, jotka päivän laskettua tummilta kuvastuivat. Niitä katsellen seisoi Tuomas kaiteeseen nojaten ja latoi vielä kerran mielessään eteensä suuren suunnitelmansa, jota hän oli lähdössä toteuttamaan, tarkasti kaikki mahdollisuudet, joita tapahtua

saattoi, ja hänen mielensä tyyntyi sitä tehdessään tyyntymistään. Heikko, palasiin pilkottu on se vihollinen, jota hän nyt kulkee masentamaan, se on pelkästä pelosta jo masentunut. Sen vastarinnan, jos se sitä koettaakin, täytyy kaatua tämän ristivoiman edestä, suistua sen painon alle. Ja sitten ... sitten ryhdytään maltilla ja voimalla työtä täydentämään. Kaikki suomalaiset heimot ovat silloin kuin apajassa hänen valtansa keskessä, ne kulkevat kuin juhdat hänen ohjaksissaan ja niitä ohjaksia hän pitelee itse väkevällä kädellään. Hän rajoittaa valtansa siitä, mistä sopivaksi katsoo ja vieras vaikutus suljetaan niiden rajojen sisäpuolelta pois. Näihin maihin ja kansoihin vahvistetaan heti Rooman kirkon vaikutus ja luja maallinen hallinto ja rautakourilla sitä ylläpidetään! Nuotta on nyt potkettu, se on vain vedettävä venheeseen!

Tuomas piispa näki jo silmäinsä edessä sen suuren valtakunnan, jonka hän Pohjan perille oli luova. Sen viimmeisiä ääriä ei nähnytkään, ne loittonivat jäisten tunturien taa. Siinä oli monta kansaa ja rotua, vaan se pysyi lujasti koossa, kun vankka tahto sitä hallitsi ja kirkon siunaus sitä vahvisti. Se oli kirkollinen valtakunta, suurempi ja voimakkaampi kuin se valta, jonka Albert piispa Riiassa perusti ja pysyvämpi kuin se. Ja sen kaikilta ääriltä juoksevat johtolangat Aurajoen suulle siihen pieneen kivilinnaan, jonka ympärille valtakunnan keskus ja sydän kasvaa. Kirkon nimessä ja puolesta hän sitä hallitsee ja kun hän kerran päänsä lepoon laskee, silloin määrätköön paavi hänelle seuraajan. Vaan

tunnustuksensa on Rooman isä hänelle antava siitä, mitä hän on kirkon hyväksi tehnyt, ja elinvoimainen valtakunta on kantava perustajansa nimen kaukaiseen tulevaisuuteen...

Näin lentelivät Tuomas piispan ajatukset yön hiljaisuudessa laivain soutaessa matalain rantain ohi yhä vain itään päin. Sieltä idästä rupesi vihdoin sarastamaan päivä ja silloin vasta Tuomas siirtyi kaiteen äärestä pois, lausuen itsekseen:

— Se rakennus ei ole löyhälle hiedikolle rakennettu. Tämän ristin voimalla sen pystytän ja samalla voimalla sen säilytänkin.

Hän kääriytyi viittaansa, veti vaipan päänsä yli ja heittäytyi kovalle laivankannelle nukkumaan.

Verkalleen soutivat laivat vastavirtaa ylöspäin; kun Tuomas unestaan heräsi, oltiin yhä vain Nevan matalain rantain välissä. Ja Laatokan kaupunkiin päästäkseen oli laivaston vielä soudettava suurta, aavaa ja myrskyistä sisämerta monet päivämatkat ja vasta sitten voitiin maitse lähteä matkan päämaalia, Suurta Novgorodia vastaan, tuota kullattujen kirkonkupujen rikasta kaupunkia vastaan, jonka kuva hänen mielessään häämöitti. Rutommin olisi hän tahtonut ehtiä iskemään suuren iskunsa ja toteuttamaan suuret tuumansa. Mutta matka venyi pitkäksi, usein täytyi laivaston maissakin käydä, levähtämässä ja tietoja hankkimassa. Tuomas piispa oli pannut ratsujoukon Belgerd-ritarin johdolla maitse kulkemaan, puhdistamaan rannan vihollisista ja julistamaan valtansa alaisiksi sen varrella asuvat heimot, ja tämän joukon kanssa oli yhteys säilytettävä. Siitä syystä

laskettiin eräänäkin aamuna maihin Nevan eteläiselle rannalle siihen, missä pieni Inkerijoki Nevaan laskee, ja Tuomas nousi seurueineen maihin tavatakseen vakoojiaan ja ratsumiehiään.

Paljo viestintuojia siihen nyt saapuikin, yksi toisensa perästä. Edessäpäin olleita vakoojia palasi ilmoittamaan, että Laatokan linnoitettu kaupunki, jonne ristiarmeija nyt matkansa suuntasi, oli autio ja tyhjä. Asukkaat olivat paenneet sen muurien sisäpuolelta ja sen tornit oli vartioväki jättänyt tyhjiksi. Siellä ei ollut siis ristiarmeijalla paljoa tekemistä ja Tuomas piispa rupesi miettimään, että ehkä olisi joutuisinta ja parasta suunnata retki suoraan poikkimaisin Novgorodia kohti. Silloin saapui Belgerdritari ratsumiehineen tuomaan hänelle odottamattomia uutisia ja ratkaisemaan hänen päätöksensä.

Ratsuväki oli matkallaan tavannut aseellisia vihollisjoukkoja ja tuimasti taistellen saanut raivata niiden läpi itselleen tien Inkerijoelle. Aseellisia vihollisia on siis olemassa, ne seuraavat sisämaasta ristilaivaston kulkua ja yrittävät vastarintaa, — se oli Tuomas piispasta melkein uskomatonta. Ja se ratkaisi yhtäkkiä hänen päätöksensä. Hän huudahti iloisesti:

— Sen parempi. Silloin nousemme heti maihin, ruhjomme nämä viholliset ja kuljemme suoraan Suureen Novgorodiin. Se on jumalanäiti, joka näin ajaa vihollisemme suoraan meidän aseittemme eteen. Nyt ristiarmeija maihin!

Miehistö rupesi kohta astumaan maihin ja telttoja pystytettiin pitkin törmää jokien yhtymäpaikkaan

ja tavarat ja muonat kannettiin niihin. Vaan juuri kun Tuomas piispa iloisena katseli tätä työtä, karautti uusi viestintuoja leiripaikalle ja ajoi suoraan Tuomas piispan eteen.

— Suuren Novgorodin ja Laatokan soturit ovat kootut yhteen ja tämä sotajoukko on tulossa ristiarmeijaa vastaan, — niin kertoi hengästynyt airut, joka Novgorodiin oli vienyt piispan terveiset ja sieltä nyt palasi.

Ällistyneinä kuuntelivat ritarit ja piispat tätä aivan odottamatonta viestiä; he eivät olleet uskoneet novgorodilaisten voivan saada mitään sotajoukkoa kokoon, hyvä jos voisivat omaa kaupunkiaan koettaa puolustaa. Ja epäillen Tuomas kysyi:

— Kuka sen sotajoukon on koonnut?

— Novgorodin nuori ruhtinas, Aleksanteri Jaroslavinpoika.

Tuomas hytkähti, — taas tuo sama nimi, Aleksanteri, hän, jonka sydän on puhdas... Vaan yhä hän epäillen kysyi:

— Hänkö, joka on Polotskissa häitään viettämässä?

— Hän on tiedon retkestämme saatuaan keskeyttänyt kaikki hääjuhlat ja rientänyt maataan puolustamaan. Hän on kansansa aseisiin nostanut ja rientää nyt meitä vastaan.

Tuomas vaikeni hetkeksi. Häntä hämmästytti tuo uutinen, että lannistetun vihollisen taholla vielä saattoi löytyä sellaista innostusta ja voimaa, joka noin lyhyessä ajassa puhaltaisi sotajoukkoja kokoon hävitetystä ja kukistetusta maasta. Hänen oli vaikea

käsittää tuon nuoren ruhtinaan olevan niin uhittelevan, että hän astuisi suurta ristiarmeijaa vastaan, ja hän uteli edelleen airueelta:

— Etkö vienyt hänelle tervehdystäni?

— Vein, sanasta sanaan sen hänelle kerroin. Mutta nuori ruhtinas vastasi minulle tyyneesti ja varmasti: »Minä saavun aseissa piispaanne vastaan, joka minun maahani on tunkeutunut. Ja vaikka hänellä olisi mukanaan joukkoa lukuisammin kuin lehtiä on keväisessä koivumetsässä, niin luotan siihen, että Jumala auttaa oikeutta eikä väkivaltaa. Sano se hänelle.» Ja silloin oli hän jo matkalla joukkoineen meitä vastaan.

Tuomas oli käynyt vakavaksi kasvoiltaan ja hän vastasi innostuneesti ja juhlallisesti:

— Hän tulkoon, hän ei tiedä ketä vastaan hän taisteluun käypi. Jumala, jonka nimen hän lausuu, tahtoo tuoda hänet eteemme, nöyryyttääkseen hänet jalkaimme juurelle, — meidän ei tarvitse peljätä mitään, sillä me kuljemme ristin suojassa.

Ja kääntyen ympärillään seisovain ritarien ja piispojen puoleen, jatkoi hän:

— Jumalan äiti tahtoo jouduttaa retkemme onnistumista, siitä häntä kiittäkäämme! Kiirehtikäämme vain ristin joukkoja maihin ja sitten kaikki levolle. Aamulla aikusin lähdemme liikkeelle vihollistamme hakemaan, hänet kukistaaksemme yhdellä iskulla.

Vilkasta liikettä ja hyörinää vallitsi nyt ristiretkeläisten leiripaikalla Nevajoen rannalla — aamulla oli lähdettävä liikkeelle vihollista vastaan, se tieto

levisi nopeasti koko suureen sotajoukkoon. Eri ryhmät vastaanottivat sen tiedon erilaisilla tunteilla; toiset se täytti riemulla ja rohkealla mielellä, — he olivat todellisia ristiretkeläisiä, joita retken menestyminen ja Rooman kirkon voitto innostutti. Vaan toiset kuuntelivat taistelun sanomaa hiljaisella pelolla taikka vilpillisellä mielellä, sillä he olivat ainoastaan hauskuudekseen tai pakosta retkelle lähteneet, sen tarkoitus ei heitä lämmittänyt ja he ajattelivat ainoastaan omaa pelastumistaan.

Mutta ennen iltaa saapui ristileiriin vieläkin uusia tietoja lähenevästä vihollisesta. Sitä ei ristijoukon tarvinnut lähteä hakemaan, se saapui jo rientomarsseissa yhä likemmäs Nevajoen rantaa, suoraan ristijoukon leiriä kohden. Novgorodin nuori ruhtinas oli tulisella innolla lippunsa alle kerännyt ne aseelliset joukot, mitä ehti saada kokoon omasta kaupungistaan ja Laatokan linnasta ja liittolaistensa karjalaisten heimojen keskuudesta, ja läheni nyt tuon pienen mutta uskollisen sotajoukkonsa kanssa, — ennenkuin huominen päivä oli puolessa, saattoi hän jo olla ristijoukon kimpussa. Niin vakoojat kertoivat. Ja yhä äänekkäämpää hälinää ne tiedot ristijoukossa herättivät.

Vaan Tuomas piispa komensi kaikki levolle ja ennen pitkää ristiretkeläiset makasivatkin teltoissaan ja nuotiotuliensa äärillä pitkin Inkerijoen luisua pengertä. Vaan korkeassa piispanteltassa, jonka harjalta kullattu risti kohosi, pitivät Tuomas piispan johdolla ritarit ja hengelliset ylimykset sotaneuvottelua ja sen päätyttyä he lankesivat polvilleen ja Tuomas piispa

kiitti hartaassa rukouksessa pyhää neitsyttä siitä, että hän oli onnellisesti johtanut ristin joukot niin pitkälle, että ne nyt saivat käydä Rooman kirkon vihollisia kukistamaan. Mutta ritarien ja piispain poistuttua tarttui Tuomas vielä Pietari Kaukovallan käsivarteen ja vei hänet seurassaan ulos törmälle, kerran vielä katsomaan siellä lepäävää sotajoukkoaan. Hän oli tyyni ja varma, voitosta hän ei epäillyt tuota joukkoaan katsellessaan, mutta hänen mieltään kalvoi eräs kysymys, josta hänen teki mielensä Pietarille puhua ja saada selvyyttä.

He kävelivät ääneti alas veden partaalle asti ja siellä lausui Tuomas:

— Yhtä seikkaa en ymmärrä, Pietari. Mikä voima on voinut innostuttaa vihollisemme näin lyhyessä ajassa nousemaan meitä vastaan, meitä, jotka kirkon siunauksella ja ristin suojassa liikumme. Mistä on se voima kotoisin?

Pietari aavisti, mitä mietteitä ja epäilyksiä piispan mielessä liikkui. Hän vastasi vastakysymyksellä:

— Mikä voima kannustaa meitä, mikä sinua toimissasi?

— Senhän tiedät, miksi kysyt. Ristin voima, into levittää Jumalan valtakuntaa ja hänen pyhän kirkkonsa oppia maan päällä, hartaus, rakkaus, — tämä voima on saanut suuret, vihityt joukkomme kokoon. Vaan voiko sama voima valaa intoa vihollisiimmekin?

— Sama voima, — hartaus, rakkaus. Kummalla sitä on välittömämmin, vilpittömämmin, sen puolella on väkevyys. — Kenellä meistä on nyt

rakkaus ja hartaus vahvempi ja suurempi ja vilpittömämpi?

— Pietari, elä epäile uskomme lujuutta, elä rakkauttamme ristiin. Mutta mikä rakkaus voi innostuttaa vihollistamme?

— Se on ehkä toisenlainen rakkaus, rakkaus kotia, perhettä, maata kohtaan, — se voi olla voimakas sekin.

Tuomas jäi tuokioksi mietteissään seisomaan. Hän ei ollut laskujaan tehdessään eikä kaikkia mahdollisuuksia arvostellessaan osannut tuolle voimalle kylliksi arvoa panna. Se oli hänelle, joka synnyinmaastaan oli jo lapsena lähtenyt, joka ei ollut kotia eikä perhettä koskaan tuntenut, vaan joka yksinäisenä kulkijana oli ikänsä maailmassa elänyt yhtä ainoata tarkoitusta, kirkon valtaa palvellen, — se oli hänelle outo tunne, outo voima. Hän ei voinut siihen voimaan uskoa vieläkään eikä sen tenhoa ymmärtää. Ja senvuoksi hän lausui:

— Mutta se voima on heikompi, toisasteinen, maallinen voima, se ei ristin voimalle riitä.

Vaan Pietari vastasi:

— Sitä me emme tiedä. Se riippuu siitä, kumpaan voimaan hartaammin, puhtaammin uskomme, se riippuu omien sielujemme alttiudesta.

Vaan Tuomas puisti päätään: yksi voima vain oli hänestä suuri ja väkevä. Ja enempää puhumatta nousivat mietteisiinsä vaipuneet miehet taas törmälle, mennäkseen hekin telttaansa nukkumaan.

VI.

Sakea, kostea, öinen sumu peitti vielä joen ja sen alavat vesakkorannat kylmään, harmajaan huntuunsa; ainoastaan törmän laella, mistä havumetsä alkoi, hälventeli päivännousu hienoksittain noita hiljaa ja nopeasti pakenevia, mutta yhtä nopeasti ja äänettömästi taas nousevia utupilviä.

Tuomas piispa astui ulos teltastaan, joka oli korkeimmalla jokiäyräällä. Vielä ei ollut nousun aika, vaan hän oli lyhyen, levottoman ja herkän unensa kesken ollut kuulevinaan jotakin etäistä liikettä ja kopinaa ja — vaikka hän epäili, että se oli ollut unta — oli hän pukeutunut ja lähtenyt ulos lepäävää leiriään katsomaan. Hän tähysti nyt eteensä luisua rinnettä kohden, vaan ei nähnyt mitään. Kaikki oli sumun peitossa; ainoastaan väliin sen liepeistä pilkisti jonkun nuotion sammuva hiilos taikka jonkun ritarin teltan korkeampi kannatinriuku, joka pistihe sumustosta ylös kirkkaaseen ilmaan. Äänetöntä oli leirissä kaikki, ristiretkeläiset nukkuivat, vielä oli yö.

Tuomas käveli kierroksen telttansa ympäri ja katseli kuinka ylhäällä pilvissä valot ja värit vaihtelivat, kun metsän takaa sarastava päivä niihin ensi säteitään loi. Pian ulottui säde jo puidenkin korkeimpiin latvoihin, vaan sumu ei siltä haihtunut; se taisteli vastaan, vyöryi eteenpäin, nousi ja laskeusi ja loihti luontoon kummallisia, liikkuvia kuvioita ja öisiä haamuja. Mutta se väistyi kumminkin, joskin huomaamatta, väkisinkin selkeni ja ikäänkuin kasvoi luonto esiin sumuvaipastaan. Vaan tuossa luonnossa oli vielä outo, kelmeä, sinenpunertava väritys, se näytti katselijasta kaukaiselta, jähmettyneeltä, aivan kuin kuolleelta, ja noiden tõröttäväin puiden ja mäkien lomissa tuntui tuhansia valkosia, liehuvia hengettäriä karkeloivan. Se oli aamuaurinko, joka näin luonnossa leikki; noustessaan kylmänä ja kelmeänä heitti se metsän läpi säteitään sumuaaltojen joukkoon ja ajeli niitä edessään. — Tuomasta melkein puistatti tuota katsellessaan, — niin kylmää, niin tunteetonta oli nyt luonto, se tuntui hyydyttävän mielen, jonka olisi pitänyt pysyä lämpimänä, ja epämääräinen vavistus tuntui hänen sydämmessään. Hän kävi rukousnauhaansa käsiksi karkoittaakseen pois pahat aaveet ja pahat ajatukset.

Siitä hän muisti, että alkanut päivä oli sunnuntai ja kohta hänen mieleensä lennähti epäilevä kysymys: oliko se hänelle onnen vai turmion enne, mitä tarkoitti jumalanäiti, kun taistelupäiväksi asetti lepopäivän? Mutta tuota ajatustaan ei hän ehtinyt loppuun kehittää, sillä hänen aina valpas itsearvostelunsa tarttui kohta siihen kiinni ja kysyi: miksi

kiinnittää hän huomionsa moisiin ulkonaisiin seikkoihin, luonnon väritykseen ja viikon päivään, pelkääkö hän, epäileekö hän, epäileekö hän vielä voittopäivän aamuna taisteluun käydessään? Ja mitä? — Jumalanäidin apuako ja armoa, johon koko retki on rakennettu ja joka on sen siunaus ja turva...? Miksi tuntee hän vavistusta sydämmessään..., vapiseeko hän todellakin..., eikö hän olekaan valmis ja mahdollinen ristin sotajoukkoa johtamaan voittoon ja kunniaan...?

Hän seisoi siinä kotvan aikaa yksin mäellä katseet maahan luotuina ja koetti tutkia ja tunnustella, olisiko se innostus ja varmuus, joka hänet oli saanut tätä ristiretkeä puuhaamaan ja tuonut hänet merien yli ja häntä ylläpitänyt, olisiko se sittenkin ollut teennäistä vain, kiihkoisen mielen kuvittelua, omatekoista hartautta...? Vaan sillävälin ajoi jo aurinko ja aamutuuli usvan kokonaan pois alangoltakin ja joen uomasta ja kirkkaana aamutuoreudessaan oli siinä hänen edessään, kun hän katseensa nosti, lehtevä ranta ja nurmipenger ja valoisana päilyi virran pinta. Laajana levisi hänen eteensä ristijoukon suuri leiri ja hän ravisti kylmän väreet pois ruumiistaan, samalla ikäänkuin puistaen pois pahat aavistuksetkin, tarttui miekkansa kahvaan ja virkkoi itsekseen:

— Ei, se oli vain öinen kylmä, joka minua puistatti, sydämmeni ei toki vapise. Mitä epäileisinkään, miksi epäileisin, onhan pyhä neitsyt meitä tänne asti armollaan auttanut, miksi hän nyt sen meiltä kieltäisi. Hänelle olkoon pyhitetty tämä

miekkani, jolla tänään ristijoukon johdatan voittoon, — hänen olkoon tämä päivä!

Askeleita kuului sivultapäin ja kääntyessään sinne näki Tuomas huovipäällikön Belgerdin täydessä sotapuvussa kiireesti astuvan luokseen. Vaan kiiltävän kypärän alla olivat hänen kasvonsa kalpeat ja huolestuneen näköiset ja levottomasti hän katseensa piispaan loi. Tuomas huomasi jonkun seikan huolettavan linnanvanhinta ja virkkoi juuri siksi, häntä rohkaistakseen, iloisesti ja reippaasti:

— Päivä nousee, Belgerd, on jo aika herättää leiri. Tänäänhän on sinun päiväsi, vanha sotaurho, taistelun päivä. Nyt olkoon mielemme reipas ja riemukas!

Vaan kun huovien päällikkö ei tähän tervehdykseen sittenkään samalla tavalla vastannut, huudahti piispa hänelle melkein ivallisesti:

— Pelkäätkö juuri tänään, vai miksi arpesi punottavat, — mikä masentaa mielesi?

— Pelkoa en tunne, vastasi ritari vakavasti ja suuttumatta, — mutta huonoilla enteillä alkaa meille taistelun päivä. Ristijoukossa olleet suomalaiset, kaikki muut paitsi linnan ratsumiehet, ovat yön aikana sumun keskeen karanneet, ja meillä ei ole nyt aikaa ajaa heitä takaa.

Vakaviksi kävivät Tuomaankin kasvot ja epäillen hän huudahti:

— Karanneet, kristityt ristin soturitko karanneet? Ja minne, — vihollisen kitaanko?

Vaan Belgerdillä oli hyvin luonnolliset selitykset näihin kysymyksiin:

— He ovat pakosta ristin mekkoihinsa ommelleet. Ja heidän heimolaisiaan, karjalaisia, piilee näissä metsissä, niitä on novgorodilaisten joukoissakin, näiden luo kai he ovat paenneet, ehkä taistelevat vielä tänään meitä vastaan.

Vaan Tuomas ei antanut mielensä tuosta uutisesta lannistua. Rohkaisevasti hän sysäsi syrjään pahat enteet:

— No, sittenpähän he taas ennen iltaa ovat meidän käsissämme taikka lepäävät tantereella palkkansa saaneina. Koska he olivat uskottomia ristin sotureita niin elkäämme heitä kaivatko, onhan parempi, että petolliset ainekset ajoissa joukostamme eroavat. Ja onhan meillä väkeä ilman noita pilkanalaisia mekkomiehiäkin. Katso leiriämme, me emme heitä tarvitse.

Vaan ritari puisti päätään:

— Onhan meillä väkeä, vaan...

— Vaan mitä?

— Vaan noihin mekkomiehiin olin sittenkin luottanut enemmän, kuin ristijoukon moniin muihin osastoihin.

Tuomas tunsi tuon epäilyksen, vaan ei ollut sitä ymmärtävinään.

— Mitä, virkkoi hän, — ennustatko vielä muidenkin pakenevan! Et ole vielä oikealla taistelun tuulellasi, vaan usko minua, pian taas lämpenet, kun tästä vihollisen kimppuun päästään. Mutta kiirehtikäämme jo retkelle heti, ettei nyt enää ainakaan kukaan pakoon ehdi. Anna torvien soida, jalkeille ristin sotajoukko!

Belgerd kääntyi lähteäkseen, vaan Tuomas huomasi hänen katseestaan, ettei hän vieläkään ollut hetikään rauhallinen. Ja hänestä kumminkin taistelu niin paljo riippui. Vahvistaakseen luottamuksen hänen mielessään virkkoi piispa senvuoksi vielä:

— Sinä pelkäät suomalaisten paon vaikuttavan pahaa muuhun ristijoukkoon. Vaan sitä elä ajattele, minun mukanani se joukko innostuu. Tämähän on meidän suuri päivämme, senhän olemme jo kauan tienneet. Katso omaa miekkaasi, se on kirkolle vihitty niinkuin minunkin; kuinka monasti oletkaan sen avulla kukistanut monta vertaa vahvemman vihollisen. Ja nyt on ylivoima meidän puolellamme, — miksei silloin miekkasi purisi!

Nyt leimahti salama haarniskoidun soturin silmässä ja palavaa intohimoa soi hänen äänestään, kun hän virkkoi:

— Minun miekkani puree kyllä tänään niinkuin ennenkin ja samoin tekevät huovieni aseet. Ja sinun miekkasi ja tarmosi säteilee yli kaikkien, Tuomas, sen tiedän. Vaan minä soisin, että me saisimme tämän taistelun pelkällä omalla väellämme suorittaa, — se voisi kaatua, vaan ei paeta. Tämä suuri ristiarmeija sitävastoin —, Tuomas, anna minulle anteeksi epäilykseni, vaan minä en siihen luota.

Tuota epäilystä ei Tuomas koettanutkaan enää kumota, hän vain virkkoi:

— Sen voima on siinä, että se taistelee uskon puolesta. Vaan elä luota siihen, elä luota mihinkään muuhun kuin ristin voimaan, siihen luotan minä. Olen tottunut taisteluissa tätä miekkaani heiluttamaan

ja sillä väkeäni johtamaan ja minun on vaikea pysyä ottelusta syrjässä. Vaan minä tahdon, uskoni lujuutta todistaakseni, jättää miekkani tuppeen ja ainoastaan rukouksella taistelua johtaa, — neitsyt Maariahan on puolellamme, häneen minä turvaudun. Häneen luota sinäkin Belgerd, niin olet varma kuin minä.

Niin varmaa uskoa säteili piispan sanoista, että epäilys hälveten häipyi haarniskoidun soturin mielestä ja että hän luottamuksella tarttui piispan käteen.

— Me tarvitsemme tänään paljon jumalanäidin apua, Tuomas, virkkoi hän. — Mutta hän sitä meille antanee. Sinun uskosi on vahva, siihen tahdon minäkin luottaa.

Hän poistui ja pian kajahtivat torvet herättäen leirin syvästä aamu-unestaan. Kylmissään ja kankeina nousivat soturit verkalleen kostealta nurmelta sammuneiden nuotioiden äärestä ja rupesivat unisina ja haluttomina vetreyttämään kontettuneita raajojaan. Vaan ritarit ratsastivat nuotiolta nuotiolle, kiirehtivät joukkojaan nopeasti aterioimaan, asestautumaan ja asettumaan riveihin. Belgerd hyöri ylinnä kaikista, joudutti, järjesti; hän oli nyt jo kärsimätön päästäkseen taisteluun, ratkaisuun. Vaan päivä oli siltä jo ehtinyt nousta korkealle puiden latvain yläpuolelle, ennenkuin ristijoukko seisoi valmiina marssiin lähteäkseen.

Mutta Tuomas oli jäänyt telttansa edustalle miettimään sitä lupausta, jonka hän, vahvistaakseen huovipäällikkönsä luottamuksen, oli hänelle tehnyt. Hän oli sen tehnyt enempää ajattelematta, mutta nyt hänestä tuntui, että hänen oli velvollisuus se täyttää:

antaa miekkansa levätä ja rukoilla jumalanäidiltä voittoa. Olihan hän itse vakuutettu ja olihan hän aina vakuuttanut kaikille muille, että äitijumalan käsi retkeä johtaa ja että hänen apunsa sille voiton takaa. Hänellä oli edesvastuu koko retkestä, hänen hartaudestaan, hänen alttiudestaan riippui pyhän neitseen apu, — hänen täytyi nyt henkensä voimalla osoittaa, että voimakkain ja suurin rakkaus oli sittenkin rakkaus ristiin. Melkein kaipauksella katsoi hän rakasta miekkaansa, jota kohottamalla hän väkensä niin moneen voittoon oli vienyt ja jonka hän nyt toimettomuuteen uhrasi. Mutta harras rukous on sittenkin sitäkin väkevämpi, — hänen täytyy päästä taistelun kestäessä jumalanäidin välittömään läheisyyteen ja hänet sielunsa koko voimalla apuun taivuttaa, hän ei saa sitä taistelua paeta.

Mutta ristiarmeija odotti jo jokiahteella johtajapiispan lähtökäskyä. Tämä silloin tempasi telttansa harjalta suuren kullatun ristin, nousi ratsunsa selkään ja ajoi suorana ja varmana joukkonsa etunenässä. Toiset piispat ja papit kokoontuivat siihen hänen ympärilleen ja kullatut rintaristit ja hiipan helyt hohtivat päivän paisteessa. Heidän jälessään ajoivat haarniskoidut ritarit, joiden hevosetkin säteilivät kiilloitettua terästä ja joiden peitset puitten oksia taittoivat. Muu kirjava ristiarmeija seurasi näitä, enimmät jalan, toiset intoa hehkuen, toiset empivinä ja kalpeina. Vaan jälkijoukkona, vartijana, ratsasti Belgerd harmaine huoveineen sulkien epäileviltä peräytymisen tien. Ainoastaan pieni vartioväki jäi laivojen luo rannalle.

Rohkaisten soivat torvet ristijoukon edetessä ja papit ja munkit veisasivat hartaita virsiä, varmoina siitä, että heidän työnsä, voitettujen pakanain ja muiden Rooman kirkon vihollisten kastaminen, oli alkava ennen illan tuloa.

Vaan tuskin oli siten puolen rupeamaa kuljettu, kun edelle lähetetyt tiedustelijat palasivat kertoen, että vihollisten joukko läheni jo koiran haukunnan matkan päässä. Silloin käski Tuomas ristijoukon pysähtyä aukealle ylängölle ja asettua taisteluasentoon. Mutta itse hän pystytti ristinsä ylängöltä kohoavalle kunnaalle, josta se laajalle näkyi kaikille tahoille, astui maahan ja käski joukkonsa polvistua. Korkealla ja kaikuvalla äänellä hän rukoili ja lausui lopuksi:

— Taistelumme on pyhä, Rooman isä on luvannut jokaiselle, joka täällä ristin merkillä taistelee, synnit anteeksi niinkuin Pyhän maan retkeläisille, ja ken taistelussa kaatuu, sillä on edessään taivaan riemu ja autuus. Ilolla astumme siis nyt vihollista vastaan, — pyhän Pietarin nimessä!

Tuomas piispa koetti näin rohkaista retkeläisiään ja samalla itseäänkin, sillä hän tunsi itsensä heikoksi juuri nyt, jolloin hän olisi tarvinnut kaiken voimansa. Hänen sotarukouksensa oli hänestä kaikunut ontolta ja jättänyt hänet kylmäksi ja hän pelkäsi, ettei hän ollut, niinkuin aina ennen, voinut innostuttaa sotureitaankaan. Jotain särkynyttä oli hänen sydämmessään, — hän tunsi sen nyt selvästi, kun hän oikeaa innostuksen tulta odotti, hän ei voinut sitä kieltää. Ja kauhulla ajatteli hän raskasta

osaansa alkavassa taistelussa, pyrkiä rukouksella jumalanäidin luo ja hartaudellaan voittaa hänen armonsa, — hän epäili jo sielunsa tarmoa ja olisi mieluummin tahtonut miekalla otella.

Vaan taistelu alkoi jo. Notkon vesakosta rupesi kankaalle singahtelemaan vihollisten teräsnuolia ja heidän ratsumiehiään vilahteli vastaisen ahon rinteellä. Ristijoukko lähti tunnussanaansa huutaen laskeutumaan alangolle, karkoittaakseen sieltä vihollisen, ja ennen pitkää oli koko sotajoukko vesakon peittoon uponnut. Sieltä nyt torvet soivat ja sotahuutoja kaikui, sieltä kuului aseiden kalsketta ja käsikähmään käyneiden kirkahduksia, — taistelu oli tuima heti alusta.

Tuomas piispa siirsi ristinsä vielä ylemmäs kunnaan huipulle, mutta hänen käsivartensa vapisi ristiä kantaessaan. Siihen kokoontuivat hänen ympärilleen ristin juurelle piispat ja papit ja munkit, jotka eivät aseita kantaneet, ja kaikki he siinä polvistuneina ääneensä rukouksiaan lukivat. Mutta Tuomas piispa kohotti silmänsä taivasta kohden ja kokosi sielunsa kaiken voiman karkoittaakseen epäilyksensä ja saadakseen mieleensä todellisen hartauden. Hän tahtoi pyyhkästä ympäriltään pois kaiken muun maailman ja mistään muusta tietämättä ja välittämättä eristyä, sulautua henkensä hartauteen; siksi hän ei tahtonut laskea taivaalle suunnattua katsettaan alas, ennenkuin hän oli jumalanäidin läheisyyteen päässyt, ei hellittää rukouksestaan, ennenkuin pyhä neitsyt antaisi merkin osoitukseksi, että hän on sen kuullut ja että hän tahtoo ristin sotajoukolle antaa

voiton. Luottavina ja kunnioituksella katselivat toiset hengen miehet tuota noin kiihkeästi rukoilevaa johtajapiispaansa.

Vaan vaikka hän aistimensa kuolettaa tahtoi, kaikui kumminkin taistelun pauhu laaksosta hänen korviinsa; hän kuuli ristisoturien tunnussanat, vaan kuuli myös vihollisen vieraat huudot. Ja nämä jälkimmäiset hänestä jo lähempää remahtivat. Se oli toki kaikki vielä kaukaista humua, se ei hänen rukoustaan häirinnyt, hän ei tahtonutkaan tietää, mitä laaksossa tapahtui. Mutta se humina kiihtyi ja selveni ja yhtäkkiä rupesi nelistäväin hevosten raskasta kavion kopsetta kaikumaan hänen korviinsa ja hänen täytyi sitä levottomana kuunnella, tietämättä mitä se merkitsi. Sillä katsettaan hän ei taivaalta siirtänyt.

Vihollisen ratsuväki sieltä karautti huimaa vauhtia vastaisen ahon rinnettä alaspäin notkoon. Ristin sotureista se näytti lentävän heitä vastaan ja sen etupäässä kiiti kimon seljässä valkopukuinen ritari, jonka korotettu miekka säteili päiväpaisteessa. Hän ryntäsi suoraan ristijoukon jalkaväkeä vastaan vinhalla voimallaan ja kirkuen pakenivat hänen edestään vesakossa lymyilevät jousimiehet, jotka sieltä matkan päästä olivat vihollista ammuskelleet. Hätäinen ja meluava hämminki syntyi sen harjanteen rinteellä, jonka kunnaalla Tuomas rukoili, ja nyt kuului selvästi peljästyneitä huutoja:

— Se on Novgorodin ruhtinas, hänen säilänsä palaa!

Ja kunnaalla rukoilleet papit ja munkit hypäh-

tivät säikähtyneinä pystyyn keskeltä rukoustaan ja juoksivat pakoon harjun taa.

Vaan Tuomas kurotti katseensa yhä korkeammas ja terästi sen yhä tulisemmin kirkasta taivasta kohti ja käsiään väännellen rukoili hän pyhää neitsyttä, oman kunniansa ja kirkon onnen vuoksi, taltuttamaan vihollisen vimman ja ajamaan sen alas ristin juurelta. Päivä paahteli kuumasti hänen paljastettua päätään, se hohti suoraan hänen kasvoilleen, jotka hehkuivat, ja hänen ylöspäin tähdättyihin silmiinsä, jotka se sokaisi, vaan hän ei sitä tuntenut, sillä hänen sielunsa täytti jo polttava epäilys.

Ristiretkeläisten vasen siipi, jossa jalkasin verkkaan ja varovasti olivat kulkeneet nuo soturin ammattiin antautuneet porvarit ja kalastajat ja laiskurit ja maantiesankarit, se oli vastustelematta väistynyt vihollisen ensi hyökkäystä, jonka ruhtinas oli tähän vitkastelevaan laumaan suunnannut. Ristijoukon ritarit ratsumiehineen olivat jo omalla tahollaan edemmäs notkoon ehättäneet. Vaan samassa palasi Belgerd-ritari ratsumiehineen takaisin ja hyökkäsi sivulta vihollisen kylkeen, pakoittaen sen pysähtymään ja peräytymään. Taas kaikuivat rohkeampina ristisoturien huudot ja koko heidän rintamansa läksi jälleen voitokkaasti kulkemaan eteenpäin, ajaen vihollista metsän läpi aholle. Ja paenneet piispat ja papit palasivat kohta kunnaalle takasin, kertoen, että ristin liput liehuvat voitokkaina vihollisten keskellä.

— Sulle kunnia ja kiitos pyhä neitsyt, kun meille apusi annat; minä tiesin, että et omiasi hylkää ja että meidät voittoon johdat...

Niin kiitti jo kunnaalla polvistuva piispa ja hänen ylöspäin käännetyt silmänsä säteilivät taas toivoa. Ja hän lisäsi kuiskaten:

— Sinä olet minulle armosi suonut, sinä pidät minua sittenkin palvelijasi arvoisena.

Vaan sotamelske ei tauvonnut, ei loitonnutkaan kauas. Notkon takana kohoavalle harjulle eivät ristin soturit päässeet. Siellä kokosi nuori, valkopukuinen ruhtinas hehkuvalla innolla joukkojaan, lensi kimonsa seljässä salamana kukkulalta kukkulalle; hän oli yhtaikaa kaikkialla, järjesti joukkonsa joka taholla, valoi väkeensä intoa ja rohkeutta ja taas hänen säilänsä välkkyi taisteluun käyvän joukon etunenässä. Kahakkaa jatkui, taistelu aaltoili eteenpäin ja taaksepäin. Ristijoukon raskaat, teräspukuiset ratsumiehet olivat innokkaiden ritarien johdolla, karkoittaen vihollisten jousimiehiä, ajaneet alavalle suolle, jossa heidän hevosensa uppoilivat, korskuivat ja ponnistivat, ja jossa he turhaan pitkillä peitsillään hosuivat ilmaa, vihollisten haavoittaessa heidän ratsujaan teräsnuolillaan ja heittokeihäillään. He eivät siten ehtineet kuumimmassa miekkataistelussa oleville avuksi, heistä toiset sinne kaatuivat, toiset nousivat satulasta jalan taistelemaan ja yksin ja kaksin palasivat muut vähitellen kovemmalle maalle ja ratsastivat edestakasin notkoa pitkin, ennenkuin tappelun tuoksinaan osuivat. Päivä paahtoi kuumasti laaksoon, jonne ei tuulen henkäystä ulottunut, ja se uuvutti väleen taistelevat; miehiä kaatui joukottain molemmilta puolin. Valkopukuisen ruhtinaan sotajoukko oli pienempi, ristilaumain hyökätessä joka

taholta se taipui niiden painon alle, peräysi ja tempasi korskuvan kimonkin mukanaan näreikköön. Vaan tuskin olivat ristin soturit hikeä otsaltaan pyyhkien ehtineet metsän rintaan, kuin tuo kaikkialle ehtivä, tulena välkkyvä säilä taas näkyi urhean kantajoukon keskessä, joka näreiköstä ryntäsi ja kiilana iski ristijoukon sakeimpaan, mutta enin epäjärjestyksessä olevaan laumaan ja taas repi sen auki. Ja taas kajahti peljästynyt huuto:

— Palava säilä saapuu, se polttaa meidät tulellaan!

Veri vuoti virtana, väsymys, velttous, toivoton säikähdys valtasi kirjavan lauman, se väistyi, läksi hurjassa paossa juoksemaan takaisin notkon halki ja rinnettä ylöspäin, vetäen mukanaan nekin, jotka olisivat tahtoneet lujina seistä ryntäävää vihollista vastassa.

Yli tantereen kaikui jyrisevänä Belgerd-ritarin raivostunut ääni, kun hän ratsumiehineen koetti ehättää pakenevien edelle ja huusi näitä pysähtymään. He koettivat paljastetuin miekoin asettua juoksevain eteen, he kehoittivat, he uhkasivat, vaan pakenevia oli mahdoton pidättää. Belgerd käski miestensä hakata maahan etummaiset pakenijat, siten pysäyttääkseen toiset, ja tuima ottelu syntyi siten ristirintaisten itsensä kesken sillä harjanteella, jonka laella piispa rukoili; jälempää syöksyvät polkivat jalkoihinsa edessä olevat, jotka koettivat väistää huovien miekkoja. Mutta heidän takaa taas kuului notkosta nuoren ruhtinaan soinnukas, voitonvarma ääni, kun hän miehiään kiirehti pakenevain kintereille.

Tuomas piispa kuuli sotamelun lähenevän itseään, hän kuuli juoksusta hengästyneiden ristisoturien hätäiset huudot ja huovien turhat uhkaukset ja siinä hän polvillaan lepäsi mahtamatta mitään, kykenemättä palauttaa pakoon väistyviä, lepäsi siinä koettaen koota sinkoilevia ajatuksiaan ehyeen rukoukseen. Hän rukoili jo ääneensä, vaimentaakseen siten korvistaan taistelun humun, hän terästi katseensa yhä kiinteämmin taivaalle, kuin sieltä apua odottaen, hän tahtoi puristaa sydämmen rinnastaan sulkeakseen sen rukoukseensa ja heittääkseen sen panttilahjana jumalanäidin eteen, taivuttaakseen häntä armoon ja apuun. Hän huusi niin että hänen äänensä kuului yli taistelun melun.

— Elä heitä meitä armosi tarhasta ulos, vahvista vielä ristisi soturien mielet, anna voimaa heidän aseilleen, sinä sen voit tehdä. Suista vihollisten varmuus, kun he ylinnä uhmailevat, katkaise heidän voittokulkunsa, sinulla, sinulla yksin on siihen voimaa. Lainaa meille armosi, vahvista meitä, ei meidän vuoksemme, jos emme aseiksesi kelpaa, vaan oman kirkkosi vuoksi, oman kunniasi vuoksi, — auta ristiäsi, auta!

Mutta melu vain läheni, pakenevia joukkoja ryntäsi hänen kunnaansa ohitse ja hän tunsi viiman huovien hurjasta ajosta, kun he yhä ylemmäs aholle etenivät pakenevia pysäyttämään. Ja vihollisten voittohuudot repivät yhä lähempää hänen korviaan, joita hän koetti käsillään tukkia. Hänen päätänsä poltti ja hänen silmänsä verestivät, vaan hän tuijotti yhä

taivaalle ja huusi kuivavasta kurkustaan, karjui toivottoman vimmalla:

— Minun on syyni ja syntini, että näin annat pyhän vihasi ristin joukkoa rangaista, minun, yksin minun. Minä olen pyhyytesi häväissyt, petollisella sydämmellä olen tahtonut edustajasi olla, vilpillä olen korkeutesi merkkejä kantanut, äiti jumalan, minä olen armosi meiltä riistänyt. Kurita, rankaise minua, yksin olen vikapää kaikkeen, ruhjo minut, syökse minut kadotuksen syvyyteen, sen olen ansainnut. Mutta pelasta sinulle vihkiytynyt joukko, sille suo armosi, suo vieläkin voitto . . ., armo!

Hänen äänensä katkesi, silmät näyttivät pullistuvan päästä, kun hän ponnisteli, ja hänen vartalonsa tutisi väsyneillä polvilla kuin tuulessa rannan ruoko. Mutta hänen äänensä kuulivat kunnaan juurelle hyökkäävät viholliset ja he pysähtyivät kummissaan katsomaan tuota ristin alla huutavaa miestä, joka yksin äänellään vaimensi taistelun melun. Ja ristin sotureitakin se ääni taas kutsui esiin näreiköstä, jonne he kankaan yli paeten jo olivat huvenneet.

Toiset pakenevista olivat kyllä pysähtymättä juosseet hurjassa sekasorrossa eteenpäin metsän läpi laivoja kohden. Vaan toisen osan oli Belgerd ratsumiehineen toki saanut metsän rinnassa seisautetuksi ja käännetyksi takasinpäin ja hän johti sitä nyt vihollista vastaan, joka jo rinteelle nousi. Haarniskoittuja ritareita, jotka olivat ajaneet takaa yksinäisiä vihollisparvia, yhtyi nyt myös hänen joukkoonsa ja niiden avulla ojensi hän taas rintaman ryntäävää vihollista vastaan ja teki tuiman hyökkä-

yksen sen harvenneeseen kantajoukkoon. Uusi, entistä hurjempi ja verisempi ottelu syttyi nyt sillä ylängöllä, jossa ristijoukko ennen taistelun alkua oli voitonvarmana sotarukouksensa pitänyt. Uljaasti taistelivat rautapukuiset ritarit ja todellinen taistelun kiihko sai nyt muutkin ristinsoturit valtoihinsa. He näkivät kultaisen ristinsä vielä kohoavan pystössä kunnaalla ja hurskaan johtajapiispansa sen juurella hartaasti rukoilevan ja he uskoivat vielä sen merkin suojassa sittenkin voittavansa. Yhteisellä innolla he uudelleen ja uudelleen vihollista vastaan ryntäsivät. Vaan heidän joukkonsa oli pienentynyt, se ei jaksanut enää niinkuin äsken mieslukunsa painolla työntää edestään vihollista, jota väsymätön ruhtinas taidollaan johti ja innollaan elähdytti. Hänen valkoinen pukunsa punoitti jo verisenä, hänen sulkaniekka hattunsa oli isketty hänen päästään, joten vaaleat kiharat valtoinaan hulmusivat, ja hän kiiti nyt ruskean ratsun seljässä, kun ritarin peitsi oli hänen kimonsa lävistänyt. Vaan hänen silmänsä hehkui uhkuvaa nuoruutta ja voiton uskoa ja taittumatonta intoa kertoivat hänen virmat liikkeensä, — sitä intoa oli niin paljo, että hän sillä aina uudelleen joukkonsa sytytti, kun hän rintaman edessä säiläänsä heilutti ja huusi:

— Muistakaa kotianne ja lapsianne, muistakaa Suurta Novgorodia!

Tuon riehuvan taistelun vieressä mäen nyppylällä oli Tuomas piispa aina vain polvillaan ja hänen silmänsä tähystivät taivaan merkkiä. Monasti oli vihollisparvi yrittänyt riistämään hänen vierestään

pystytetyn ristin, vaan kurotettu käsivarsi ei ollut ulottunut kukkulan laelle. Monasti oli Tuomas itse tahtonut miekkaansa käyden rientää joukkoaan ottelussa johtamaan, vaan hän oli voittanut sen halunsa ja rukoillut. Toiset piispat ja papit olivat jo paenneet uhkaavia miekkoja ja kehoittaneet Tuomasta mukaansa lähtemään. Mutta hän ei heitä kuunnellut, hän tahtoi rukoilla, vaan hän tunsi kauhulla, kuinka hänen päänsä kävi raskaaksi ja kuinka hän horjui ja yritti kaatua, ja hän kutsui hätääntyneenä kaniikkeja tuekseen. Vaan nuoret apulaispapitkin olivat jo poissa, ainoastaan Pietari Kaukovalta seisoi vielä hänen vieressään, liikahtamatta seuraten hänen raskasta taisteluaan, ja tämä hento mies nyt asettui kookasta piispaa tukemaan. Ääni oli jo piispalta kokonaan sortunut, vaan käheällä kurkulla hän yhä rukoili taivaalta voiton merkkiä, — hän ei tahtonut katsettaan taivaalta hellittää ennen, kuin hän sen armon merkin oli nähnyt. Aurinko teki jo laskuaan, solui verkalleen taivaanrantaa kohden; mutta vielä toivoi rukoileva piispa, että ennenkuin se oli vaipunut metsän taa, oli taivas antanut armonsa.

Ylimmät latvat peittivät jo päivän heleän pyörän. Silloin kuului hätääntynyt kirkaisu taistelutantereelta, ristiretkeläisten joukosta. Belgerd-ritari, joka ristijoukkoa oli johtanut ja ratsumiehineen koossa pitänyt, hän kaatui ratsunsa seljästä ja sortui taistelevain jalkoihin. Nyt valtasi toivoton kauhu hänen urheat huovinsakin ja heidän iskevät miekkansa hervahtivat alas. Mennyt oli viimeinen toivo, — he käänsivät väsyneet ratsunsa metsään päin ja

taas suhahti pakeneva lauma piispan ohi ja sen jälestä voittoisa vihollinen.

Samassa vaipui aurinko metsän taa ja epätoivon huokaus kohosi Tuomas piispan särkyneestä rinnasta. Hänen päänsä retkahti hervotonna ja raskaana alas, silmästä sammui viimeinen toivo ja hänen ruumiinsa vaipui lannistuneena ja murtuneena kokoon Pietari Kaukovallan syliin.

— Sinä olet siis hyljännyt meidät, Jumala, sinä olet vanhurskas etkä pilkkaajillesi armoasi suo, — niin läähätti kaatunut piispa. — Itse johdat valtakuntasi kaikkitietäväisyydelläsi, mikä olinkaan minä, että yritin sinun tahtoasi määräämään, — sinä olet sen minulle kuolemaksi lukenut.

Taistelu oli vetäytynyt vähän etemmäs kunnaan taa metsään, — taistelua kesti näet sittenkin vielä. Siellä metsän rinnassa oli pakenevain huovien joukkoon yhtäkkiä kuin taivaasta pudonneena lennähtänyt heidän rakas päällikkönsä, Belgerd-ritari, — hän oli kaatunut, vaan ryöminyt haavoitettuna esiin kuolleen hevosensa alta ja riensi nyt vieraan ratsun seljässä vielä kerran tuulen viimana urhojaan johtamaan. Ja uusi rohkeus, uusi hurjuus oli siitä syttynyt tähän pienoiseen joukkoon, se syöksyi toivottoman koston synkällä kiihkolla vielä kerran vihollista vastaan ja niin raivoisa oli se ryntäys, että nuoren, voittavan ruhtinaan vielä kerran oli täytymys peräytyä kankaalle. Siellä, ihan piispan kunnaan juurella, jossa risti yhä pystyssä kuulsi, riehui viimeinen taistelu; ristin viimeiset ritarit hyökkäsivät

sitä kohden pelastamaan edes tämän viirinsä vihollisen käsiin joutumasta.

Verta vuotavana, aukinainen haava kaulantiessä, raivasi Belgerd huoveineen itselleen tietä väistyväin vihollisjoukkojen läpi ristiä kohden eikä häntä nyt mikään voima voinut pidättää. Harju oli ennen pitkää taas kerran ristin soturien hallussa, peräytymään syösty vihollinen kokosi voimiaan sen jo hämärtyvällä rinteellä. Raskaasti hengittivät väsyneet, ristirintaiset ratsumiehet harjulla, heidän väsyneet ratsunsa vapisivat, he eivät jaksaneet enempää, vihollinen sai pysähtyä ja kokoontua. Vaan kunnaalla, ristin juuressa, kohotti Tuomas piispa vielä kerran rauenneen katseensa illan kelmenevää taivasta kohden ja kuiskasi aralla toivolla:

— Annatko meille sittenkin armosi, onko se niin äärettömän avara? Oletko meitä vain koetellut, onko sieluni tuska voinut kuoleman synnin sovittaa . . ., vieläkö suot meille voiton . . .?

Mutta silloin ratsasti hänen luokseen kalpeana ja satulassaan horjuen Belgerd ritari. Verta oli jo vuotanut liiaksi, hän putosi hevosensa seljästä ristin juurelle ja huoahti hiljaa, katkasten piispan toivovan rukouksen:

— Ei Tuomas, voittoon eivät riittäneet voimamme . . ., ei minun miekkani eikä sinun rukouksesi. Paljon, paljon enemmän me olisimme tarvinneet jumalanäidin apua ja armoa — me olemme suotta taistelleet . . .

Hän vaipui ristin juurelle ja kankeilla, lasinkarvaisilla silmillä tuijotti piispa kaatunutta ystäväänsä,

voimatta enempää rukoilla. Hän vain katsoi ja vapisi. Sillä kuolleen toverinsa rauenneessa silmässä näki hän jotakin, joka hänet jähmetytti ja hänen tunteensa turrutti, — hän näki tuon syyttävän, murheellisen katseen, jota hän koko päivän oli hartaitten rukoustensa aikana pelolla ja vavistuksella odottanut, jota hän ei ollut koskaan voinut väistää eikä paeta. Ja hänen sydämmestään puhkesi ääni:

— Se on jumalanäidin vastaus!

Päivä oli hävinnyt metsän taa ja sen punakin jo kelmeni taivaalta. Hämärän peitossa oli kangas, kunnaalta ei enää voinut nähdä, mitä siellä tapahtui. Mutta vielä kuului taistelun huminaa, ratsumiehiä kiiti ristin ohi ja niistä yksi, nuori novgorodilainen ylimys, sysäsi piispan vieressä kohoavan ristin kumoon; romahtaen se kaatui kalliolle ja särkyi pirstaleiksi. Silloin nousi maasta, pirstaleiden alta, murtunut piispa pystyyn, katsoi kauhulla pyhän viirinsä säpäleitä ja huudahti:

— Neitsyt Maaria, armoasi et voinut minulle suoda, ristisi asiaa en saanut ajaa. Vaan suonet minun toki kaatua ristisi kupeelle.

Hän sivalsi miekan tupestaan, hyökätäkseen kankaalle, jossa vielä taistelua jatkui, ja hurja nautinto valtasi hänen mielensä. Hän näki sieltä häämöittävän sen valkopukuisen ratsumiehen, joka oli hänet voittanut ja masentanut, jonka sydän siis oli puhtaampi kuin hänen ja mieli hartaampi, — tuolla hän liehui, hänen kanssaan tahtoi hän nyt mitellä tuota miekkaansa, jolla hän ei ollut päivällä taistella saanut. Kasvoillaan kamala riemu kohotti hän

kalpansa yhtyäkseen niihin linnan ratsumiesten ja rautapukuisten ritarien viimeisiin tähteisiin, jotka vihollisten saartamina vielä illan pimeässä kankaalla taistelivat ja mieluummin tahtoivat kaatua kuin antautua. Vaan hän ei ehtinyt vielä askelta astua, ennenkuin hento käsi päättävästi tarttui hänen miekkaa kohottavaan kouraansa ja pysäytti hänet juoksustaan. Se oli Pietari Kaukovallan käsi ja hän kuuli pienen munkin nuhdellen huudahtavan:

— Tuomas, sinä ylvästelet vieläkin ja kapinoit. Alistu, mies, vihdoinkin Jumalan tahdon edessä, masenna itsekäs luontosi, joka korkeinta vastaan uhmailee, nöyrry kerrankin..., seuraa minua!

Korotettu miekka putosi kilahtaen maahan ja ojennettu käsivarsi laskeusi alas ja sen jännitys laukesi verkalleen. Raivosta yltynyt luonto lamausi ja kuin lapsi isäänsä seurasi kookas, mahtava piispa pientä munkkia kunnaalta alas pimeään metsään. Hän hoki vain hiljaa itsekseen:

— Niin, minä olen Jumalaa vastaan uhmaillut, — siksi en voinut saada armoa...

Ja kostean, pimeän öisen metsän läpi vaelsi nyt murtunut mies heikkoon munkkiin nojaten vaivaloisesti ja läähättäen Nevan rantaa kohden, vaelsi samaa tietä, jota myöten suuri, voimakas Suomen piispa aamulla oli mahtavaa ristijoukkoaan vihollista vastaan johtanut, silloin ajaen uljaan ratsunsa seljässä ja kullattua ristiä korkealla kantaen. Nyt kompasteli jalka kiviin ja mättäisiin, maa oli kuoppainen ja rosoinen, pensaikot sakeat ja murrokset korkeat

eikä hänen lauvenneet jäntereensä enää tahtoneet häntä kannattaa.

Päivän kestänyt ottelu päättyi nyt taistelutantereella pian. Viimeiset harjanteella kamppailevat ristin soturit kaatuivat toinen toisensa perästä, kunnes viimeisen kädestä kirposi kalpa. Novgorodin nuori ruhtinas ratsasti silloin voittajana yli taistelutantereen iloiten voitostaan ja kiittäen urhokasta väkeään. Vaan niin uupuneet, niin raukeat päivän rasituksista olivat voittajan joukotkin, että ne ilman nuotioita, ilman vartioita taistelutantereen takaisen ahon kupeelle maata laskeusivat ja uneen hervahtivat. Kukaan ei ajatellutkaan ajaa takaa pakenevia ristiretkeläisiä, voitetutkin saivat rauhassa huoahtaa pakosalla metsän kätkössä taikka laivojensa luona rannalla. Taistelu oli tauvonnut, ainoastaan kuolevain ja haavoitettujen valitushuudot kaikuivat notkoista ja harjanteilta kesäisen metsän hiljaisuuteen.

Aamun valjetessa ja jo yöpimeällä kävivät voitettujen tähteet keräämässä taistelutantereelta vainajiaan, eikä kukaan heitä ehkäissyt. Uskolliset aseenkantajat hakivat kaatuneita ritareitaan, ratsumiehet ottivat mukaansa päällikköjensä ruumiit ja kaksi ristiretkeläisten laivaa täyttyi siten kaatuneiden ritarien ja päällikköjen ruumiilla. Toiset ristiretkeläiset, jotka jo kestävästä taistelusta olivat paenneet rantaan ja nousseet laivoihin, soutivat jo yön selässä Nevan virtaa alaspäin ja laivoja läksi sitten yksitellen toinen toisensa perästä pyrkimään pois tältä turmion rannalta ja koko onnettomalta retkeltä. Toisiin laivoihin vielä aamun valetessa kannettiin haavoitettuja

ja vainajia — leiriä ei ehditty pelastaa — ja vähitellen nämä viimeisetkin kiirehtivät irtautumaan maista ja harventuneilla soutajavoimilla ponnistamaan joelle. Ennenkuin aurinko oli ehtinyt kuivaamaan yöseltään kostean vesakkorannan Inkerijoen suussa, oli ristiretkeläisten laaja leiripaikka jo autio ja tyhjä.

Silloin saapui siihen voittajain riemuava joukko nuoren, uljaan ruhtinaansa johdolla ja se pysähtyi tuokioksi törmälle katsomaan ristiretkeläisten viimeisten alusten ankaroita ponnistuksia päästä pakosalle. Mutta kun viimeinen laiva oli näköpiiristä hävinnyt, silloin asettuivat novgorodilaiset iloista juhlaa viettämään siihen Nevan partaalle suuren voittonsa kunniaksi. Ylivoimallaan uhkaava vihollinen oli kukistettu ja karkoitettu, pelastettu oli Suuri Novgorod, säilytetty isien usko ja turvassa kodit ja perheet, — siinä olikin riemun syytä. Paenneiden ristin ritarien hyvin varustetut teltat ja muona-arkut tyhjennettiin ja jaettiin miesten kesken ja hilpeät, nuoret novgorodilaiset ylimykset pukeutuivat piispain ja ritarien koristuksiin ja kalleuksiin, samettivaippoihin ja hopeavöihin, ja heidän viiniankkurinsa lisäsivät pian juhlan äänekästä iloa. Vaan ylinnä kaikissa riemuhuudoissa ja voittolauluissa kaikui sen nuoren ruhtinaan nimi, joka innollaan ja tarmollaan oli heille voiton hankkinut, hänelle annettiin nyt jo Nevan voittajan kunnianimi.

VII.

Hajalleen viskeltyinä, erillään toisistaan ja toisistaan tietämättä soutavat suuren ristijoukon tähteet taas Suomenlahden aavaa selkää pitkin, palaten tappiosta ja häpeästä. Säretty on risti, tahrattu maine. Ensimmäisellä levähdysrannalla ovat he haudanneet ritariensa ja päällikköjensä ruumiit ja he hoitelevat aluksien pohjilla hourivia haavoitettujaan, siten ilman johtajia meriä harhaillen. Luonto tuntuu syksyiseltä, pilvessä on taivas, sydänkesän aika on kulunut ja syyspuolen vinhat tuulet puhaltavat ulapoilla. Yksinäinen laiva, joka heikontuneella soutajakunnalla vastaiseen kamppailee, näkee väliin kaukaisella taivaanrannalla toisen, samaan suuntaan ponnistavan aluksen ja jättäyypi sitä odottamaan, saadakseen tietoja toisten vaiheista ja kuullakseen, onko johtajapiispa käskenyt ristiretkeläisten tähteiden vielä johonkin kokoontua. Verkalleen ja vaivaloisesti saapuu siihen toinen laiva ja siitä tehdään juuri samat kysymykset. Ei kukaan tiedä, mihin retken johtaja on joutunut, hänen tahtonsa tarmo ei ole enää

vaikeuksia voittamassa eikä ponnistuksiin innostamassa, kukaan ei ole antanut mitään määräyksiä, ei kenkään pidä ristiretken jäännöksiä koossa. Ristin sotajoukko on hajallaan. Kauempaa tulleet laivueet päättävät senvuoksi palata kukin kotiinsa, Ruotsiin, Norjaan ja Tanskan saariin, ja he vaihtavat aseillaan ja varustuksillaan saaristojen asukkailta välttämättömimpiä muonia sinne päästäkseen.

Vaan Suomesta kotoisin olevat laivat pyrkivät takaisin Aurajoen suulle, mistä juhlallinen retkikunta pari kuukautta sitten oli merelle lähtenyt, ja vähitellen sinne alus toisensa perästä palaakin. Kaikki kyselevät piispaa, mutta kukaan ei ole piispaa nähnyt eikä kenkään tiedä, missä hän on ja mitä hän aikoo. Pelolla ja kauhulla kuulevat rantamaan kristityt ja piispanlinnaan jätetyt vartiomiehet kertomuksia ristijoukon perinpohjaisesta tappiosta ja hurjasta paosta, linnanvanhimman kuolemasta, kaatuneiden suuresta lukumäärästä ja johtajapiispan katoamisesta yön pimeässä kumotun ristinsä juurelta. He siunaavat itsensä ja kysyvät huolissaan, mitä tästä nyt on tuleva. Mutta rantaan kerääntyneet suomalaiset mekkoniekat talonpojat kuuntelevat noita surun viestejä silmiään räpäyttämättä ja värähtämättömin kasvoin, heidän sisässään vain kasvaa salainen toivo. Ja kun heille kerrotaan, että retkelle pakolla viedyt suomalaiset olivat taistelun edellä karanneet karjalaisten metsiin, silloin välähtää salaa mekkomiesten silmä eivätkä he voi olla toisilleen hiljaa kuiskailematta.

Yhä useampia laivoja palaa Aurajoen suulle, vaan ei palaa Tuomas piispa. Väsyneet saapujat ovat kaikki yhtä neuvottomia ja tietämättömiä. Vihdoin eräänä päivänä soutaa mereltä päin vieläkin pieni viisihanka-alus, jonka airoissa munkkeja ja kaniikkeja istuu. Soutajain vähäväkisyyden takia on se matkalla kauimmin viipynyt ja uupuneina laskeutuvat airot, kun se nyt rantaan saapuu.

Silloin nousee sen pohjalta kaksi harmajakauhtanaista munkkia, joista toinen, pienempi, taluttaa maihin toista, pitkää, mutta kumaraa ja kokoonpainunutta miestä. Rannallə olijat katsovat näitä saapuvia ja katsovat kysellen toisiaan. Hennon miehen he heti tuntevat, se on Pietari, Pietari Kaukovalta, erakkomajan lempeä saarnamies, mutta toinen, — onko se hän, onko se mahdollista . . .?

— Onko se entinen, voimakas, suoraselkäinen piispamme tuo kutistunut, hoiperteleva äijä?

— Tuossako olisi ristiretken mahtava johtaja?

Hän se on, hän siinä kulkee katseet maahan luotuina harmajaveljen karkeassa puvussa. Pitkän, valkoisen parran keskelle ovat harmajat kasvot ikäänkuin uponneet ja sauvaan nojaa vapiseva käsi. Puhuttelematta ketään, tervehtimättä ketään, kävelee hän Pietarin rinnalla jokivartta pitkin Räntämäelle päin.

Vaan sittenkin rannalla olevain soturien ja pappien mieli piispan paluun johdosta rauhoittuu ja rohkaistuu. Hän on lannistunut nyt, murtunut tappiostaan ja rasituksistaan, vaan hän on palannut, hän on vielä sittenkin Suomen piispa Tuomas, jonka nero ja voima aina on vaikeimmatkin tappiot korjannut.

Hän on nyt väsynyt ja sairas, vaan anna hänen levätä ja kostua, niin pian hän taas valaa uutta elämää ja toimintaa masennetun kirkkonsa keskuuteen. Kenties panee hän uuden, vielä mahtavamman ristiretken toimeen kostaakseen tappionsa; toimetonna hän ei ainakaan voi elää, — niin, varmaankin täällä taas pian ryhdytään uusiin valmistuksiin ja varustuksiin. Piispa elää!

Ja kun Tuomas on saatettu linnan suureen arkitupaan ja hän siellä taas istuu tutun väkensä keskuudessa, silloin nuo hänen ystävissään kyteneet mietteet ja toiveet pian puhkeavat sanoihin ja kysymyksiin.

— Kostetaan kai pian Suuri Novgorod?

— Kuritetaan kai petolliset pakanat?

— Milloin ryhdytään uutta ristiretkeä valmistamaan?

Niin kyselevät miehet ensiksi toisiltaan keskenään supatellen ja pian näitä kysymyksiä ehtii Tuomas piispankin kuuluville. Vaan hän ei niistä innostu, kuin aina ennen, ei rohkaise väkeään, vaan ei niistä myöskään närkästy. Kumarana hän rahilla istuu, kädet ristissä polvillaan, eikä hän kohota katsettaan maasta, kun hän hiljaisesti vastaa:

— Ei ole minusta enää kirkon kostajaksi, en kykene enää johtamaan teitä ristin puolesta taisteluun, en ole sen arvoinen.

Surulla ja ihmeellä sitä kuuntelevat linnan soturit ja sinne kokoontuneet papit ja tuomioherrat; kovin syvältä näkyy tappio koskeneen voimakkaan piispan sydämmeen. Neuvottomina ja epäillen, tokko

nyt Tuomas piispa tuolla puheella sittenkään saattaa totta tarkoittaa, ryhmittyvät he hänen ympärilleen ja kysyvät edelleen:

— Ettekö aijo meitä enää johtaa, eikö taistelua ja käännytystyötä Suomessa enää jatketakaan? Mitä siis teemme?

Vaan piispa vastaa:

— Palatkaa kukin töihinne, hiljaisuudessa tehtäviänne suorittamaan. Pyhä kirkko löytää kyllä itselleen kostajan ja kurittajan, kun se sellaisen tarvitsee, se valitsee itse hetkensä ja aseensa, — tyytykäämme, nöyrtykäämme, odottakaamme! Tutkimattomat ovat meille korkeuden tiet, elkäämme niitä omin päin lähtekö kulkemaan; salattu on meille Jumalan tahto ja tarkoitus, mitä olisimme me ihmiset, että me oman viisautemme mukaan rupeaisimme hänen asioitaan ajamaan ja hänen nimessään toimimaan. Asettukaamme, odottakaamme hänen käskyjään!

Soturit ja papit jäävät siihen ääneti seisomaan. Outoa on heidän kuulla tälläisia sanoja tuon itsevaltijaan ja yksin määräävän piispan suusta, hänen, joka aina on toiminut ja käskenyt kirkon korkeana edustajana ja sen täydellä valtuudella. He eivät tätä ymmärrä, mutta he eivät tahdo kysellä enempää.

Arkituvan suurelle pöydälle katetaan ateria ja kunniasijalle pöydän päähän valmistetaan tavan mukaan piispalle paikka. Mutta hän ei mene nyt siihen istumaan, hän nousee, käskee pappien pitää suruja katumusmessuja hänenkin puolestaan ja kävelee sitten pihan yli yksin omiin huoneihinsa. Vaan hän ei siellä nyt pukeudukaan piispalliseen pukuunsa

eikä miekkaansa vyöttäydy. Ja asiamiehet, jotka saapuvat häneltä moninaista kysymään linnan hoidosta ja seurakunnan asioista, lähettää hän pois. Kirjurit tuovat hänelle kasan kirjeitä ja odottavat kirjaston ovella hänen määräyksiään, — piispan kotiin palattua on heidän sulkansa ennen aina saanut rajusti heilua. Vaan nyt ei piispa avaa noita sinetöittyjä salkkuja eikä vaivaa kirjureita pitkillä sanelemisilla; he saavat mennä. Hiljaista ja toimetonta on nyt linnassa kaikki kuin vainajan vuoteen ääressä.

Vaan illan tullessa kutsuu piispa vanhimman linnan huoveista puheilleen, jättää hänelle linnan avaimet ja käskee hänen päällikkönä vartioida linnaa. Sitten käskettää hän luokseen tuomiokapitulin vanhimman diakoonin, antaa hänelle kirkon kirjat ja sinetit ja määrää hänet hoitamaan seurakuntaa siksi kunnes toisin asetetaan. Ja vihdoin kutsuu hän Pietarin, joka häntä linnaan on seurannut, puheilleen.

— No, mitä aijot nyt? kysyy teräväsilmäinen munkki hetkisen äänettömyyden jälkeen.

— Minä seuraan sinua, vastaa Tuomas hiljaisesti. — Lähtekäämme!

Satuloittu ratsu tuodaan piispalle, kun kuullaan hänen taas tapansa mukaan aikovan lähteä saarnaajaveljesten majaan rukoilemaan. Vaan hän käskee viedä sen pois; jalkasin, halpana, nöyränä veljenä tahtoo hän nyt veljesten piiriin astua, halvimpana kaikista, suurimpana syntisenä, jolla on enin katumista ja enin anteeksi anottavaa.

* * *

Syksy oli käsissä. Se muuttui talveksi ja talvikin kului. Ja harmajainveljesten hiljaisessa, suljetussa seurassa, syrjässä maailmasta ja sen intohimoista, tietämättä tapahtumista ja välittämättä niistä, eli Tuomas tämän talven halvimman munkin tavoin. Hän teki töitä niinkuin he, loi lunta, kantoi vettä, pilkkoi halkoja kuin nuorin uusikko ja seurasi tarkoin veljeskunnan sääntöjä totellen esimiehen käskyjä. Hän paastosi pitempään kuin muut, viipyi messussa vielä toisten lähdettyä ja rukoili usein yöt läpi yksinäisessä kopissaan. Ja hän näytti tottuvan ja tyytyvän tähän elämäänsä nöyryydessä ja hartaudentöissä.

Veljeskunnan päämies, Pietari Kaukovalta, seurasi ääneti Tuomas piispan mielen rauhoittumista ja hänen tottumista erakkoelämään. Vaan se ei häntä tyydyttänyt, hän kävi huolestuneen näköiseksi, ja eräänä kevätpäivänä astui hän Tuomaan koppiin.

— Sinä viihdyt kauan luonamme tällä kertaa, Tuomas, sanoi hän.

— Niin, minä odotan täällä jumalanäidin ja hänen maallisen edustajansa käskyjä. Odotan nöyryydessä, en tahdo itse toimia.

— Mitä siis odotat?

— Hänen rangaistustaan taikka hänen armoaan, mitä hän tahtoo minulle suoda.

Vaan pienen munkin katse tarkasti häntä heltiämättä ja kun ei Tuomas mitään enempää virkkanut, kysyi hän vielä:

— Miksi odotat, miksi et tee tehtäväsi?

— En tiedä, mitä pyhä neitsyt minulta vaatii, vastasi Tuomas.

— Etkö tiedä, kysyi Pietari verkkasesti. — Minulle olet sydämmesi paljastanut, vaan oletko ilmaissut Rooman isälle sen rikolliset aikomukset ja teot? — Sinä olet vielä Suomen piispa. Tahdotko pysyä sellaisena, vai tahdotko olla katuvainen parannuksentekijä? Valitse!

Kun Tuomas Pietarin mentyä jäi yksin koppiinsa miettimään, niin täytti taas hätä hänen mielensä. Ja sitä myöten kuin hänelle selvisi Pietarin sanojen tarkoitus ja hän syvemmältä sydäntään tutki, niin hän punastui ja häpesi. Sillä hän huomasi, että hänen sydämmensä ei ollut vieläkään vilpistä vapaa. Hän oli taas tahtonut pettää itsensä ja korkean jumaluuden, kun oli, toimettomuuteen jättäytyen, antanut ajan kulua, salaisesti toivoen, että kaikki ehkä vielä ennalleen korjautuu ja että hänet taas kutsutaan korkeaan arvoonsa ja asemaansa. Velttona raukkana oli hän tahtonut vetäytyä täyttämästä velvollisuuttaan.

Häpeissään hän nyt verekseltään nousi ja käveli nopein askelin linnaan. Hän vältti siellä pappeja ja linnan miehiä, jotka kunnioittaen tulivat häntä vastaan, ja kiirehti suoraan kirjastoonsa, jossa hänen kirjurinsa hänelle yhä vielä pyhiä kirjoja kopioivat. Siellä kutsui hän nyt heidät taas työhön ja rupesi sanelemaan kirjettä paaville, niinkuin monta kertaa ennen. Mutta hänen äänessään ei nyt ollut sitä varmuutta, jolla hän ennen oli kirjeensä sanellut; nöyrästi, koruttomasti hän nyt latinalaiset lauseensa

rakensi eikä niiden sisällyskään ollut enää entisten kaltainen. Hän ei nyt kirjoittanut paaville toimekkaana kirkkoruhtinaana eikä Suomen piispana, vaan kirkon entisenä, arvottomana palvelijana, joka, ryhtymällä omin päin ja omin uhin kirkon asioita johtamaan, oli sen vaikutuksen ja arvon alueellaan pilannut. Hän tunnusti olevansa kristikunnan suurin rikollinen ja ainoa syypää pyhän ristiretken surkeaan tappioon. Ja paljastaakseen täysin rikollisuutensa saneli hän kirjureilleen:

»Olen ehdoin tahdoin, itsekkäisyyteni eksyttämänä, väärentänyt Rooman korkean istuimen pyhän bullan ja sen oman syntisen kunnianhimoni mukaan muuttanut. Itse halusin olla ristiretken johtaja, omin päin anastin itselleni sen arvon ja ilmoitin kaikille ruhtinaille ja ritareille valheellisesti Rooman isän niin käskeneen. Omin neuvoin, itsekylläässä viisaudessani, johdin ristin joukot Suurta Novgorodia vastaan, enkä hämäläisiä vastaan niinkuin paavin käskykirjeessä määrättiin, ja tuhansien kristittyjen hengen uhrasin siten itsevaltaisuudellani ja menetin retken hyödyn ja vaikutuksen ja käänsin kirkon voiton sen häpeäksi ja tappioksi. Sanansaattajan, joka tiesi toimeni vääriksi ja käskyni valheellisiksi, hänet näännytin linnan kellarissa nälkäkuolemaan, voidakseni toteuttaa saastaiset himoni. Uskottelin itsellenikin tekeväni sen Rooman kirkon hyväksi ja pyhän neitseen nimessä, ja tahrasin siten hänen puhtaat pyrintönsä likaiseen itsekkyyteeni. Oman järkeni koetin asettaa Jumalan tahtoa ylemmäksi, oman valtani kirkon etua korkeammalle. Tällä kaikella tiedän menettäneeni kaikki

oikeuteni armoon ja autuuteen, vaan ei sittenkään ole syntinen lihani kohta nöyrtynyt tätä tunnustamaan. Nyt vihdoin olen arvottomana väistynyt pois pyhän kirkon seurakuntaa johtamasta ja paimentamasta sen lampaita. Ja koska olen kirkon tahra, pyydän, että minua arvokkaampi mies Suomen kirkon johtajaksi määrätään ja että pyhä istuin minua ansioitteni mukaan rankaisee.»

Epäillen, kalpeina ja arkoina, piirustivat nuoret kirjurit näitä hurskaan piispansa julmia itsesyytöksiä paperille. Usein heidän teki mieli pysäyttää sulkansa ja kohottaa kysyvät katseensa piispaan, vaan he eivät uskaltaneet sitä tehdä ja kirjoittivat sanelun loppuun asti. Heidän nähden piirsi Tuomas omalla kädellään kirjeen alle »Tuomas, entinen Suomen piispa», sinetöitsi kirjeet ja toimitti airueen viemään niitä paaville Roomaan ja hänen edustajalleen Pohjoismaissa. Ja hän katseli, huoneensa kynnyksellä ääneti seisten, miten tämä airut matkalle läksi ja hän vaipui sitä tehdessään vielä entistään kumarammaksi. Mutta hänen silmäänsä asettui tyyni katse, kun hän taas huoneeseensa palasi.

Linnassa tuotiin hänelle monta viestiä ja monta neuvoa pyydettiin; valituksia ja vaikeuksia oli kertynyt joukottain piispan itsensä ratkaistaviksi. Huonolla kannalla olivat nyt Suomen kirkon asiat ja ne luistivat yhä nopeasti alaspäin. Kulunut talvi oli ollut hyvin tukala, piispan tarmokasta kättä kaivattiin kaikkialla seurakuntaa johtamaan ja sitä uhkaavia vaaroja torjumaan. Sekä soturit että papit kääntyivät senvuoksi hänen puoleensa.

— Hämäläiset ovat taas tehneet kapinan ja karjalaisten avulla ryöstävät he kristikunnan rintamaita, jopa verottavat piispanistuimelle lahjoitettuja kirkollisia tilojakin. He ovat taas tappaneet kristityt pappinsa, ovat polttaneet rannoilleen rakennetut kirkot ja kaataneet ristit, ovat taas huuhtoneet kasteensa pois ja heittäytyneet vanhoissa, pakanallisissa karsikoissaan palvelemaan esi-isiensä haltijoita ja henkiä. Ristin oppi on taas juurineen kitketty pois Hämeen maasta ja meidän on täälläkin vaikea sitä puolustaa, sillä aseissa ovat pakanat pieniä poikia myöten ja linnan voimat ja varat ovat ristiretken jälkeen heikot. Me tarvitsemme apuasi, tarvitsemme tarmoasi, Tuomas.

Niin valitti hätääntyneenä uusi linnanvanhin, jonka käsiin Tuomas linnan oli uskonut. Ja toiset päälliköt vielä lisäsivät:

— Ja viestejä on saapunut, että Novgorodin nuoret miehet varustautuvat kostoretkelle Suomeen. Me olemme voimattomat heidän hyökkäystään kestämään.

Nämä valitukset kaikuivat Tuomaan korvissa soimauksilta ja syytöksiltä häntä itseään vastaan. Olihan hän juuri itsepäisellä ja ylimielisellä retkellään tehnyt mitättömäksi Hämeen valloituksen vahvistamisen ja antanut sen asukkaille tilaisuuden vapautua kristinuskon vaikutuksesta, sen kaikki nyt ymmärsivät. Hänen rikollisen intonsa hedelmä kokosi siten yhä enemmän kirousta hänen päälleen. Eikä hän saanut enää koettaakaan korjata erehdyksensä seu-

rauksia, hän oli jo syrjässä kaikesta vaikutuksesta. Hänen täytyi vain vastata:

— En ole johtajanne enää, en saa teitä auttaa jos voisinkin. Enkä voikaan, olen jo vanha ja ijän lisäksi painaa hartioitani raskas rikos. Mutta elkää epäilkö: Pyhä neitsyt lähettää kyllä kirkolleen puolustajan, kun hänen aikansa on tullut. Ja jos hän antaa perustamamme vallan täällä kuihtua ja masentua, niin on hänellä siinäkin tarkoituksensa. Tehkää vain velvollisuutenne ja odottakaa auttajaa.

Tuskin olivat linnan hoitajat lähteneet ilman lohdutusta, allapäin ja huolestuneina piispan luota, joka nyt ensi kerran ei voinut heille antaa neuvoa eikä rohkeutta, kun jo tuomiokapitulin diakooneja ja kaniikkeja saapui hänen eteensä, valitellen haikeasti sitä nöyryytyksen tilaa, johon Suomen kirkko ja hiippakunta oli vaipumaisillaan ja jota he eivät enää jaksaneet estää.

— Asukkaat, ei ainoastaan Hämeessä, vaan täälläkin varsinaisen Suomen rantamailla luopuvat jo tukuttain ristin opista; kirkkomme menee taaksepäin, sen arvo alenee päivä päivältä. Sunnuntaisin ei saavu enää kirkkoihin kuin pari, kolme kuulijaa, vaan mäkilöillä vanhojen, kaatamiemme kalmistojen kupeilla kuhisee mustanaan loitsujaan lukevia pakanoita. Pappimme tuskin enää uskaltavat liikkua seurakuntalaistensa keskuudessa, niin vihamielinen on kansa ristin opille, eikä kukaan enää tuo lapsiaan kastettaviksi eikä vainajiaan haudattaviksi. Mitä on meidän tehtävä? Saavu sinä avuksemme Tuomas,

palaa piispan virkaasi vielä, tule tarmollasi taivuttamaan pakanat.

Niin valitti vanhin tuomioherra, jonka Tuomas oli seurakuntansa päämieheksi määrännyt. Ja toiset papit säestivät:

— Ne suomalaiset, jotka olivat ristiarmeijan mukana ja siitä karkasivat, ne ovat nyt rohkeasti ja rankaisematta palanneet tänne kotiinsa takaisin. He ovat kaikki luopuneet pakanuuteen ja kiihottavat nyt täällä toisia luopioiksi, emmekä me voi sitä estää. He pilkkaavat julkisesti kirkkoamme ja ristiämme ja ilkkuvat meille suoraan, että eipähän ole Tuomas piispa heitä enää pelottamassa eikä kurittamassa.

Nuo kertomukset olivat vähällä sytyttää liekkiin Tuomaan entisen tulenaran innon. Hän jo kavahti pystöön, mutta muisti ajoissa, että hänen toiminta-aikansa oli lopussa. Ja samalla hän muisti, että tämä Suomen seurakunnan rappeutuminen oli sekin hänen oman kylvönsä hedelmää. Raudalla ja pakolla oli hän kääntänyt pakanat ja taivuttanut heidät ristiä tunnustamaan, mutta hän oli laiminlyönyt opettaa heitä uutta uskoa rakastamaan. Ja itse oli hän lopuksi laskenut rautaiset siteensä höltymään ja päästänyt väestön palaamaan pakanuuteen, — turmellut oman työnsä. Nöyrästi hän senvuoksi virkkoi:

— En ole enää piispa, en voi rangaista luopioita enkä palauttaa kirkon arvoa, jonka itse olen heikentänyt. Suomen seurakunnalle on taas tullut nöyryytyksen aika; kärsikäämme sitä, kunnes sen korkein taas kohottaa. Minä menen nyt katuvaisena

tekemään parannusta pahoista töistäni, te taistelkaa ristin alla kunnes armon hetki taas joutuu.

Tuomioherrat huomasivat, että taittunut oli Tuomas piispan tarmokas tahto ja mennyt hänen entinen voimansa, — häneen heidän siis ei enää ollut luottaminen. Ja raskaalla mielellä he läksivät koettamaan omin päin pelastaa Suomen kirkolle, mitä vielä pelastettavissa saattoi olla.

Vaan Tuomas käveli yksin linnasta pois veljesten luo metsämajaan, käveli kumarassa ja nöyryytettynä, mutta siltä kepeämmällä sydämmellä kuin linnaan tullessaan. Ja suoraan meni hän Pietari Kaukovallan koppiin ja kertoi melkein iloisena:

— Nyt olen rikokseni paaville tunnustanut, nyt en ole enää Suomen piispa. Nyt vain odotan rangaistustani.

Hänen mielensä oli rauhallinen ja sopusointuinen, sillä hän kuvitteli nyt myrskyjen jälkeen osuneensa rauhan satamaan, voittaneensa itsensä ja irtautuneensa kaikesta maallisesta mahdista ja maineesta. Hän luuli jo masentuneensa kylliksi ja päässeensä hiljaisuudessa katumustöitään tekemään.

Vaan Pietarin tutkivassa katseessa oli vieläkin ankara ilme ja kylmästi, miltei tylysti hän taas kysyi:

— Ja mitä aijot nyt?

— Nyt? Nyt aijon yhä edelleen odottaa, mitä minulle jumalanäiti määrää, armoako vai tuomiota.

— Odottaa missä, mitä tehden?

— Katuen, rukoillen. Ja missä — sehän on melkein sama. Ikäni kallistuu ja lopulleen, en enää kauaksi tyyssijaa tarvitse. Kuten tiedät on Rooman

isä entisten ansioitteni palkaksi lahjoittanut minulle muutamia maatiloja. Kesä-ajat, jolloin te veljet olette saarnaretkillänne ja maja on autio, voin viettää noilla maatiloillani, — yksin ja unhoitettuna.

Vaan Pietari iskeysi yhteen piispan sanaan kiinni ja lausui miltei purevasti:

— Entisiin ansioihisi vetoat, — sinulla siis niitä sittenkin on?

Tuomas kohotti melkein kummastuneena kasvonsa, hän ei ymmärtänyt tuota terävyyttä.

— Niin, olenhan nuorempana, jolloin kirkkoa vilpittömästi ja nuhteettomasti palvelin, tehnyt toki jotakin Rooman oikean opin levittämiseksi tässä maassa. — Hän huoahti: — Raskaan työpäivän olen siihen käyttänyt.

Pietari ei vastannut mitään. Vaan kun Tuomas toistamiseen nosti silmänsä hennon saarnamiehen kasvoja kohden, niin hän jo ymmärsi tuon sulamattoman, nuhtelevan katseen. Vielä ei hän ollut tarpeeksi nöyrtynyt, ei uhrannut kylliksi itsekkäisyyttään eikä itserakkauttaan, vielä ei hän ollut luopunut kaikesta. Hänen mielensä kuvitteli ja kehui vielä kirkon hyväksi tekemiään palveluksia ja hän uskotteli omistavansa ansioita, jotka hänelle vielä jonkun merkityksen antoivat ja joista hän saattoi palkkiota nauttia, — hän tinki yhä vain Jumalan kanssa, antautumatta kokonaan hänen armoilleen. Vielä oli hänen sydämmessään maallista kuonaa, jota hän ei ollut saanut karsituksi pois, koska se oli liiaksi syvälle iskostunut.

Ja hänet valtasi taas tuska tuntiessaan tuon sydämmensä paatumuksen, hän tarttui Pietarin käsivarteen ja virkkoi:

— Tule, auta minua luopumaan kaikesta, mikä minua maailmaan kiinnittää ja sydäntäni sulamasta estää.

Ja suomatta itselleen pitempää lepoa käveli Tuomas nyt Pietarin rinnalla heti takaisin linnaan. Siellä pyysi hän vielä kerran kirjurin avukseen ja saneli hänelle lahjakirjan. Hän lahjoitti Suomen kirkolle pois kaikki yksityiset tiluksensa, kaikki irtaimistonsa, vaatteensa, hevosensa, juhtansa ja aseensa, hopeansa ja kultansa, luetteli erikseen kaikki, jättämättä itselleen muuta kuin sen karkean viittansa, joka hänellä oli päällään.

— Nyt olen maallisesti yhtä köyhä kuin sinä ja saarnaajaveljet, nyt saanen halvimpana veljeksistä majassanne asua ja työnne ja leipänne jakaa.

Niin hän huudahti nimensä lahjakirjan alle piirrettyään. Vaan Pietari kysyi vieläkin epäillen:

— Oletko jo kaikesta luopunut?

— Kaikesta, — kaikesta paitsi kirjoistani. Nehän eivät ole maallista kuonaa, ne ovat sieluni ravinto ja lohdutus; vuosien kuluessa olen ne itselleni kopioittanut, niiden seurassa saadakseni viettää elämäni iltahetket. Sen lohdutuksen ja vahvistuksen suonee minulle pyhä neitsyt.

— Kirjasi, ne ovat sinulle aina aarteena olleet, lausui heltymättömänä Pietari.

— Niin, kalliin aarteeni on kirjastoni, — vai olisiko sekin lihaa ja syntiä?

— On, jos sillä koetat nukuttaa sielusi uneen.

Kyynel kihahti Tuomaan silmään.

— Niin, ne ovat kai liikaa nekin. Olen niihin liiaksi kiintynyt, — siksi juuri minun täytyy niistäkin luopua.

Mutta hetkisen istui Tuomas vielä kumarassa taistellen, ennenkuin hän taas kääntyi pöydän ääressä vielä istuvan kirjurinsa puoleen ja rupesi sanelemaan lisäystä lahjakirjaansa. Hän lahjoitti pois kirjastonsakin, lahjoitti sen kauas Sigtunan harmaaveljesten luostariin, ettei se olisi Suomessa hänen läheisyydessäkään häntä kiusaamassa. Varmalla äänellä hän senkin lahjoituksen saneli, mutta hiukan kankeasti nyt sanat hänen suustaan puhkesivat ja hän oli tavallista kalpeampi, kun hän lopetettuaan nousi ja virkkoi:

— Tule, kävelkäämme pois. — Hän näytti pelkäävän, että kaipaus hänet voittaisi, ja hän uudisti: — Kävelkäämme pois, toivottavasti meillä nyt toki ei enää olekaan tänne linnaan asiaa.

He läksivät.

— Nyt olen kerjäläinen, saan elää toisten armoilla, virkkoi Tuomas, kun he rantatieltä kääntyivät metsään päin, siihen asti ääneti astuttuaan. Mutta hänen äänessään ei ollut enää kaihoa, niinkuin linnasta lähtiessään, hän oli sen jo voittanut; hän virkkoi sen päinvastoin keveällä mielellä, rohkeasti toveriaan silmiin katsoen. Hän polki keväistä hankea reippaalla jalalla, ajatellen, että hän nyt oli katkaissut

kaikki siteensä maailmaan ja saattoi aineellisuudesta ihan vapautuneena käyttää elämänsä koko illan yksinomaa rukoillakseen jumalanäidin armoa ja sen voittaakseen. —

Talven viimeiset hanget sulivat, routa liukeni maasta, kevät rupesi taas luontoa ensimmäiseen arkaan vihreään pukemaan. Vielä oli sentään maa märkä, purot tulvillaan ja polut pehmeinä. Mutta saarnaajaveljet hankkiusivat siltä jo jokavuotisille, kesäisille käännytysretkilleen lähtemään pakanain keskuuteen ja eräänä aamuna astui Pietari Kaukovalta taas Tuomas piispan koppiin. Hänellä olivat vaippansa helmat vyöllä kootut, haarapussi oli hänen seljässään ja sauva hänen kädessään.

— Joko matkalle lähdette taas? virkkoi Tuomas vähän levottomasti. — Miksi näin varhain keväillä?

— Olethan kuullut, että täällä kastetut joukoittain luopuvat ristin opista ja kääntyvät pakanuuteen, — he olivat pakolla kastetut.

— Niin, huoahti Tuomas, — siteet höltyvät!

— Miekkakylvö ei ole kasvanut hedelmiä. Me lähdemme nyt maata uudelleen muokkaamaan, toisenlaista kylvöä varten, voittamaan tämän kansan rakkauden opilla.

Tuomas nyökäytti nöyrästi päätään. Sillä hän tahtoi tunnustaa, että Pietari oli sittenkin ollut oikeassa, kun hän aina raudan kylvöä moitti. Vaan sitä tunnustusta ei ollut Pietari tullut entiseltä piispaltaan pyytämään ja hän virkkoi lyhyesti ja kiivaasti:

— Tännekö jäät sinä? Meille voi matka käydä hyvinkin pitkäksi. Senvuoksi: hyvästi!

Vielä kerran oli hiljaisen saarnamiehen katse saanut Tuomaan mielen levottomaksi ja hänen mentyään rupesi tuo sama omantunnon soimuu, joka luostarin hiljaisuudessa aina ajaksi tyyntyi ja vaikeni, taas jäytämään ja käräjöimään. Pietarin lyhyet jäähyväissanat velloivat hänen sydäntään ja niiden herättämät ajatukset hänessä pian kehittyivät ja selvenivät... Nuo miehet läksivät nyt korjaamaan hänen työtään, itse hän mukavasti toimetonna majassa istui. Ja juuri hänen itsensähän olisi kumminkin pitänyt lähteä kansalle saarnaamaan sitä rakkauden oppia, jonka hän piispana oli laiminlyönyt, juuri hänen pitäisi noinikään kulkea talosta taloon sanalla sovittamassa sen katkeruuden ristin oppia kohtaan, jonka hän ankaruudellaan oli kansaan istuttanut... Sitä velvollisuuttaan hän ei ollut ennen ajatellut. Mutta nyt hän sen selvästi oivalsi, että se oli itsekkyyttä, ylpeyttä ja mukavuutta, kun hän jättäysi rauhassa lepäämään, ainoastaan itsestään ja omasta sielustaan huolta pitäen, muistamatta niitä tuhansia, jotka hänen rikostensa vuoksi taas olivat luistamassa pimeyteen.

— Se on sitä itsekylläistä, ylvästelevää piispaa vielä. Vaan se vanha piispahan minun juuri on voitettava!

Niin hän itselleen puhui ja koetti alistua siihen välttämättömyyteen. Mutta helppoa se ei ollut. Tuo kierteleminen kansan keskuudessa ja noiden tyhmäin, itsepäisten talonpoikain opettaminen, jotka itse eivät tahtoneet mitään kuulla eikä oppia, se oli aina tympäissyt hänen ruttoa luonnettaan, hänen pikaisia, näkyviä tuloksia tavottelevaa toiminnanhaluaan ja

hänen arvostaan arkaa ylimysmieltään. Piispana hän oli sitä muurahaisen työtä melkein halveksinut. Ja nyt virastaan ja vaikutuksestaan luovuttuaan oli hänellä ollut ainoana ajatuksena se, että hän saisi viimeiset hetkensä omistaa itselleen. Oliko se itsekkyyttä . . .? Hän oli jo niin vanha, hänen työpäivänsä oli ollut niin pitkä ja sittenkin oli hän nyt yhtenä viimeisenä vuotena vanhettunut enemmän kuin kahtenakymmenenä edellisenä . . ., eikö tämä korkea ikä jo suone hänelle myrskyjen jälkeen rauhan satamaa, missä odottaa Herran tuomiota? Vaatiikohan jumalanäiti häntä vielä näin heikkona lähtemään tuonne pakanain joukkoon, jotka häntä vihaavat, sinne pilkkaa kärsimään, — niin vähän saattaa hän enää saada toimeen . . .?

Tuomas ei vielä luullut selvästi oivaltavansa korkeimman tahtoa ja koetti senvuoksi rukouksella päästä selvyyteen. Hän polvistui taas kerran jumalanäidin kuvan eteen, hän tiesi siinä varmuuden saavansa. Sillä paikalla oli hän ponnistanut ja taistellut vaikeimmat taistelunsa, kärsinyt kovimmat tuskansa ja kukistettuna, masennettuna oli hän siitä noussut aina senjälkeen, kuin jumalanäiti silmistään häneltä armonsa ilmeen kielsi. Hän rukoili nytkin kauan, vaan hän tiesi kumminkin, että pyhän neitseen kasvoilla tulisi olemaan sama surullinen, moittiva ilme, — hän tunsi sen sydämmessään jo polvistuessaan. Ja ennenkuin hän katsettaan ylöspäin kohotti, kuuli hän sisässään äänen, joka keskellä rukousta hänelle kuiskasi:

— Ei se ole kuva, joka on surullinen ja moittiva, eivät pyhän neitseen kasvot sinua syytä eikä

kurita, se on oman omantuntosi kuvastin, joka vastaasi seinältä katselee. Puhdista pois ylpeyden ja itsekkyyden karsta sydämmestäsi, nöyrry kerran oikein, niin vielä kirkastuu ilme jumalanäidin silmissä.

Tuomas nousi verkalleen, tiesi vastauksen ja tiesi, että hänen oli toteltava. Hiljaa, kenellekään mitään puhumatta, haki hänkin köyden uumeilleen ja vyötti sillä karkean vaippansa helmat, haki haarapussin selkäänsä ja sauvan käteensä ja läksi yksin astumaan metsäpolkua kohden, tuota erämaan polkua kohden, jota Pietari ja hänen saarnaajaveljensä äsken olivat kulkeneet. Mutta portin läpi päästyään hän metsän rinnassa vielä tuokioksi pysähtyi: vaivoin tuntui jalka kannattavan kumaraa, voimatonta ruumista ja raskas, väkevä keväinen ilma tuntui liian voimakkaasti painavan hänen kokoonpuristunutta rintaansa, josta korahti kuiva yskä. Hänestä tuntui, että tämä retki on jo liian myöhäinen, myöhä on elämän iltahetkellä koettaa korjata sitä työtä, minkä on pitkän miehuuden kuluessa tehnyt . . ., siksikö liekin se lähtö nyt tuntunut niin toivottomalta . . . Aurinko oli jo solumassa alaspäin taivaanrannalle, ilta oli tulossa . . ., ilta jo käsissä, mennyt oli päivä . . .

Vaan kauan ei kumaraselkäinen vanhus siinä portin edustalla viipynyt. Horjuvin, mutta päättäväisin askelin ryhtyi hän taivalta tekemään, hiljaa ja nöyrästi, eikä kukaan nähnyt, kun Suomen voimakas, mahtava piispa läksi viimeiselle retkelleen.

VIII.

Raskaasti humisee metsä, kohisee niin oudon synkästi iltatuulen puhaltaessa. Kuuset taivuttavat oksiaan vastakkain, ikäänkuin tarinoidessaan toisilleen nyökäyttäen, ja lehtipuiden nuoret lehvät lepattavat ja värähtelevät, kuin ikään räpättäen ja lärpätellen vanhempain, vakavampain havupuiden puheitten sekaan. Jokainen puu koko laajassa, rajattomassa metsässä huojuu ja humisee hiljaa ja siitä kohisee koko metsä, kuin meri myrskyn talttuessa. Vuoroin se kiihtyy ja vuoroin asettuu, kuin harras virsi, joka soinnuttuaan intohimoisesti ja juhlallisesti juoksee kappaleen tasaisena ja nöyränä, taas yltyäkseen. Se on laajan korven iltarukousta, metsän iltamessua.

Kapeaa polkua pitkin kävelee humisevan metsän läpi yksinäinen vanhus, hamppuköysi vyöllään, kädessään sauva. Hän kuuntelee kulkiessaan metsän kohinaa ja sen eri säveleitä ja koettaa niitä turhaan tutkia ja ymmärtää. Ne ikäänkuin hänelle laulavat, nuo illan kelmetessä tummiksi käyneet korkeat kuuset, laulavat vuoroin levottomasti, nuhtelevasti, vuoroin

vienosti, lohduttavasti, — nuo pääsäveleet hän kyllä käsittää ja niiden mukaan hänen mielensä väreilee, tyyntyy ja kiihtyy, kuin kirkossa messun sävelistä. On siinä kuritusta ja tuomiota, on siinä pelastusta ja armoa, — kumpa hän vain tarkemmin ymmärtäisi, mikä niistä on voitolla, mitä ne merkitsevät nuo kaukaiset, kuiskivat äänet, mitä Jumala hänelle suuren metsän kautta puhuu! Vaan hän ei sitä ymmärrä, hän ei ole sen arvoinen, että korkeuden käskyt ja tahto hänelle selvästi ilmaistaisiin.

Autio on erämaan kierteinen polku; ei astu ihmistä vastaan, ei aukene peltosarkaa eikä talon pihamaata kulkijan eteen. Ilta on yöhön vaihtumassa, pitkät varjot pimentävät jo polun ja yhä harmajammaksi käy taivas. Yksinäinen kulkija ei ole edeltäpäin tuuminut, missä hän yösijan saisi, hän ei tiedä, onko ihmisasuntoa läheisyydessä ja jaksaako hän siihen kävellä. Mutta se ei häntä huoleta, sitä hän ei ajattele; hän suree vain sitä, kun ei tiedä, mitä metsä humistessaan hänelle huutaa. Nuo äänet ikäänkuin lähenevät, ne käyvät tuttavallisemmiksi, hän ne eroittaa selvästi toisistaan, niillä on kullakin oma merkityksensä ja tarkoituksensa, vaan mikä, sitä hän ei jaksa tulkita. Siksi hän on alakuloinen, koettaessaan turhaan jännittää kuulonsa ja tarkkaavaisuutensa. Eikä hän sitä tehdessään muista väsymystään eikä nälkäänsä, hän kävelee vain yhtämittaa eteenpäin, syvemmäs hämärtyvään metsään.

Mutta silloin rupee hänen jännittyneisiin korviinsa kuulumaan toisenkinlaista ääntä, säännöllistä,

jatkuvaa tōminää. Se on vielä hyvin kaukaista, vaan hän eroittaa siltä selvästi jalan astuvan askeleet. Ne kaikuvat takaapäin ja lähenevät myötään, — ne häntä häiritsevät, hän ei enää voi koko huomiollaan metsän huminaa tarkastaa, hänen täytyy kuunnella tuon toisen askeleita, joka illan hämärässä samaa salotietä samoaa. Se on ihminen, se on kai yksi niitä, joita hän on lähdössä opettamaan ja pelastamaan.

Jo kuuluvat askeleet aivan läheltä ja Tuomas, tuo kumara kulkija, kääntyy taakseen katsomaan tulijaa. Se on nainen, joka kantaa selässään kontissa pientä lasta ja kiireisin askelin näyttää johonkin päämaaliin ehättävän. Kohta on hän Tuomaan kohdalla, joka hänet nyt selvemmin näkee: vaatteet ovat ryysyiset, kasvot puolittain vanukkeisen tukan peitossa, joka liinan alta valahtaa silmille. Hän ei näytä vanhalta, vaan jotakin raunioista, kulmikasta on siltä koko hänen laihassa olennossaan, kun hän ruumistaan keinuttaen ja itsekseen hiljaa hōpisten kävelee metsäisellä tiellä. Jo on hän — päätään kääntämättä, tervehtimättä — menossa Tuomaan ohi, vaan tämä ei häntä puhuttelematta laske ohitseen; tuosta yksinäisestä vaeltajasta kuvastuu jotakin niin onnetonta ja särkynyttä, että hänen täytyy sitä tiedustella.

— Hyvää iltaa, yksinäinen kulkija, lausuu hän ystävällisesti naiselle ja kiirehtii askeleitaan pysyäkseen tämän tasalla. Nainen ei näytä ensiksi hänestä välittävän, hänen päänsä heilahtaa vain hiukan sivulle eikä hän kuljeksivaa munkkia paljo huomaakaan. Tuomaan täytyy uudistaa tervehdyksensä:

— Hyvää iltaa. Mihin näin yksin yötä vasten kuljet, vaimo?

Silloin nainen käännähtää päin Tuomaaseen, katsoo häntä pitkään huivinsa alta ja rupeaa hirnahdellen nauramaan. Hän istahtaa tien viereen mättäälle, ottaa lapsen syliinsä, keinuttaa sitä polvellaan ja nauraa yhä. Se tuntuu Tuomaasta kamalalta tuo nauru ja omituinen rauhattomuus valtaa hänen mielensä.

— Miksi naurat? kysyy hän.

Silloin nainen hypähtää pystyyn, astuu Tuomaan luo ja katsoo häntä aivan vierestä silmiin.

— Siksi kun tuttavan tapasin. Sinähän sen tiedät, missä tämän lapsen isä on, se lapsi ei ole lehdosta löytynyt, vaan vihkimisen jälkeen on se tehty.

Väristys käy Tuomaan ruumiin läpi, kun nainen häntä lähenee ja noin silmästä silmään katsoo. Hänessä herää muisto, aluksi hämärä ja epäselvä, mutta haikea ja syyttävä muisto, joka sitten vähitellen selvenee ja kasvaa, niin että hän näkee kokonaisen sarjan kuvia edessään. Nuo kuvat ovat hänelle liiankin tutut, ne ovat lakkaamatta asuneet hänen mielessään unissa ja valveilla ja syöneet hänen sielunsa rauhaa, hän on niitä koettanut peittää ja haudata, paeta ja voittaa, mutta ne ovat hänessä pysyneet ja eläneet silloinkin, kun hän on luullut ne karkoittaneensa, ja heikentymättömällä voimalla ovat ne häntä vaivanneet, soimanneet ja kurittaneet tähän hetkeen asti. Ja nyt hän näkee ilmielävänä edessään tuon iloisen nuorikon, joka tulla keppelehtää laulaen vasta

vihittyä miestään tervehtimään, — tuon saman naisen, surevan, taittuneen raukan, joka tuskasta syksyyöhön kirkasee, kun kuulee miehensä kohtalon, nuo samat silmät, suuret, surevat, epätoivoiset ja syyttävät, ne ovat hänelle kamalan tutut, ja nyt hän ne tuossa taas näkee raunioisen, hirnahtavan naisen päässä. Hän on monasti hiljaisissa mietteissään säikähtänyt ajatusta, että hänen täytyisi tavata tuo nainen, jonka elämänonnen hän itsekkäistä syistä oli armotta taittanut, ja hän säpsähtää nytkin ensiksi sitä tapaamista. Mutta samalla hänestä tuntuu, että se on välttämättömyys, se tuntuu hänestä helpoittavaltakin, — olihan hänen kumminkin kerran sekin kestettävä, kärsittävä sekin katumus. Ja hän virkkoo hiljaisesti, melkein hellästi:

— Sinäkö, onneton nainen!

Vaan nainen viskaa kiireesti lapsen takaisin konttiinsa, hypähtää pystöön mättäältä ja huudahtaa intohimoisesti Tuomaalle, hänen rinnalleen asettuen:

— Tule!

— Minne? Mihin käy matkasi?

— Tule ja katso! — Taas helähtää ontto nauru naisen kutistuneesta rinnasta, hän astuu pari askelta eteenpäin, mutta pysähtyy taas, kun Tuomas viipyy, ja virkkoo: — Miksi viivyt, etkö jo lähde? Vai eikö meillä olekaan yhteinen matka?

Melkein vaistomaisesti totellen rupeaa Tuomas naisen jälestä tietä eteenpäin kävelemään. Ja hän vastaa:

— Ehkä on. Minä olen menossa saarnaamaan ristin oppia, rauhan oppia kansalle.

Nainen viilettää jo kappaleen edellä ja hihittää sieltä:

— Ristin ja rauhan . . ., ka niin, tule! Täällähän sitä on kirkkoväkeä koolla, sinne olen matkalla minäkin. Vaan kiireemmin . . ., ei, ei sieltä, tule tästä, tästä suoraan . . .

Edellä rientävä nainen poikkeaa polulta metsän sisään ja kun ei Tuomas häntä heti sinne seuraa pysähtyy hän kärsimättömänä odottamaan. Ja hän tarttuu Tuomaan kädestä kiinni ja taluttaa häntä, vetäen puolijuoksua eteenpäin metsän läpi puhumatta enää mitään. Ilta on jo käynyt pimeäksi, tiheässä metsässä ei voi nähdä askelta eteensä, siellä ei voi väistää puita eikä kantoja. Vaan eteenpäin kiitää vain kiihkomielinen nainen, kontti heiluu kahta puolta kolahdellen oksiin, ja hän vetää perässään väsymyksestä hoipertelevaa, risuihin kompastelevaa ja puihin töksähtelevää vanhusta. Yli kannokkojen ja louhikkojen, läpi murrosten ja tiheäin pensaikkojen, poikki veteläin soiden ja kivikkojen ahojen siinä riennetään, levähtämättä, huoahtamatta, eteenpäin vain. Vanhan piispan jalka livettää keväisissä rapakoissa, vaipan liepeet sekautuvat katajikkoihin ja repeilevät, hän kompastelee alinomaa juuriin ja oksiin, sillä hän ei ehdi edes sauvallaan koetella, mihin hän astuu — nainen vain vetää häntä väkisin, kiskoo yli karahkojen, hypittää suomättäitä myöten eikä hän pysähtyä saata. Hänen päätään polttaa, hänen rintansa korisee, kiihtynyt yskä panee hänet käheästi rykimään ja on tukehduttaa hengenkäynnin kokonaan siinä huimassa vauhdissa, vaan hän ei saa seisattua,

tutisevat jäsenet eivät ennätä hervahtaa, hänen täytyy seurata taluttajaansa.

Vihdoin nainen toki pysähtyy erään mäen rinteelle, hellittää munkin kädestä ja antaa hänen istahtaa mättäälle huohottamaan. Hänen omakin henkensä läähättää ja vaivoin saa hän käheästi kuiskastuksi:

— Katso, siinä on kansa, käy saarnaamaan!

Tuomas kohottaa kuuman päänsä ja luo väsyneen katseen eteensä, naisen viittaamaan suuntaan. Hän ei huomaa ensiksi muuta, kuin puitten lomitse häilyvää tulen hohdetta, jonka editse esineitä liikkuu ja häämöittää. Vaan vähitellen, kun silmä tottuu valoon, käy kuva selvemmäksi ja tarkkapiirteisemmäksi. Siinä on mäkien ympäröimässä laaksossa pieni aavikko metsän kätkössä. Korkea nuotio roimuaa keskellä kenttää ja sen ympärillä häärii valkopukuisia miehiä, jotka loihtuja lukien ja taikoja tehden paistavat vartaissa uhrieläinten lihoja. Vaan ulompana kedolla liehuu taaja ihmisjoukko: toiset haltioissaan riehuvat ja sopottavat loitsulukuja, toiset laulavat syrjemmässä vanhoja uhrilaulujaan. Sekavaa sohinaa ja salaperäistä humua kuuluu kohisten laaksosta mäelle, jonka rinteellä läähättävä munkki istuu ja verestävin silmin tuijottaa eteensä, katsoen kastamansa kristityn seurakunnan ja sen lähimmän kantajoukon pakanallista uhrijuhlaa vanhassa uhrilehdossa. Hän näkee, kuinka loitsijat uhrituleen heittävät ristejä, joita ovat repineet alas kristittyjen talojen harjoilta ja näkee naisten kantavan kastettuja lapsiaan uhripappien luo, jotka taikojaan lukien niitä pyhien puiden lehvillä kylvettävät. Hän ei puhu mitään, katselee vain.

Vaan hurjasilmäinen nainen, joka on hänet tuonut tätä näytelmää näkemään, ja huohottaen, mutta leveä, pilkallinen vahingonilo huulillaan hänen vieressään seisoo, hän päästää taas hirnahtavan naurun ja kuiskasee:

— Katso piispa seurakuntaasi, katso!

Tuomas lyyhistyy yhä pienemmäksi, yhä kumarammaksi mättäällään, kuta kauemmin hän katselee. Vaan hänen silmiään rupeaa vihdoin hämärtämään, on aivan kuin vesiä olisi noussut tuota tuijottavaa katsetta himmentämään ja hänen äänensä kaikuu pehmoiselta kuin itkevän lapsen, kun hän vihdoin hiljaa kuin itsekseen virkkoo:

— Minä näen, minä näen elämäni työn. Kiitos Jumalani, nyt minä ymmärrän, mitä olet minulle tahtonut sanoa. Nyt oivallan, minkä arvoista työni on ollut alusta loppuun ja millaiset ovat ansioni. Se on kaikki ollut turhaa, hyödytöntä kaikki, ne ovat pakanoita nuo, niinkuin olivat tänne tullessani, minä en ole valtakuntasi hyväksi tehnyt mitään...

Hän vaikenee hetkeksi ja äänen vilpittömään nöyryyteen sekautuu syvää surua ja hartautta, kun hän jatkaa huokaustaan:

— Heitä elä tuomitse, Jumala, siitä että ovat sinusta luopuneet, minä, minä olen syypää siihen. Minä olen vain itseäni ajatellut, en sinua enkä heitä, alusta asti on vilppiä ollut aikeissani ja toimissani, oman kunnian ja suuruuden himoa, heitä olen kiusannut, sinua olen koettanut pettää, — sinun on tuomio!

Ja hän käännähtää rinnallaan vielä seisovan ja ääneti kuuntelevan naisen puoleen ja virkkoo vähän kovemmin:

— Vaimo, kiitän sinua, kun minut tänne toit ja petokseni paljastit. Sinä olet palkinnut pahan hyvällä.

Vaimo katsoo häntä kummastellen, ilkkuva ilme on vähitellen hänen kasvoiltaan sulanut pois, uhka ja kosto väistyy hetkeksi hänen kiiluvista silmistään. Hän näyttää epäröivän, katuiko tuo todella, oliko Tuomas piispa noin nöyrä... Vaan taas hän rämäyttää tuon käheän naurunsa ja lähtee täyttä juoksua porhaltamaan rinnettä alaspäin suoraan uhritulta kohden. Tuomas näkee hänen tunkeutuvan väkijoukon läpi, ottavan lapsen kontistaan ja ojentavan tulen ääressä häärivälle, valkopukuiselle poppamiehelle, — Ohdon lapsen.

Mutta hän ei näekään enää muuta. Hän on horjahtanut mättäältä alas ja makaa nyt siinä kostealla maalla, pussi päänsä alla, sauva rinnallaan, kasvot käännettyinä taivasta kohden. Siinä tuntuu hänestä niin hyvältä olla, niin pehmeältä ja vilpoiselta, niin tyynnyttävältä ja rauhalliselta. Yön viileä henki sivelee hänen polttavaa hipeäänsä ja lieventää rinnan raskaan painon. Hän ei kuule enää laaksosta kohisevia ääniä, ei näe enää tulen levotonta liehuntaa, hiljainen metsä on vain hänen ympärillään ja siinä tuntuu kaikki nyt kerrankin niin intohimottomalta, että hän oikein nauttien vaipuu yhä syvemmälle sen rauhaan. Ainoastaan tuota metsän tuttavaa huminaa hän vielä kuulee ja nyt hän jo sen

säveleetkin ymmärtää ja autuas hymy leviää hänen kasvoilleen. Sillä hän kuulee pyhän neitseen puhuttelevan itseään metsän huminasta ja hän näkee hänen kapeat, valkoiset kasvonsa taivaan kelmeiden puitteiden lomassa. Ja niin laupeat, niin armoa täyteläiset, niin lohdutusta säteilevät ovat nyt nuo kasvot, — samat kirkkaat ja lempeät kasvot, jommoisiksi hän ne muistaa viattoman nuoruutensa ajoilta, jolloin ei oman kunnian himo eikä itsekkään mielen likainen karsta vielä ollut niitä himmentänyt eikä muuttanut. Sellaisina armon tähtinä näkee hän nyt puitten latvojen lomitse kelmeältä taivaalta nuo armaat silmät, ne loistavat kirkkaampina ja lempeämpinä kuin koskaan ennen. Ja hänen niitä katsellessa katkeilevat tuskan kahleet hänen rinnastaan, heltiävät pingoituksestaan toinen toisensa perästä, ja hänen henkensä tuntuu vapautuvan, keventyvän, nuortuvan... Ja hän ymmärtää, että nyt on pyhä neitsyt saapunut kantamaan hairahtuneen palvelijansa kärsimyksistä pois armonsa hellään helmaan.

SANTERI INGMAN

on kustannuksellani ennen julaissut:

Iltapuhteeksi. Kokoelma pieniä kertomuksia. Hinta 3 mk 25 p.

Reservikasarmista. Muistoja sotamiesajoiltani. Kuvat piirtänyt A. Federley. Hinta sid. 1 mk 25 p.

Tuokiokuvia matkan varrelta. (Kuusamon matkalta.) Hinta 1 mk 75 p.

Juho Wesainen. Historiallinen romaani. Hinta 3 mk 75 p.; sid. 4 mk 75 p.

Aikansa lapsipuoli. Hinta 4 mk 50 p.; koruk. 5 mk 80 p.

Iltapuhteeksi II. Kokoelma pieniä kertomuksia. Hinta 2 mk 75 p., koruk. 3: ,75.

Anna Fleming. Historiallinen romaani. Hinta 5 mk.; sid. 6 mk 50 p.

Margareeta. Kokoelma historiallisia kertomuksia. Hinta 2 mk 75 p.

Lahjoitusmailla. Historiallinen näytelmä. Neljä näytöstä kuutena kuvaelmana. Hinta 3 mk 25 p.

WERNER SÖDERSTRÖM.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
REFERENCE DEPARTMENT

This book is under no circumstances to be taken from the Building

form 410